

DB ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar ve AK Parti'ye yakın çevreler, 2002-14 döneminde Türkiye'deki gelir eşitsizliğinde bir azalma olduğunu ve bunun diğer ülkelerce örnek alınması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bir ülkede gelir dağılımının eşit olup olmadığını ölçmeye yarayan bir terim olan Gini katsayısı; 1 (mutlak eşitsizlik) ve 0 (mutlak eşitlik) aralığında aldığı değerlere göre yorumlanır. 2002 de 0.44 olarak tespit edilen Gini katsayı değeri, 2005 0.38'e düşmesi, AK Parti'ye yakın çevreler tarafından kişisel gelir bölüşümünün iyileştiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu konuda vurgulanması gereken ilk nokta, bu göstergelerin zaman içinde birbirleriyle tam karşılaştırılabilir nitelikte olmadığıdır. Göstergelerin hazırlanmasında kullanılan örneklem ve yöntemlerdeki farklılıklar, sağlıklı bir karşılaştırmayı güçleştirmektedir. İkinci nokta, TÜİK bulgularının gerçeği yansıtmadığıdır; bunları gerçeğe yaklaştırmak için yapılan bazı düzeltmeler, Türkiye'de gelir eşitsizliğinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. (Boratav vd., 2015: 107-114, 125).

Neoliberal iktisat teorisi işçinin ücretini emeğin üretkenliğine bağlar. Emeğin ücret geliri ve milli gelirden aldığı pay, üretkenliği ile belirlenir. Üretkenlik arttıkça ücretin de yükseleceği savı kusursuz bir matematiksel göresellik ile tartışılmaz bir gerçeklik olarak sunulur. Dolayısıyla neoliberal iktisadi mantığa göre sömürü söz konusu değildir. Oysa pratikte yaşananlar teoriyle uyuşmamakta; birim emek başına üretim hızla artmakta, sermaye birim üretim başına daha az sayıda işçiyi daha uzun saatler ve daha yoğun çalıştırıp daha az ücret ödeyerek bölüşümdeki payını korumaktadır. Böylece çalışanlar yüksek üretkenlikte bulunurken, ücret baskılamaları ve son derece kısıtlı istihdam artışları ile de sürecin tüm yükünü omuzlarında taşımaktadırlar ¹² (Boratav vd., 2015: 76; Yeldan, 2008; 228).

¹² "TÜİK'in 2009 yılı için hesapladığı katsayı, Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi (GYKA) 2010 veri tabanına dayanmaktadır; bu veri tabanına göre en yüksek hane geliri 546 bin TL'dir. Bu saptama en zengin hanelerin örnekleme kapsamadığını açıkça ortaya koymaktadır. Forbes'un en zengin kişiler Türkiye listesinden, gelir vergisi "şampiyon"ları listesinde kadar pek çok liste, Türkiye'de en zengin %1'in çok daha yüksek gelirler elde ettiğini göstermektedir. Forbes 100'ün en alt sırasında yer alan ve yıllık geliri 65 milyon TL olarak tahmin edilen tek bir kişinin hanesi 2010 GYKA örnekleme katıldığında, 2010 için hesaplanan Gini katsayısı 0.390'dan 0.550'ye yükselmektedir. Bunun yanı sıra Gini katsayısı gibi kişisel gelir dağılımı özet göstergelerinin, eşitsizliklerin azaldığı izlenimi veren sayısal değişmelerinde sınıflar arası karşıtlıkların artması da mümkündür. Örneğin kent ekonomisini (yani sanayi ve hizmetleri) daha fazla etkileyen bir kriz, işsizliği artırır; sendikalaşmayı çökerterek ücret paylarını geriletir; emekli gelirlerini enflasyon karşısında aşındırır; işçi sınıfının görelî durumunu bozar. Buna karşılık, en alt uçlardaki tarımsal gelirler, bu olumsuz koşullardan aynı derecede etkilenmemişse, Gini katsayısı düşebilir ve dolayısıyla gelir dağılımının iyileştiği izlenimi doğabilir. Uluslararası ekonomi bağlamında, her ülkede Gini katsayısı yükselirken, dünya Gini katsayısı düşebilir. Çin ekonomisinin ABD ekonomisinden daha hızlı büyümesi, böyle bir sonucun ortaya çıkması için yeterli olabilir. Dolayısıyla gelir dilimlerinin toplumsal içeriğindeki değişimin analizi olmadan pek bir şey anlatmamaktadır. Salt iktisat dünyasında kalarak bu olgunun

AK Parti'nin iktidara geldiği 2003 yılı başını 100 birim olarak kabul edersek, sanayi işçisinin reel ücretlerinin 2006'nın ilk yarısı itibariyle sadece 102.1'e yükseldiği görülmektedir. Yani 3 sene boyunca sanayi işçisinin reel ücretleri toplam olarak sadece % 2.1 artmıştır. Emeğin göreceli olarak daha örgütlü ve vasıflı kesimini temsil eden sanayi işçisinin reel ücretlerindeki artışın, milli gelirdeki hızlı büyümeye karşın, bu derece düşük kalması, toplumun emeği ile geçicenen diğer kesimlerinde gelir kayıplarının daha ciddi olacağını düşündürmektedir. Oysa TÜİK verilerine göre "çalışan başına üretim" (işçi üretkenliği) 139.6 puana yükselmiş, yani söz konusu dönemde özel imalat sanayiinde işçi başına % 39.6 daha fazla üretim gerçekleştirilmiştir. İşçilerin üretkenliği ile ücretleri arasındaki bu uçurum, spekülâtif nitelikli büyümeyi finanse etmekte, bir yandan da sıcak para fonlarını Türkiye'ye çekmek için uluslararası spekülâtorlere sunmak zorunda olduğumuz yüksek faizlerin maliyetlerini karşılamaktadır. Türkiye için özellikle 2001-2006 döneminde verimlilikteki artış kaynakları incelendiğinde, artışın, büyük ölçüde faktör verimliliğinden değil, işçi başına daha uzun çalışmadan sağlandığı görülmektedir. İşletmeler yeni işçi almak yerine mevcut işçileri daha uzun çalıştırmayı tercih etmiştir. Bu yüzden Türkiye'de ekonomik büyümeyi sağlayan verimlilik artışları, istihdamı arttıran bir nitelikte olmamıştır (Yeldan, 2008; 228-230; Mütevellioglu ve Işık, 2009: 194). Dolayısıyla bu dönemde, işçilerin ücretlerinde sağladıkları 'kazanımlar', toplumsal üretime yaptıkları katkıya oranla düşük kalmış ve özellikle neoliberal reformların uygulama konulduğu tarihten itibaren bölüşümden aldıkları pay gittikçe azalmıştır.

4.7.2. Çalışma Hukuku- Toplu İş sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu

Güvencesizliğin başka bir vechesi de sosyal güvencesizliktir. 1999 yılında kamuoyunda işsizlik sigortası ve sosyal güvenlik sisteminde parametrik düzenlemeler olarak bilinen 4447 sayılı Yasa, sosyal güvenlik sisteminin yapısal dönüşümünün ilk adımı olmuş, böylece 2002 sonrasında daha köklü düzenlemeler için zemin hazırlanmıştır. 4447 sayılı Yasa ile emelilik yaşının yükseltilmesi, prime esas kazancın asgari ücret olarak belirlenmesi gibi sosyal güvenlik sisteminin açıklarını massedecek

analizini yürütmek çok zordur. Bu nedenle söz konusu dönemin iktisadi dönüşümlerinin incelenmesi toplumsal/sınıfsal bir analizi gerekli kılmaktadır" (Boratav vd., 2015: 107-114, 125).

temel düzenlemeler yapılmış ve bununla beraber sosyal sigortaların bir dalı olan işsizlik sigortası kurulmuştur. İşsizlik sigortası sosyal sigortalar içinde bir sigorta dalı olarak düzenlenmiş; fakat ayrı olarak da bir işsizlik sigortası fonu kurulmuştur. İşsizlik sigortası primleri SSK tarafından toplanmakta; fakat fon yönetimi İŞKUR'a bağlı olarak düzenlenmiştir. Köklü dönüşümün ilk adımında sadece 4447 sayılı Yasa ile yapılan düzenlemeler yapılmamış; emeklilik sisteminde yeni bir uygulama olan bireysel emeklilik sisteminin yasal ve kurumsal zemini oluşturulmuştur. Bireysel emeklilik sistemi sosyal güvenlik sisteminden ekonomiye uzun vadeli fon aktarımını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Böylece sosyal güvenlik sistemi dışında, çalışanların emekli olmalarını sağlayacak yasal ve kurumsal düzenleme yapılarak sosyal güvenlik sistemindeki kaynakların, ulusal ve uluslararası sermayenin denetimine açılması sağlanmıştır. AK Parti döneminde sermayenin tasarrufunda işleyen bireysel emekliliği teşvik edici uygulamalar göze çarpmaktadır. Örneğin 65 yaş ve prim ödeme gün sayısı 7000-9000 gün olarak çok yükseklere çekilmiş, fakat bireysel emeklilik için koşullar daha düşük düzeylerde olmuştur. Devam eden süreçte 19 ek değişikliğe tabi tutulan İşsizlik Sigortası Kanunu, işsizlik sigortasının uygulamasından çok, İşsizlik Sigortası Fonu'nda toplanan kaynakların bir istihdam vergisi gibi kullanılmasıyla gündeme gelmiştir. İşsizlik Sigortası Kanunu, aynı zamanda istihdam konusuyla ilgili mevzuattaki değişikliklerin de başlangıcı olmuştur. Kamu hizmeti olarak görülen ve devlet tarafından yürütülen “iş ve işçi bulma” konusunun “piyasanın konusu” yapılması da alandaki en etkin değişikliklerden biri olarak mevzuat ve uygulamadaki yerini almıştır (Boratav vd., 2015: 66; Akyüz, 2011: 331-332).

Türkiye'deki sendikalaşma istatistikleri diğer ülkelerle mukayese edildiğinde tabloyu daha net ortaya çıkarmaktadır. AB 27 ortalamasında ücretlilerin oranı %84 düzeyindeyken, Türkiye'de bu oran %63 düzeyindedir. Türkiye 34 OECD ülkesi içinde sendikalaşma oranının en düşük olduğu ülkedir. OECD'de de sendikalaşma oranı %20.4'ten %18.4'e gerilemiştir. Bu %10'luk bir düşüşe karşılık gelirken Türkiye'de 2001-2009 arasındaki sendikalaşma oranındaki düşüş %40'a karşılık gelmektedir (Erdoğan, 2011: 158-159). Rakamlardan da anlaşılacağı gibi, sendikal örgütlenmeler neoliberal politikalarla birlikte bütün dünyada güç kaybetmektedir. Fakat Türkiye'deki dönüşümler, ekonominin diğer alanlarında olduğu gibi çok daha sert biçimde etkisini hissettirmektedir.

Esnek, kuralılaştırılmış, ücretli ve maaşlı çalışanların her geçen gün azaldığı emek piyasasında, sendikaların örgütlenmesi için nesnel temeller aşınmaktadır. Kamu sektöründe sözleşmeli işçiler artarken, özel sektörde geçici, sözleşmeli ve/veya taşeron işçiler de sendikalaşmanın önünü tıkamaktadır. İş güvencesinden yoksun işçiler de sendikalaşmanın önündeki en önemli engellerden biri olmaya devam etmektedir. (Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2011: 132-133).

Emek piyasasını düzenleme ve denetleme işlevi zaten zayıf olan devletin ve sendikaların rolünün, “esnek istihdam stratejisi” adı altındaki uygulamalarla daha da zayıflamasının, böylece çalışma sürelerinin aşırı uzamasının beklenen sonuçlarından birisi, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının artmasıdır. Bu alanda ortaya çıkan gerileme, izlenen neoliberal politikalar sonucunda Türkiye emek piyasasındaki yakıcı sonuçlarını göstermektedir¹³ (Mütevellioglu ve Işık, 2009: 182-187).Örneğin inşaat sektöründe artan ölümlü iş kazalarının nedenleri, İzmir Tabip Odasının raporunda; ihaleyi alan şirketlerin kısa teslimat süresi taahhütlerini yerine getirmek üzere, işçileri uzun vardiyalarda, iş güvenliği önlemleri yeterince alınmadan çalışmaya zorlamaları; inşaat işlerini fiilen yürüten taşeron şirketlerin, işgücü maliyetlerini düşürmek için, iş güvenliği önemlerini ihmal etmeleri; yine maliyetleri düşürmek için, inşaat firmalarının işçi sağlığı ve güvenliği denetimini taşeron olarak Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimleri’ne bırakmaları şeklinde sıralanmıştır (Boratav vd., 2015: 290).

4.7.3. Piyasalaştırma

Yapısal reformlar ve düşük enflasyon hedefleyen politikalarla birlikte değerlendirdiğinde, işsizlik ile emek maliyetinin belli bir düzeyde tutulması, kamu borçlanmasıyla sağlanmıştır. Kamu sektörünün büyüyen borçlanma ihtiyacı, faizlerin bütçeye olan ek maliyetiyle birleşince, sosyal harcamalarda nicel ve nitel erozyona, kamu sektörü yatırımlarında harcamalarda kesintilere ve bu hizmetlerin özelleştirme yoluyla

¹³ “1999’da Türkiye SSK’ya bildirilen iş kazası ve meslek hastalıkları toplamı 74.847 vakadır ve bu kazalarda 1.173 işçi yaşamını kaybetmiş; 1.818 işçi sürekli iş göremez hale gelmiştir. İş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu kaybedilen işgünü sayısı 1.697.695’tir. 2006’da ise, SSK’ya bildirilen yalnızca iş kazaları toplamı 79.027 vakadır. Kazalarda 1.592 işçi yaşamını kaybetmiş ve 67.360 işçi sürekli iş göremez hale gelmiştir. 2006’da sadece iş kazaları sonucu kaybedilen işgünü sayısı 1.845.451 olmuştur. Buna ek olarak, verilen değerler, işverenlerce SSK’ya bildirilen olayları kapsamakta, diğer bir deyişle sadece kayıtlı istihdamda olanların karşılaştığı vakalardan oluşmaktadır” (Mütevellioglu ve Işık, 2009: 182-187).

metalaştırılmasına yol açmıştır. Böylece devletin eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık alanlarındaki işlevleri azaltılmaya başlanmıştır (Hoşgör, 2014: 317-318)

Türkiye’de özellikle sol yazında, devletin sınıfsal karakteri üzerinden ifade edilen tereddütler nedeniyle özelleştirmelere karşı çıkışlarda kararlı bir mücadele gerçekleştirilememiştir. Emek ve sermaye arasındaki ücret ile kâr ilişkisi dışında, devlet aracılığıyla ve piyasa süreçleriyle meydana gelen tali bölüşüm ilişkileri de sınıf mücadelesinde önemli bir merhaledir (Arslan, 2004: 251-252). Dolayısıyla kamu mülkiyetinin hangi sınıfsal saiklerle işe koşulduğuna odaklanılarak, kamusal kazanımların bölüşüm ilişkilerindeki boyutunun gözden kaçırılması, özelleştirmelere duyarsız kalınmasına olmaktadır.

Kamu mallarının özelleştirilmesi dünyadaki dönüşüme paralel olarak Türkiye’de de neoliberalizmin önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Her tür kamu hizmeti sosyal yardım hizmeti (sosyal konutlar, eğitim, sağlık hizmetleri, maaşlar) ve üniversiteler de dâhil olmak üzere birçok kamu kuruluşu bir dereceye kadar özelleştirilmiştir. Hükümetler, 1980’lerin ortasından itibaren, çoğu kamu işletmesini (çelik, çimento, tekstil vb.) başlıca devlet bankalarını, kamuya ait haberleşme, petrol ve enerji şirketlerini özelleştirip, bu sürece ulaşım ve emlak sektörlerinde de devam etmiştir. Kamu varlıkları özel sektöre ve ayrıcalıklı sınıflara son derece düşük fiyatlarla satılmıştır. Özelleştirme süreci 1980’lerde başlamış fakat 2000’lere kadar büyük ölçüde başarısız olmuştur. ¹⁴AK Parti hükümeti bu zorlukların üstesinden gelmek için 2003’te özelleştirme yasasında yaptığı değişiklikle önemli bir adım atarak bürokratik usulleri basitleştirmiş ve Özelleştirme İdaresi üzerinde başbakanın kontrolünü güçlendirmiştir. Bu değişiklikler ulusal değerlerin yerli ve yabancı yatırımcılara aktarılmasını kolaylaştırmıştır. 2004’te yapılan yeni bir değişiklikle yabancı yatırımcıların liman ve rıhtım tesisleri özelleştirmelerinden yararlanmalarının önünü açmıştır. Yüksek mahkemeler hala kamu çıkarlarını korumak için özelleştirmelere müdahale etme girişimlerinde bulunmuşlardır fakat 2010 Eylül referandumunda kabul edilen anayasa değişikliği bu mahkemelerin

¹⁴ “Özelleştirmelerin hukuki çerçevesi son derece parçalı halde olması sebebiyle, 1994’teki özelleştirme yasası kabul edilinceye kadar hükümetin keyfi müdahalesine çok fazla alan bırakılmıştır. Fakat 1994 yasası da meseleyi tam anlamıyla çözmeye yetmemiş, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi kamu hizmetini özel sektöre aktarırken kamu yararının gözetilmesi gerektiği argümanına dayanarak kimi tekil özelleştirmeleri iptal etmiştir. Kamusal malların ve hizmetlerin özelleştirilmesini özel hukuk kurallarına tabi kılan 1999’da yapılan anayasa değişikliğine kadar özelleştirme kararları Danıştay’ın ön denetimine bırakılmış, 1999’da yapılan değişiklikle özelleştirme süreci kolaylaştırılmıştır. Fakat buna rağmen, üst idari mahkemeler kamu çıkarı gerekçesiyle sürece müdahale etmeyi ve siyasi yetkilerin verdiği kararları iptal etmeyi sürdürmüştür.” (Buğra, 2014:130-132).

özelleştirmeyle ilgili meselelerdeki yetkilerini büyük ölçüde kısıtlamıştır (Buğra, 2014:130-132).

Dolayısıyla, AK Parti döneminde özelleştirmelerin önündeki engeller kaldırılarak özelleştirmenin kapsamı genişletilmiştir. Özelleştirme kapsamının en geniş olduğu OECD ülkeleri arasına giren Türkiye’de, sadece 2005 ve 2006 yılında özelleştirmelerden elde gelirlerin toplamı önceki yirmi yılda elde edilen gelirleri iki misli aşmıştır. Bu süreç 2000’lerin ikinci yarısında da devam ederek 2004 ile 2011 arasındaki süreçte toplam özelleştirme geliri 1985 ile 2004 arasındaki gelirin yaklaşık dört katına çıkmıştır (Buğra, 2014:113; Balkan ve Öncü:2014:264).

Sonuç olarak yurttaşlar, kamu kurumlarında verilen kalitesiz eğitim ile fiyatları yükseldikçe kalitesi artan özel okul ve üniversiteler içerisinden bütçelerine uygun olan tercihi yapmak zorunda bırakılmışlardır. Eğitimde sınıfsal bir ayrımla şekillenen bu pratikler, bir yandan örtük olarak “kamu hizmetlerinin kalitesiz ve istenmeyen” bir nitelikte olduğu algısı yaratırken; diğer yandan da eğitimde kurumsal yapıyı bilinçli bir şekilde tahrip etmektedir.

Özelleştirme uygulamalarının temel amacı kamunun kâr eden işletmelerinin sermayenin tasarrufuna sunulması, yeni birikim alanları oluşturulmasıdır. Özelleştirilmesi kamu yararı gözetilerek özelleştirilmesi hukuki olarak engellenmiş olan işletmeler ise modernleştirme yatırımları aksatılarak bilinçli bir şekilde geriletilmiş ve zarara uğratılmıştır.¹⁵ Bu sayede kamusal işletmeciliğin “verimsiz, köhne kuruluşlar” olarak gösterilmesine zemin hazırlanmıştır. (Yeldan, 2008: 281).

¹⁵ “SEKA kâğıt fabrikasının özelleştirme serüveni Türkiye’deki özelleştirme uygulamalarının içyüzünün görülmesi açısından önemlidir. SEKA İzmit kâğıt fabrikası 1936 yılında yılda 10bin tonluk kapasite ile üretime başlamıştır. Bundan sonraki yıllarda özellikle planlı dönemde sürdürülen kapsamlı bir yatırım ve teknoloji yenileme çalışmaları ile SEKA işletmelerinin kurulu kapasitesi 1980’e kadar her on yılda ortalama 2.5 misli büyüyerek yılda 617 bin tona ulaşmıştır. 1980’li yıllarda ise SEKA’nın özelleştirilmesine zemin hazırlamak amacıyla işletmenin öncü rolünü tamamladığı ilan edilmiş ve nihayet 1991 yılında özelleştirme kapsamına alınmıştır. Özelleştirme kararı sonrası ihale süreci bir türlü başlatılmayan SEKA’ya, sonraki yirmi yılda da hiçbir yatırım yapılmamış, kurulu on kâğıt makinesinden altısı 1990’lı yıllarda ya ömrünü tamamladığı ya da ekonomik olmadığı geçekçeleriyle elden çıkartılmış ve 2004’te kurulu kapasitesi yılda 73bin tona geriletilmiştir” (Yeldan, 2008: 281).

4.7.4. Vergi Politikaları

Vergiler, kamu maliyesinde toplumsal gelirin dağılımını doğrudan etkileyen ve gelirin yeniden dağıtılmasını sağlayan gelir ve harcama kalemleridir. Bu nedenle kamu harcamalarının gözettiği belirli toplumsal grupların ve kamu gelirlerinin yükünü üstlenen belirli toplumsal sınıfların varlığı, kamu harcamalarını ve gelirlerini basit mali büyüklükler olmaktan çıkarmaktadır. Kapitalist bir toplumda mutlaka siyasal düzlemde tartışılması gereken bir konu olan kamu maliyesi ve bilhassa vergi politikaları, doğrudan işçi sınıfını ve bağımlı sınıfların ekonomik refahını etkilemektedir (Bahce vd., 2011: 114-115).

AK Parti dönemi öncesine dayanan dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki ağırlığın artış eğilimi, AK Parti döneminde önce hızlanmış sonra pekişmiştir. AK Parti dönemi öncesinde 1990-9 döneminin ortalama dolaylı vergi ağırlığı %53.6 iken AK Parti'nin ilk 10 yılında (2003-2012) ortalama %66.6'ya ulaşmıştır. Dolaylı vergiler, giderek giderek daha fazla ücretli kesimlerin sırtına yüklenmiştir. Fakat sadece gelir vergisinin yük dağılımına bakarak da vergi sisteminin sınıfsal niteliği görülebilir. Gelir vergisinin sistemdeki payı azalmakla birlikte, ücretlilerin gelir vergisi içindeki payının azalmaması, (bu payın %50'nin üzerinde olması) bunun kanıtıdır. Üstelik bu durum, 2008 sonrasında en az geçim indiriminin sisteme tekrar dâhil edilmesinin etkisiyle asgari ücret üzerindeki gelir vergisi yükü iyice azalmış olmasına rağmen ortaya çıkmaktadır. Gelir vergisi yükü yani gelir vergisi toplamı içinde ücretlilerin payını gösteren oran, vergi yükü dağılımının adaletsizliği konusunda ilk izlenimi verebilir. Ancak, gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH) içinde ücret payının da değiştiği düşünüldüğünde, ücretlilerden alınan vergiler de buna bağlı olarak değişecektir. Bu durumda; eğer ücretlilerin vergi payı ile milli gelir payı aynı yönde hareket ediyorsa, üzerlerindeki vergi baskısının değişmediği; vergi payı ücret payından daha hızlı artıyorsa, üzerlerindeki vergi baskısının arttığı, tersi durumda ise azaldığı söyleyenebilir. Diğer gelir kategorilerine kıyasla ele alındığında, Türkiye'de ücretlilerin gelir vergisi baskısının görece yüksekliği de daha iyi anlaşılabilir (Boratav vd., 2015: 206, 208, 210).

AK Parti döneminde gelir vergisinde üst dilim vergi oranı 2005 yılında %45'ten %40'a, 2006 yılında %35'e düşürülmüştür. 2006 değişikliğinde ücret dışı gelir dilimlerinin tümüne uygulanacak vergi oranları düşürülmüş ise de; ücret gelirlerinin hâlihazırda 5 puan daha düşük olarak vergilendirilmesinden dolayı ücretliler için değişen

bir şey olmamıştır. Vergilerin hasılatındaki ağırlığı tüketim vergilerinin oluşturması ve tüketimden alınan vergilerde gelir düzeyi gözetilememesi nedeniyle yükü düşük gelir düzeyli kitleler üzerinde olan dolaylı vergiler AK Parti döneminde de yüksek düzeylerde seyretmeye devam etmiştir (Bakırezer ve Demirer, 2013: 167). Bu nedenle, bireylerin ödedikleri vergilerin gelirleri içindeki payı (vergi yükü) giderek artmaktadır (Deyneli, 2016: 306).

4.8. Sosyal Politikalar

IMF ve DB'nin inisiyatifi ile yoksulluğu azaltma amaçlı neoliberal programların uygulamaya geçmesi ile birlikte, fırsat eşitliği ve adaletin yerine piyasa dinamikleri ve hayırseverliği koyan Hayekçi muhafazakâr yaklaşım, iktisat politikası tasarımına egemen olmuştur. Böylece piyasa başarısızlıklarını pasif bir şekilde telafi etmek için devletin ve kamu politikalarının rolü yeniden tanımlanmıştır. Bu tür yoksulluğu azaltma programları, belirsiz bir sivil toplum tanımı üzerinden kurgulanırken, yoksulluğun sınıfsal boyutunu gizleme saikleriyle işe koşulmuşlardır. Bu çerçevede, klasik Yoksul Yasaları'nın bazı özelliklerine öykünen yeni bir sosyal yardım rejimi inşa edilmiştir. Kalkınmacı devletlerdeki formel sosyal yardım rejimlerinin gerilemesi ile meydana gelen sorunlar, hayırseverlik ve dinsel dirilişe dayanan bu yeni sosyal yardım rejimi ile giderilmek istenmiştir (Boratav vd., 2015: 180).

Türkiye'de sosyal yardımlar alanında en ciddi dönüşüm AK Parti iktidarı döneminde yaşanmıştır. AK Parti iktidara geldiği andan itibaren, bir yandan piyasa ilişkilerini her alanda hızla yaygınlaştırırken diğer yandan da bunun yıkıcı sonuçlarını azaltmaya yönelik olarak sosyal politika alanında da ciddi dönüşümler yapmıştır. Sosyal hizmet sunumu ve yoksul yardımı, gönüllü faaliyetlerle, geniş ve yaygın vakıflar ağıyla ya da yerel yönetimler işbirliğinin teşvik edilmesi gibi farklı bir dizi araçla gerçekleştirilmiştir (Buğra, 2007: 143). 2001 ekonomik krizinden sonra acil yardıma ihtiyaç duyan en yoksul kesime ulaşmak, yoksullara yönelik gelir getirici olanakların artırılması, yerel yönetimler ve diğer kamu kurumlarında idari reformlar ile kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi, makroekonomik istikrarın sağlanması ve sosyal risklere müdahale edilmesi gibi hedefler gözetilerek DB ile ortaklaşa olarak yürütülen Sosyal Riski Azaltma Projesi benimseyen AK Parti iktidarı proje hedeflerini genişleterek

sürdürmüştür. 1990'lı yılların ortalarından itibaren belediyelerin doldurmaya çalıştığı sosyal yardım alanındaki boşluklar, çıkarılan yasa ve kurumsal reformlarla kapatılmaya çalışılmıştır. AK Parti hükümetinin sosyal politika alanındaki icraatları İslami muhafazakârlık ile neoliberal mantığı bir araya getiren merkezine aileyi yerleştirip toplumun bütünlüğüne vurgu yapan bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Hayırseverliğin teşvik edildiği, hakkaniyet prensibiyle ve sosyal haklara yaslanmadan seçici olarak yapılan sosyal yardımlar, politik hak arama alanlarını daralmasına ve siyasi erki sosyal politika alanındaki sorumluluklarından azade kılınmasına yönelik uygulamalardır. Çünkü emekçi sınıflar açısından artan oranda emek sömürüsü, güvencesiz istihdam ve örgütsüzleştirme/sendikasılaştırma, sosyal hakların bastırılması ve kamusallığın tasfiyesi ile birlikte ilerleyen ve kitlelere aracısız, dolayimsız “halk” olarak seslenen bu siyaset tekniği ancak geniş kitlelerin siyasi ve sendikal örgütlenmelerinin etkisizleştirildiği bir ortamda etki olanağı bulabilmektedir. Eski sosyalleşme biçimlerinden arındırılarak depolitize edilmiş kitlelerle doğrudan temas ve hiyerarşik bir ilişki geliştiren sosyal politikalar “hayırsever dayanışmacılık” zemininde kurulmaktadır (Yıldırım, 2013:80; Avcuoğlu, 2009: 35-37).

4.8.1. Merkezi Yönetim Eliyle Oluşturulan Yeniden Dağıtım Mekanizmaları

AK Parti'nin neoliberal politikaları uygulayan diğer hükümetlerden ayrık yöne ve siyasi partilerden ayıran ve neoliberal kapitalizm içerisinde yeniden dağıtım mekanizmaları etkin biçimde kullanabilmesidir. Neoliberal politikaların en çok mağdur ettiği sınıfların rızasını devşirebilmesi için, neredeyse bütün sistemin üzerine bina edildiği bu politikalara ters düşmeyecek bir sosyal politika programı devreye sokulmuştur.. AK Parti bir yandan piyasalaştırma, güvencesizleştirme, özelleştirme politikalarını hayata geçirirken diğer yandan da, işçi sınıfının en alt katmanlarının rızasını kazanmak için bu sosyal politikaları uygulamaya girişmiştir. Bu yaklaşım, aynı zamanda, dünyadaki uygulanan yoksulluğu azaltma programlarının neoliberal mantığıyla da örtüşmektedir (Akça, 2011:33; Yıldırım, 2008:78).

Dünyada neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte, refah uygulamalarına ilişkin en belirgin eğilim, bir yandan devletin doğrudan sosyal yardım harcamalarının artırılırken, diğer yandan da sosyal dayanışma kurumlarını tasfiye ederek bu kurumların

sağladığı hizmetlerin mali yükünü devletin sırtından atmak olmuştur. AK Parti iktidara geldiği 2002 yılında devlet kaynaklı aynı yardımların toplam transferler içindeki payı %2.64 olarak hesaplanırken, 2005 yılı sonunda %19.29'a yükselmiştir. Toplumun en düşük gelirli kesimleri için en önemli kaynak aktarımı sosyal yardımlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Değişik bakanlıklarca yapılan sosyal yardım miktarı 2002'de 1.4 milyarken; 2006'da 5.7 milyon TL olmuş; sosyal yardım miktarının milli gelire oranı 2002'de %0.45'ten 2006'da %1.05'e yükselmiş; bütçe dışında yer alan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun kaynakları bütçedeki açıkları kapamak için transfer edilmek yerine amacına uygun kullanılmıştır. 2003-2006 döneminde bu fondan 4.7 milyon TL sosyal yardım harcaması yapılmış; eğitim, sağlık, gıda ve giyecek dışında, her yıl bir milyon tondan fazla kömür yaklaşık 1.8 milyon aileye ücretsiz olarak dağıtılmıştır (Bakırezer ve Demirel, 2013: 169).

2014 yılı itibariyle toplam kamusal sağlık harcamalarının yaklaşık %72'si kişisel sağlık harcamalarına yönelmiştir. Başka bir deyişle, kamusal sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payı, esas itibariyle kamunun kişisel tedavi ve ilaç harcamalarındaki artış nedeniyle yükselmiştir. Türkiye'de 1961'de "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi" yasası ile getirilen zorunlu sevk uygulaması, Haziran 2007 tarihi itibariyle uygulamadan kaldırılmış; böylece bir yandan henüz alt yapısı hazır olmayan aile hekimliği sistemi rahatlatılmış, diğer yandan işletmeye dönüşmüş kamu hastanelerinin artan hasta sayısı ile döner sermayeleri yoluyla daha büyük kazançlar elde etmeleri sağlanmış ve her şeyden önemlisi de "tüketici tercihi" aracılığıyla hastalara her türlü şikayetleri için acil servisler dahil olmak üzere her düzeydeki hastanelere başvurabilme olanağı tanınmıştır (Boratav vd., 2015: 244, 250).

Sağlık hizmeti, gerçekleştirilen reformlarla herkesin yararlanabildiği bir sistem olarak takdim edilmiştir. GSS altında birleştirilen kurumların ve etkinleştirilen hizmetlerin etkisiyle yurttaşlara sunulan hizmet kalitesinde belirgin bir artış ve hizmetlere ulaşma kolaylığı sunulduğu görülmüştür. SSK hastanelerinin Sağlık Bakanlığı'na devredilmesiyle birlikte, SSK sigortalı yurttaşların devlet hastanelerinden yararlanmasına ve serbest eczanelerden ilaç almalarına; 2007 seçimlerinden hemen önce de sevk almadan tüm devlet hastanelerine ve özel hastanelerden doğrudan hem Emekli Sandığı, hem Bağ-Kur, hem de SSK emeklilerine, özel sağlık kurumlarına başvurabilme, onun müşterisi haline gelebilme olanağını sunulmuştur. Buradan ilk anda doğan memnuniyet de AK Parti hükümetine oy ve kitle desteği olarak dönmüştür. Bu dönüşüm sürecinde, ilk anda "ancak

parası olanların hizmete erişebildiği” bilindik özelleştirme uygulamaları yerine; yoksulların, yeşil kart sahiplerinin dahi erişebildiği bir sistem yaratılmıştır. Bu sunulan olanakların yarattığı memnuniyetin etkisiyle, sistemin doğrudan doğruya maliyetlerin kontrol edildiği, kârı en yüksek seviyeye çıkartma dürtüsünün ön plana çıktığı ticari bir yapıya dönüşmesinin üzerinde pek durulmamıştır. Fakat öncelikle bu durum sağlık çalışanları tarafından harcanan emeği yoğunlaştırarak çalışma şartlarını zorlaştırmıştır. Doktorların belli bir muayeneyi gerçekleştirmeleri halinde ücretlerini arttırabildikleri bu uygulamalar, ister istemez doktorların hastalarına yaklaşımlarını ticarileştirerek, sağlık harcamalarında artışları beraberinde getirmiştir. Ticarileşen sistemde özel kurumların tabiyatının gereği; şartların izin verdiği en fazla tetkiki yaptığı, en maliyetli donanımları kullandığı bir sisteme dönüşen sağlık hizmetlerinin faturası ağırlaşmaya başlamıştır. Zaman içerisinde bunun maliyetlerinin kamuya binmesiyle birlikte, yurttaşın her yararlandığı sağlık hizmetine muayene katılım bedeli ve en az %20 ilaca katılım bedeli ödemek zorunda kaldığı; özel sağlık kuruluşları hizmetlerinden yararlanıldığı takdirde ek ödeme yapmak durumunda bırakıldığı; özetle bu yükün yurttaşına geri yüklendiği bir hale gelmiştir. Dolayısıyla başlarda ücretsiz olan muayene şeklinde sunulan hizmetler zamanla kademeli olarak fiyat artışına tabii tutulmuş; özellikle özel hastanelerde bu ücretleri ödemesi mümkün olmayan kesimler için “bütün hastanelerde muayene imkânı” fiili olarak son bulmuştur. Sağlık’ta Dönüşüm; ilaç endüstrisine aktarılan kaynakların ve tıbbi ekipmanlara harcanan tutarların büyük boyutlara ulaşmasına, dolayısıyla sağlık bütçesi kaynaklarının özel hastaneciliği finanse etmek ve onlara birikim olanakları açmak için kullanmak yoluyla; sağlıkta metalaşma, ticarileşme ve özelleştirme sürecinin hızlanmasına neden olmuştur (Sönmez ve Kozanoğlu, 2012: 251-252, 253-254; Bakırezer ve Demirer, 2013: 166).

Sağlık Bakanlığı’nın genel bütçedeki payı reel olarak artmadıysa da kamu sağlık harcamaları sosyal güvenlik kurumları ve yeşil kart harcaması yapılmıştır. Yeşil kart dağıtımını ise seçici ve keyfidir. 2002 yılı sonunda 13 milyonu bulan yeşil kart sahibi yurttaş sayısı, 2004 başlarında 13.4 milyona ulaşmış; Mart 2004 yerel seçimlerinden sonra 6 milyon civarına kadar düşürülmüş; Mart 2005’te 6.2 milyondan Temmuz 2005’te 9.3 milyona, Ağustos 2007’de 14 milyona yükselmiştir. Artışın birincil nedeninin yerel yönetimlerin siyasi kaygılar ile müracaatlarda servet ve gelir ölçütlerini incelememeleri, ikincil nedenin de 2005 başında yürürlüğe konulan yeşil kartlı hastalara tüm hastanelerde muayene ve tüm eczanelerden ilaç alabilme kolaylığı ve katkı payından muafiyet

sağlanması olduğu görülmektedir. Özellikle yoksul illerde kart dağıtımı il nüfusunun büyük çoğunluğunu kapsamış, fakat 2007 Genel Seçimleri'nden hemen sonra Ağustos ayından itibaren otomatik vize iptal sistemi ile vizesini yaptırmayanların kartları bloke edilerek; Nisan 2008 itibariyle aktif kart sahibi sayısı 8.6 milyona düşürülmüştür (Bakırezer ve Demirer, 2013: 168-169).

2011 tarihli ve 663 sayılı KHK ile kamu hastaneleri bir yıl içerisinde idari ve mali açıdan özerk işletmeler haline dönüştürülmüştür. 2002-2013 döneminde toplam hastane sayısının %31 oranında arttığı görülmektedir. 2002 ile kıyaslandığında kamu hastanelerinde %10'luk bir artış söz konusu iken, üniversite hastanelerinde %38 özel hastanelerde ise %103'lük bir sayısal artış söz konusudur. 2002 yılında 3.1 olan kurum ve kuruluşlarda yıllık kişi başına hekime müracaat sayısı önemli bir artışla 2013 yılında OECD ortalaması olan 6.7'yi de aşarak 8.2'ye ulaşmıştır. Söz konusu artışın, sağlık güvencesi artışı ile ilişkili olduğunu öne sürenler bulunmakla birlikte önemli bir bölümünün de personele sunulan hizmet miktarı başına ödeme yapılan performansa dayalı ek ödeme sisteminden kaynaklandığı öne sürülmektedir. TTB tarafından yapılan ve hekimlerin performans uygulamasının değerlendirildiği bir araştırma bu yönde bulgular içermektedir (Boratav vd., 2015: 245, 247; Ankara Türk Tabipleri Birliği, 2009) OECD verilerine göre, Türkiye'de toplam sağlık harcamalarındaki kamu harcamalarının payı, 2002 yılında %70.7 iken 2012 yılında %76.8 e yükselerek, OECD ortalamasının 4.6 puan üzerinde seyretmiştir. Ayrıca toplam sağlık harcamalarının GSYİH'e oranı değişmezken, kişi başına düşen sağlık harcaması 442 dolardan 984 dolara yükselmiş kişi başına cepten sağlık harcamaları 88 dolardan 151 dolara çıkmış olsa da, cepten harcamaların toplam sağlık harcamalarına oranı %19.8'den %15.4'e gerilemiştir. Buna rağmen hane halklarının toplam tüketimleri içerisinde sağlık harcamalarının payı artmaktadır. Öte yandan merkezi ve yerel devlet harcamalarında, hane halkının cepten sağlık harcamalarında (%29.1'den %15.4'e) 13.7 puanlık bir azalma dikkati çekmektedir (Boratav vd., 2015: 249-251, 253).

AK Parti iktidarının "Sağlıkta dönüşüm" adı altında başlattığı yapılandırma girişimleri, toplumda ciddi bir kabul görerek bir büyük memnuniyet yaratmıştır. Bölünmüş ve ağır aksak işleyen önceki sistemin teknolojik olanakların da kullanılmasıyla birlikte vatandaşta yarattığı mağduriyetlerin hızlı bir şekilde giderilmesi, bu reformlara topluma getirisinden fazla anlamlar yüklenmesini sağlayan bir zemin yaratmıştır. Öyle ki; vizite ücreti gibi uygulamaların içi boşaltıldığı halde bu reformların yarattığı

iyimserlik, reformların içinin boşaltılıp tedricen sermayenin kâr aracı haline getirilmesine karşı yükselebilecek olan itirazları sönümleyen bir etki yaratmıştır. Yurttaşın sırtında sağlık harcamalarının yükü ağırlaştıkça, önceki sistemle şimdinin mukayese edilmesi gerekliliği sürekli empoze edilerek, olası şikâyetlerin önü alınmak istenmektedir. Aynı zamanda bu mukayese pratiği, “öncesi ve sonrası” karşılaştırmalarıyla, yurttaşlara AK Parti iktidarıyla birlikte olumlu bir değişimin yaşandığı izlenimi verebilecek bütün icraatlerin kalıplaşmış bir söylem haline getirilmiştir.

Kamu sosyal harcamaları içinde en büyük artış eğitimde gerçekleşmiştir. AK Partinin iktidara geldiği 2002’de Milli Eğitim Bakanlığı’nın konsolide bütçedeki payı %7.6 iken bu oran 2007’de %10.4’e ulaşmıştır. Bu alanda en önemli girişim düşük gelir gruplarının eğitime erişimini artıracak girişimler olmuş; Cumhuriyet tarihinde ilk defa ders kitapları önce ilköğretim sonra da ortaöğretim öğrencilerine ücretsiz olarak dağıtılmaya başlanmıştır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’ndan “en düşük %6’lık gelir grubundan annelere, çocuklarını okula göndermeleri karşılığında aylık ödeme yapılmış, 2007’de bu şekilde yardım alan öğrenci sayısı yaklaşık 1.6 milyonu bulmuştur. Üniversite öğrencilerine verilen kredi ve burs miktarları artırılarak başvuran herkese kredi veya burs verilmiştir. Bu yardım ve transferlerin artışında, özellikle Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu’na AK Parti tarafından verilen merkezi rolün ve yerelde de vakıf örgütlenmesinin pekiştirilmesinin önemli rolü olmuştur (Yıldırım, 2013: 97-98; Bakırezer ve Demirer, 2013: 168-169).

Türkiye genelinde kamu gönüllü transferlerinden yararlanan hanelerin oranları 2007’ye kadar artmış, daha sonra da azalmıştır. Oysa toplam hanehalkı gelirleri içinde kamu kaynaklı gönüllü transferlerin payı artmaya devam etmiştir. Bu durum, oluşturulmak istenen sistemde sosyal yardımlarda daha seçici davranıldığını ve özellikle 2007 yılından sonra daha az haneye daha yüksek tutarlarda gelir transferi yapıldığını göstermektedir (Boratav vd., 2015: 190).

Yoksullara yönelik harcamaların basit bir göstergesi, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar kategorisindeki harcamalara ödeme gücü olmayanların kamu kesimince karşılanan Genel Sağlık Sigortası (GSS) primlerinin eklenmesiyle bulunmaktadır. 2006’da GSYİH’nın %0.55’i oranındaki bu harcamalar, 2012 ve 2014’de GSYİH’nın sırasıyla %1.28’i ve %1.3’ü düzeylerine yükselmiştir. Yoksullara düzenli gelir desteği sağlayabilecek yardımlar ise; 1976 tarih ve 2022 sayılı Kanun çerçevesinde ödenen yaşlı,

muhtaç ve özürlü aylıkları; engellilere evde bakım aylığı; eşi vefat etmiş kadınlara maaş ödemesi; muhtaç asker ailelerine yapılan ödemeler olmak üzere hemen tümü sosyal hizmetler ve yardımlar kategorisi içinde yer alan öğelerden oluşmaktadır. Düzenli gelir desteği sağlayabilecek ödemelerin toplam sosyal hizmet ve yardım harcamaları içindeki payı 2006'da %35 dolaylarında iken, bu pay 2009'da %45'e, 2014'de %52'ye yükselmiştir (Boratav vd., 2015: 199; Yentürk,2015). Ayrıca AK Parti, sosyal yardımlar söz konusu olduğunda özellikle İslami bir içerikle mesajını taşıyan, Kimse Yok Mu, Deniz Feneri gibi sivil toplum kuruluşlarının kendi bıraktığı alanda boşlukları tamamlamasını teşvik etmiş ve bu sayede yukarıdan neoliberalleştirme projesini, İslamileştirme projesiyle bütünleştiren bir mevzi savaşı stratejisini cemaatlerin de desteğiyle ilerletmiştir (Yıldırım, 2013: 100).

AK Parti, “İslami dayanışmacılık” temelinde toplumun farklı ve karşıt sınıflarını destekleyici politikalarıyla, bir yandan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kamusallığı yüksek alanları sermaye birikiminin alanına açarken; diğer yandan genel bütçe dışında ve başbakanın onayı ile harcama yapan bir fonla bu alanlara yönelik “yardımlarda” bulunarak hem sınıf çelişkilerini gizleyebilmiş, hem de bu sınıflarla arasındaki bağı güçlendirmeyi başarmıştır. AK Parti, güvencesiz istihdam, sosyal hakların sınırlandırılması, kamusallığın tasfiyesi, geniş kitlelerin siyasal ve sendikal örgütlenmeleri üzerindeki denetim ve kontrolün artırılması gibi politikalarına ivme kazandırarak, bu kesimleri siyasal alandan uzaklaştırmış; emekçi sınıfların siyasal karar alma süreçlerini etkileme kanallarından giderek yoksun bırakılması anlamında “yeni otoriter siyaset”in tohumlarını ekmiştir (Bedirhanogulları, 2009: 43; Gürgen, 2013: 50).

Devletten yapılan nakdi ve aynı yardımların payında gözlemlenen bu ciddi artıştan da anlaşıldığı üzere, AK Parti'nin bağımlı sınıflar nezdindeki desteğini genişletmesinin temelinde yatan etmenlerden birisi, neoliberal mantıkla uyumlu bir “sürdürülebilir yoksulluk” perspektifini yıldan yılı yerleştirip ve yaygınlaştırdığı sosyal yardımlarla siyasal projesi arasındaki bağı görünür kılmış olmasıdır. AK Parti, işte tam da bu zeminde iktidar blokunu oluşturan sınıf kesimlerinin projesini istikrara kavuşturacak bir sınıf siyaseti izleyerek, sözü edilen bağımlı sınıf kesimlerini “sermaye için, sermayeye rağmen” bir iktidar tekniğiyle kendi projesine bağlamış ve yardımların kesilmesi ihtimalini göz önüne alan kesimleri “bağımlılaştırmıştır” (Yıldırım, 2013: 100). AK Parti'nin iktidar stratejisinde önemli bir yeri olan ve İslami toplum tasarımı için uygun zemini sağlayan önemli unsurlardan biri de yerel yönetimlerdir. AK Parti'nin yerel

yönetimler üzerinden yürüttüğü yardım faaliyetleri de merkezi olanla benzerlik göstermektedir.

4.8.2. Yerel Yönetimler Üzerinden Yeniden Dağıtım

AK Parti'nin sosyal yardım pratiğinin belki de en önemli bölümü belediyeler aracılığı ile yürütülmüş; hemen tüm AK Parti'li belediyelerde gıda, yakacak, barınma, giyecek yardımı muhtaçların başvurabileceği birimler oluşturulmuştur. Türkiye'de belediyecilik 1980-84'ten önce daha çok tüccarların, esnafın, yap-satçıların, müteahhitlerin, işçi ve memurların, emeklilere yönelik sosyal fonksiyonları ön plana çıkan bir kurum olmuştur. Fakat devam eden süreçte yerel yönetimlere merkezi bütçeden aktarılan payın artması, imar yetkilerinin belediyelere kaydırılması, donatılması, büyük sermayenin yatırımları ve büyükşehir yapılanmasının getirdiği ek gelirlerle birlikte belediyeler, kentsel ve dolayısıyla ülke genelinde siyaseti belirleyen önemli bir konuma gelmiştir (Doğan, 2007: 72).

1984-1989 arasını kapsayan ANAP'lı yerel yönetimler; belediyelerin sağlık ve eğitim-sanat-spor alanlarına yapılan harcamaları azalttığı, temel gıda ve zorunlu ihtiyaç maddelerinin sağlanması gibi işlevlerinin ihmal edildiği, çöp toplama depolama gibi kimi hizmetlerin özelleştirildiği, yatırımların ihale edilerek gerçekleştirildiği ve belediyelerin finansmanında iç borçların artışına ek olarak dış borçlanmaya gidildiği; özetle neoliberal bir belediyecilik anlayışının yaygınlaştığı bir döneme karşılık gelmektedir. ANAP'lı belediyeler toplu tüketim ve işgücünün yeniden üretimine yönelik hizmetleri kısıtlarken, özel sermayeye kaynak aktarımı anlamına gelen ihalecilik uygulamalarına ağırlık vererek, belediyeciliğin sosyal boyutunu ihmal etmişlerdir. Sermayedarların kentsel alanlarda üretilen rantlardan nemalanmasına hizmet eden uygulamalarının ve ihaleciliğin yan ürünü olarak ortaya çıkan yolsuzluklar ve gecekonduların yarattığı güçlü tepkiler; 1973-80 arasındaki CHP'li belediyelerin toplu tüketim hizmetlerini kolektifleştirerek geliştiren, sosyal adaletçi belediyecilik anlayışının mirasçısı olarak sunan SHP'li adayların 1989'da belediye yönetimlerini kazanmasına zemin hazırlamıştır (Doğan, 2007: 73-74).

SHP'li belediyeler ANAP'ın uyguladığı neoliberal ekonomi politikalarının kentlerde neden olduğu toplumsal ve mekânsal ayrışmayı telafi etmeye yönelik birtakım

girişmelerle işe koyulmuş olsalar da, katılımcılık, toplu tüketimi kentlilerin geçimini ucuzlatacak biçimde kolektifleştirme, kamuculuk gibi başlıklarda vaatlerini ve kendisinden beklenenleri yerine getirememiştir. Özal'ın yaşamını yitirmesinin ardından ANAP'ta liberal çizginin hâkim olmasıyla birlikte, muhafazakâr kesimler partiden uzaklaşmaya başlamış ve parti kentli burjuva ve yüksek gelirli küçük burjuva kesimlerden oluşan bir tabana sıkışıp, özellikle taşra kentlerinin desteğini kaybetmiştir. DYP ise SHP'yle yürüttüğü koalisyon hükümeti sırasında Kürt sorunu ve ekonomik sorunlara ilişkin başarısız icraatları nedeniyle büyük kentlerin yoksul mahallelerinde ciddi şekilde yıpranmıştır. 1994 seçimlerinde İstanbul ve Ankara gibi büyükşehir belediyeleri kazanan RP'nin özellikle büyükşehirlerde yürüttüğü politikalar büyük yankı uyandırmış ve genel siyasette partinin önünü açmıştır. İstanbul Belediye Başkanı makamına gelmeyi başaran Tayyip Erdoğan, parti ve cemaat örgütleri üzerinden kurduğu ilişki ağlarını kullanarak başlattığı yoksullara yönelik yardım faaliyetleriyle kentin kaybedenlerinin desteğini almayı başarmıştır. Bir diğer yandan uyguladığı özelleştirmeci, piyasacı uygulamalar yordamıyla kent belediyesini bir şirket yönetimine dönüştürerek, sermaye kesimlerinin taleplerine karşılık vermiştir (Doğan, 2007: 79-80, 86).

Yerelliklerde yapılan yardım türleri arasında en fazla çeşitlendirilmiş olanlar belediyelerin sağladığı sosyal yardımlardır. Engellilere ve yaşlılara sunulan yardımlar da dâhil olmak üzere yardımların çoğu, gelir tespitine dayanmaktadır. Belediyelerin kanunda belirtilen asker ve şehit ailelerine yardım dışında sağladığı destekler; gıda yardımı, yakacak yardımı, kira yardımı, tek seferlik nakit desteği, meslek edindirme kursları, giysi yardımı, öğrenci bursu, kırtasiye yardımı, ilaç yardımı, tekerli sandalye ve çeşitli sağlık masraflarının karşılanması, spor malzemesi yardımı, ev eşyası yardımı vb. başlıklar altında toplanmıştır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) ya da Halk Eğitim Müdürlüğü gibi diğer kurumlarla olan ilişkiler, kaynak yaratılmasında, etkinliklerden halkın haberdar edilmesinde ciddi öneme sahip olmuştur. Açılan meslek edindirme kurslarından Milli eğitim Bakanlığı onaylı sertifika verilmesi, eğitmen sağlanması, yardım için başvuruların SYDV'lere yönlendirilmesi, belediye etkinliklerinden okullar aracılığıyla halkın haberdar edilmesi gibi örneklerden anlaşıldığı üzere, kurumlar arasında ilişkilerin koordineli bir şekilde sürdürüldüğü yerelliklerde, belediyeler ile SYDV'ler arasında yardım talep edenin sosyal güvencesi olup olmadığının tespitini sağlayan bir iş bölümü de bulunmaktadır. SYDV sosyal güvencesi olan yurttaşlara yardım yapmadan belediyelere yönlendirirken, belediyeler de aynı şekilde

sosyal güvencesi olmayanları SYDV'ye yönlendirmektedir. Kurumlar arasında yardım talebinde bulunanlar hakkında bilgi paylaşımı olduğu gibi, özellikle metropollerde büyükşehir belediyelerinin kaynakları ortaklaşa kullanılabilirken; ilçe belediyeleri ile sosyal yardıma muhtaç kişilere ulaşmak, çeşitli hizmetler için alanların belirlenmesi, teknik sağlanması ve altyapının kullanılması başlıklarında ortak hareket edebilmektedirler. İl özel idareleri ise bu çerçevede içerisinde; il sınırları dâhilinde yoksullara mikro kredi vermek, sosyal hizmet ve eğitim kuruluşlarına arsa ve bina sağlamak gibi yetkilere sahipken, büyükşehir beledileri ile görev çakışması olan başlıklarda belediyelerin ihtiyaç duyduğu alanlara destek verebilmektedirler. Fakat birçok kurumun sorumluluk alanlarına bölünmüş, yardıma muhtaçları belirleyen sistemli ölçütleri olmayan sosyal yardımlar, yerelliklerde kültürel ve siyasi ortamın şekillenmesinde yerel yönetimler tarafından kolayca yönlendirilmektedir. Sosyal yardımlar alanındaki bu çok bileşenli kurumsal yapı, izlenen politikaların sorumluluğunu dağıtırken, kurumların hesap verebilirliğini ortadan kaldırmasından doğan belirsizlik ortamı, yardım sağlayan kuruluşların inisiyatiflerini arttırmıştır (Avcuoğlu, 2009: 37).

AK Parti'nin yerel yönetimlerle eliyle yürüttüğü sosyal yardım faaliyetleri, belediyelerin kendine özgü kentsellik/kamusalılık biçimini şekillendiren unsurlardan biri de bu dönemde şekillenen geleneksel-kültürel kodlarla yüklü yeni tür toplumsal içerikli hizmetlerdir. 'İslamcı belediyecilik' uygulamaları kentsel mekâna değişim değeri üzerinden bakan sermaye çevrelerinin kent üzerinde etkinliğini arttırarak, kentte ortak toplumsal ihtiyaçların karşılandığı mekânları dönüştürerek metalaştırmıştır. Mekânsal projeler ile devletin çeşitli ölçeklerde ve sınırlarda kurumsal varlığının bütünlüğü sağlanırken, "devlet mekânsal stratejileri" ile kentsel ekonomik büyüme alanları yaratılarak sermaye döngüsü sağlamak hedeflenmiştir. Yoksul kesimlere sağlanan sosyal yardımlar, sermayenin çıkarları doğrultusunda yapılan kentsel alanlar hazırlanması masraflarıyla kıyaslandığında bir külfet olarak değil, bilakis oldukça kârlı bir alışverişin maliyeti olarak görülmüştür. Dolayısıyla, hayırseverlik, sosyal sorumluluk, zekât adları altında yerel yönetim kurumları ile kurulan ilişkiler, uzun vadeli stratejilerin parçası olarak çok masraflı olmadıkları gibi, yoksulluğun kontrolü anlamında sermaye çevreleri tarafından tercih edilen politikalar haline gelmiştir. Sünnet şöenleri düzenleme, içinde mescit, oturma salonu, aşevinin bulunduğu külliye çağrışımli spor tesisleri kurmak, dini bayramlarda belediye otobüslerini ücretsiz yapmak, fuar alanını ailelerin topluca gideceği bir mesireye dönüştürmek, "şehitler evi" açmak gibi sosyal nitelikli uygulama ve

faaliyetler yukarıdan aşağıya doğru bir himayecilik içinde örgütlendiği için ne yardımlardan yararlananların ne de genel olarak kent halkının bunlar üzerinde bir inisiyatif geliştirmesi mümkün olmuştur. Bundan dolayı da, kent yoksullarını İslamcı/muhafazakâr çevrelerin etki alanı içerisinde tutan bu sosyal politikaların, ücretli emek kesimleri içinde neoliberal belediyeçilik siyasalarına karşı oluşabilecek tepkileri paralyze etmek gibi önemli bir işlevi yerine getirdiği anlaşılmaktadır (Doğan, 2007: 40-41; Avcuoğlu, 2009: 35-37).

Belediyelerin sağladığı hizmetler büyük sermaye grupları için olduğu kadar küçük ve orta ölçekli sermaye grupları için de büyük önem arz etmiştir. Yerel yönetim kurumlarının kendi aralarında ve merkezi hükümet ile aralarındaki uyum, yerelde örgütlü gruplara merkezi hükümete ulaşma kanalları da sunmuştur. Bu tarz ilişkiler sayesinde orta ve küçük ölçekli sermayeler, büyüme fırsatları doğuracak önemli bağlantılar kurma, yerel yönetim stratejilerinden haberdar olarak bu bilgiyi ekonomik avantaja dönüştürme gibi çeşitli şekillerde birikimlerini büyütme imkânı bulmuşlardır. AK Parti, belediyelere kazandırdığı bu işlevleri, organik sermayesini yaratmak ve diğerlerini de yanına çekmek için kullanmıştır ¹⁶ (Avcuoğlu, 2009: 35-36).

AK Parti'nin ekonomik genişlemeyi sürdürmek ve sağlanan birikimin bir kısmını toplumun alt kesimlerine dağıtmak için tercih ettiği inşaat sektörü; AK Parti için hem seçmen oyu kazanmak, hem de kendi “organik” sermayesini yaratmak adına çok elverişli bir tercih olmuştur. Sayıları hızla artan konutlar, gökdelenler, AVM'ler, hızlanan belediye yatırımları, otoyollar, seçmenin “icraat, “işbitiricilik”, “çalışkanlık” olarak niteleyebileceği somut görüntüler sunmuştur. Yapı ruhsatından iskân ruhsatına, arsa tahsisinden imar planlarına, kat çıkma izninden plan tadilatına kadar, konut yapımında dair bir dizi karar AK Parti'nin büyük çoğunluğunu ele geçirdiği belediye yönetimleri tarafından verilirken; bazı durumlarda beldelerin imarına ilişkin yetkiler Çevre ve Orman

¹⁶ “Bunun tipik örneği, AK Parti'nin uluslararası sermayenin hegemonyası altında oluşturulmuş Kamu İhale Kanunu'nda sürekli olarak yerli sermaye kesimlerini gözetken değişikliklere gitmeyi arzulaması, desteğini aldığı sermaye kesimlerinin özellikle belediye ihaleleri üzerinden birikim olanaklarını genişletme arayışlarında direktmesi; diğer yandan da aynı anda uluslararası sermaye çevrelerinin çıkarlarını gözetmeyi sürdürmesidir. Bütçeden yerel yönetimlere yapılan toplam transfer tutarı 2002 yılında 4.8 milyar TL iken (GSYH'ya oranı %1.3) bu tutar 2008 yılında 19.6 milyar TL'ye (GSYH'ya oranı %2) çıkmıştır. Dolayısıyla merkezi bütçeden yapılan kaynak aktarımları yerel yönetimleri alternatif bir kamu bütçesi haline getirmiştir” (Yıldırım, 2013: 88-89).

Bakanlığı ve/veya TOKİ'nin sorumluluk alanına devredilmiştir (Boratav vd., 2015: 275-276).

1984'te kurulmuş olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ) AK Parti iktidarı sonrasında nitelik değiştirmiş ve büyük önem kazanmıştır. 2004'te Arsa Ofisi lağvedilerek TOKİ'ye bağlanmış; bu kuruluş, "Hazine arazilerini bedelsiz olarak devralma yetkisi" ile donatılmış; başta İstanbul olmak üzere kentlerdeki kamu arsaları TOKİ aracılığıyla özel mülkiyete dönüştürülmüştür. "*Bir dizi başka yasa değişikliğiyle TOKİ'nin sorumlulukları ve ayrıcalıkları daha da artırılarak; devlet garantisine bakılmaksızın senet ve tahvil çıkaran, hazine müsteşarının onayıyla masrafları için dış kaynaklardan kredi alabilen ve konut finansına katılan bankalara kredi çıkartabilen bir kurum haline getirilmiştir.*"¹⁷ Bu yasa değişiklikleriyle TOKİ'nin faaliyetleri için kamu ve özel fonların kullanılmasına izin verilmiş; ayrıca kurum kontrol ettiği muazzam finans ve emlak kaynaklarını kullanarak özel şirketlere kaynak aktarabilen ya da onlarla işbirliğine girebilen bir konuma gelmiştir. Kurumun özel sektörle ortaklıkları yeni altyapı ve sosyal tesis inşaatlarının yanı sıra konut inşaat ve restorasyonları da üstlenmesini sağlamıştır (Buğra, 2014:138; Boratav, 2015a: 205).

TOKİ'yi neredese sınırsız bir arsa varlığı ile donatan AK Parti iktidarı, eski Emlak Bankası'nın kalıntısı Emlak Konut'u da TOKİ'nin iştirakine dönüştürmüştür. İnşaat faaliyetlerinin siyasal yetkililerce kontrol edilen ruhsatlara bağlı olması, müteahhit ve proje seçimlerinde, kamulaştırma kararlarında ve kamu arazilerinin satışlarında kayırmacılık imkanlarını alabildiğine genişletmiştir. AK Parti'yi bu imkanları kendisine sadık bir burjuvazi oluşturma amacı ile etkili bir biçimde kullanarak, lüks konut üretimi yapan, ya da kamu inşaat ihalelerini alan müteahhit gruplarını etki alanına almıştır. Fakat TOKİ ve Emlak Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı'nın (GYO) ortaya çıkış nedeni, salt siyasal iktidarın merkezi gücü elde etme isteğine değil aynı zamanda sermayenin baskılarına da dayanmaktadır. TOKİ'nin artan yetkileri kentsel dönüşüm sürecindeki direnişlere ve inşaat sektöründe farklı ölçeklerdeki sermaye sahiplerinin taleplerine de yanıt veremediği için, bir dizi yeniden düzenleme ile yerelleşme pratiklerinin yeniden yapılandırılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu düzenlemenin ardında inşaat sektörünün

¹⁷ "*TOKİ ayrıca inşaatla uğraşan özel firmaları destekleme, konut sektöründe iş yapan şirketler kurabilme, gerekli görürse araştırma ve proje geliştirme işlerini taşeronla devredebilme yetkilerini de sahiptir. Kurum, hem Türkiye'de hem yurtdışında doğrudan proje geliştirebilirken; konut, altyapı ve sosyal tesislerle ilgili işleri yürütebilme veya konut, altyapı ve sosyal tesislerle ilgili işleri yürütebilme ya da bu işler için başkalarını atayabilme ve ortaklıklara girme haklarına da sahiptir.*" (Buğra, 2014:138).

ekonominin lokomotifi olarak görülmesi ve büyük inşaat şirketlerinin artan baskıları yatmaktadır. Türkiye’de TOKİ’nin etkinliği ve konut sayısındaki artışa karşılık ev sahipliği oranındaki düşüş (Boratav vd., 2015: 276-277, 286) inşaat sektöründeki yükselişin sosyal boyutundan ziyade sermayenin sorunlarını çözebildiğini göstermektedir. Barınma sorununa göreli olarak yanıt verebilen TOKİ konutları, özellikle metropollerde yoksulları kent çeperlerine iterek onları geçim olanaklarından uzaklaştırmakta, literatürde “soylulaştırma” kavramıyla betimlenen mekâna dair sınıfsal bir dışlamanın sembolü haline gelmektedir. Bu da uzun dönemde barınma hakkının giderek tehlikeye düşeceğini haber verir niteliktedir.

AK Parti’nin yereldeki seçim başarılarıyla başlayan iktidar yürüyüşü, merkezi düzeyden yerel düzeye aktarılması yönünde aldığı kararlarda belirleyici olmuştur. AK Parti döneminde Belediyeler, daha önceden merkezi yönetimin tasarrufunda olan bir çok alanda yetkili hale gelmişlerdir.¹⁸ Fakat merkezi yönetimin büyük projeler için düzenlediği kamu ihalelerinin boyutunun Türkiye’de sermaye birikimi nazarında önemli bir yer tutması, merkezi yönetim düzeyindeki hükümet-sermaye sınıfları arasındaki ilişkilerin yerel düzeye göre öncelikli olmasını sağlamıştır. Muhalefet partilerinin özellikle turizm sektöründeki yatırımcılara çekici gelen sahil şehirlerindeki belediyeleri elinde tuttuğu bir bağlamda yerelleşme iktidardaki hükümetin çıkarlarıyla örtüşmemiştir. AK Parti’nin Belediye meclislerinde temsil edilen ve yerel karar mekanizmalarında bir miktar etkisi olan diğer partilerle iktidarı paylaşmak istememesi, devletin ölçeklendirilmesinin sınırlı kalmasına neden olmuş; yeniden ölçeklendirmenin sınırlarını ve merkez ile yerel arasındaki ilişkilerin dinamiklerini siyasi kaygılar belirlemiştir (Buğra, 2014:140-142). Dolayısıyla, neoliberal reformlardan Türkiye özelindeki bir diğer sapmanın da yerelleşme ve devletin yeniden ölçeklendirilmesi alanlarında yaşandığı görülmektedir.

AK Parti iktidarının elindeki belediyelerden hareketle yerel yönetimlerin yetkilerinin genişletilip kaynaklarının artırılmasının zorunlu olarak demokratikleşmeyi

¹⁸ “Örneğin 2004’te çıkan Büyükşehir Belediye Yasası ile büyükşehir belediyeleri altyapı yatırımları konusunda merkezi devlet yönetiminin bazı ayrıcalıklarını paylaşmaya başlamışlar; 2005’te çıkarılan başka bir yasayla tüm belediyelerin altyapı yatırımlarındaki sorumlulukları ve ayrıcalıkları artırılmıştır. Yeni yasa uyarınca belediyeler inşaat, su ve kanalizasyon sistemlerinden sorumlu olmaya devam ederken, bunlara ek olarak, devlet okullarının ve hastanelerin inşasında, tadilatında ve bakımında yerel düzeyde kamu-özel işbirliği olanaklarına kavuşmuşlardır. Bu gelişmeler sermaye sınıfları ile devlet ilişkilerinde belirgin değişikliklere neden olsa da, merkezi hükümet özellikle mega projeleri kontrolü altında tutarak kentsel altyapının inşasında belirleyici olmaya devam etmiştir” (Buğra, 2014:140-142)

doğuracağı savının sorunlu olduğunu vurgulamak gerekir. Siyasal süreçlerin yerel düzeyde de “katılım” mekanizmasına değil, “temsil” mekanizmasına dayalı olduğu gerçeğini göz ardı eden bu yaklaşım, kanımızca, demokratikleşme konusunda bütünüyle temelsiz bir iyimserliğe yol açmaktadır(Ataay, 2008: 49). AK Parti’li belediyelerin yönettiği şehirlerde kendi seçmeni olmayan yurttaşlar adına da yönetim hakkını kullandıkları gerçeğinden hareketle; -özellikle diğer belediyelerin etki alanını zayıflatan büyükşehir yasasıyla birlikte- söz konusu yerelleşme reformlarının, yurttaşların temsil kabiliyetinde bir iyileşme yaratmadığı ortadadır.

4.8.3. İlişki Ağları

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde, kapitalizmin küresel dönüşümlerine uygun biçimde üretim ilişkilerinde yaygınlaşan esnek üretim yapısı, AK Parti iktidarıyla birlikte katmanlaşarak genişlemiştir. Üretim yapısındaki bu dönüşüm, mağdur ettiği kesimlerin enformel ilişki ağlarına yönelmelerine neden olmuştur (Durak, 2013: 129). Enformel ilişki ağları güvencesiz kesimlerin yaşamlarını idame ettirmek ve koşullarını iyileştirebilmek için dâhil oldukları bir tampon mekanizma işlevi görmüştür

Türkiye’de proletarya kitlesinin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu, küçük ve orta köylülüğün geçimlik üretimden bağımlı çiftçiliğe geçtiği bir ortamda, emekçi halkı himaye ve güdümlene politikaları ile bağımlı hale getirmenin maddi zemini bulunamamıştır. Ancak cemaatleştirme yoluyla alt kültür gruplarına bölme, cinsiyet ayrımcılığı, yaş grupları, öğrencilik, mahkûmluk gibi eşitsizleştirici sosyal statüler vasıtasıyla, ezilen toplumsal kesimler aşağı doğru bir yarışa sokulabilmiş ve bu aşağı doğru yarış içinde bağımlılaştırılabilen olanakları yaratılabilmiştir. Bu noktada uyumlu islam, devletle yurttaş arasındaki ilişkiyi müphemleştiren, dışlama pratiklerini meşrulaştıran, sosyal gereksinimleri sınırlandırabilen ve “yetenekleri” ile egemen sınıf çıkarları ile ezilen sınıfın yaşantısı arasında bağ kurmanın elverişli bir aracı olarak görülmüştür (Durak, 2013: 26-27).

Söz konusu olan, ulusal kalkınmacı devlet/refah devletinin küçültülmesi, üretimin parçalanması, dışarıya iş verme, fason üretim ve esnekleşme gibi yöntemlerle hareket yeteneğini artıran uluslararası sermayenin mekânlarının sosyal ve fiziksel avantajlarını kullanma stratejisine yönelmesi gibi, sermaye birikim sürecine ilişkin değişimler

sonucunda yerelliklerin hem meta üretimi hem de barındırdıkları geleneksel-kültürel değer ve bağlar üzerinden toplumsal yeniden üretim açısından önem kazanmasının siyasal aktör tarafından bir manivelaya dönüştürülmesidir (Doğan, 2007: 29-30). Bu şartlar altında AK Parti, neoliberal toplumsal yıkım ortamında her şeyini kaybetmeme derdine düşen geniş yoksul yığınlar için de uygun bir iktidar alternatifi haline getirmiş, böylece neoliberalizme özgü bir “rıza” mekanizması da üretilebilmiştir (Timur, 2014: 209).

Cemaat tipi ilişki ağları İslami sermayenin ticari faaliyetlerinin meşrulaşması açısından da önemli bir rol oynamışlardır. Cemaat önderleri ve hareketin organik aydınları vaazlarında İslami ahlak ve “ortak fayda”yı ilişkilendirilen söylemler kullanarak cemaat üyelerinin şirketlere düzenli kaynak aktarmasını, yatırımları ve ticari aktiviteleri desteklemelerini teşvik ederek alternatif bir piyasa oluşturmuşlardır. Karşılıklı güven ilişkileri üzerine kurulu dostane bir topluluk olarak algılanan bu piyasalar; rekabetin ve güvensizliğin hâkim olduğu genel piyasa mantığının tam tersi biçimde kurulmak istenmiştir. Piyasalara islami semboller yüklenerek, kurulan toplumsal bağların bireyler arasındaki ticareti, kuvvetlendiren toplumsal bir edim olarak yüceltilmesi sağlanmıştır. Cemaatler üyelerinden öncelikle din ve eğitim hizmetleri sağlamayı amaçlayarak, bağış adı altında toplanan paralarla birçok cami ve ibadet yeri inşa ettirilmiştir, kuran kursu, okul ve yurtlar açılmıştır. Ancak zaman içerisinde cemaatlerin rolü, cemiyet içi dayanışmanın ötesine geçerek şirketlere sermaye ve müşteri tabanı sağlamaya yönelmiştir. Cemaat bağlantılı özel okullar, üniversiteler, kurslar ve yurtlar aracılığı ile İslami hareket sadece örgütlenme tabanını korumakla kalmamış, aynı zamanda cemaat şirketlerine “itaatkâr” bir emek gücü de sağlamıştır. Böylece profesyonel, şehirlorta tabakaları da içerecek şekilde çalışan nüfusun tüm kesimlerinden sadık kadrolar oluşturulmuştur (Hoşgör, 2014: 223,225; Yankaya, 2014: 150).

İlişki ağları, işadamları dernekleri düzeyinde, hem taşra girişimcilerinin hem İstanbul ve diğer sanayi şehirlerinde bulunan girişimcilerin çıkarlarını temsil eden şirketleri içeren üyelik yapısında istikrarsızlık unsurlarının öne çıkmasını engelleyen bir işleve sahiptir. Özellikle MÜSİAD ve TUSKON örneklerinde, bazı üye işletmeler büyüktür ve gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde çalışırlar. Üye çeşitliliği ekonomik çıkarların yerellik, büyüklük ve sektörel konum farklarını aşan bir düzeyde savunulması açısından güçlü bağlar sağlamaktadır. Dini kimliğe yapılan vurgu, aynı yerelliği paylaşma ve kısa vadeli çıkarların uyumu konusundaki eksikliği gidermektedir (Buğra, 2014:207).

Fakat Durak'a göre;

“din ya da “İslami ütopyaaya erişmek” fikri işletmeci için fazlasıyla bireysel, rasyonel ve korunaklı pratiklerle karşılanabilirken, işçi için aynı ütopyaaya erişmek kolektif, romantik ve özgeci pratiklerle karşılanır. İşletmeciler ve işçiler aynı dil hapishanesi içerisinde, aynı “dünya görüşünü” savunurlar, fakat bu “dünya görüşü” işletmecilerin sınıfsal çıkarlarının ütöpic karşılığında öte bir dünya yaratmaya muktedir değildir. Böylelikle dindar-muhafazakârlık ekseninde eşitsiz bir uzlaşma sağlanır. İşte bu, kültürün birbiriyle zıt çıkarlara tekabül eden diyalektiğini gözler önüne sermektedir” (Durak, 2013: 55).

Dini ilişki ağları, İslami şirketler için sermaye ve tüketici tabanı oluşturma yönünde önemli bir rol üstlendiği gibi, İslami partiler açısından önemli bir oy tabanı da oluşturmuştur. Seçmen tabanı kısmen bu tür gayriresmi ilişki ağlarına dayanan 1990'ların Refah Partisi'nin ayırt edici özelliği, özellikle sağlık alanında sosyal harcamaların yetersizliğinin yarattığı boşluğu yardımlar, okullar, klinikler ve kooperatifler gibi sosyal çalışmalarla doldurması olmuştur. RP'nin ihtiyaç sahipleri için yeni stratejiler geliştirerek düşük gelirli ailelerin barınma ve temel ihtiyaçlarının giderilmesinde oynadığı kritik rollerin yanı sıra; parti üyelerinin kahvehane, cami gibi halkın sık sık bir araya geldiği ve tartıştığı yerlere katılarak düzenlediği etkinlikler, RP'nin gayriresmi ilişkilerin avantajlarından yoksun olan siyasi rakiplerinin önüne geçmesi için bir fırsat oluşturmuştur. Bunun yanında ağ ilişkileri, belediyelerde, devlet bürokrasilerinde İslami sermaye ve diğer ilişki (tarikât vb.) ağlarıyla kurulmuş olan şirketlerde, okullarda, yurtlarda, hastanelerde ve/veya hukuk bürolarında istihdam imkânları sağlamıştır. Bu yüzden RP'nin taban hareketi, ilişki ağlarını kullanarak, sadece geceköndü mahallelerinin marjinalize edilen ve dışlanan kesimlerini değil, aynı zamanda emekçilerin profesyonel kadrolarını da hedefleyerek, hayatın tüm alanlarında sadık kadrolar oluşturmaya çalışmıştır (Hoşgör, 2014:309-310).

AK Parti, İslami ağ ilişkilerine içkin bu avantajları kendi yörüngesine çekmekte zorlanmamıştır. RP'den devşirdiği milletvekillerinin güçlü yerel yönetim performansları, geceköndü mahallelerine yönelik maddi vaatlerin sürdürüleceğine dair teminat sağlarken, taban hareketine dayalı stratejisi, muhafazakâr seçmen kitlesinin gelir seviyesi daha yüksek kesimlerinde de sadık kadrolar oluşturmalarını sağlamıştır. AK Parti, RP'den devraldığı yoksulluğu azaltma programını, tek başına iktidar olmanın getirdiği avantajları

da kullanarak, öğrenci burslarını ve ev kredilerini artırmak; bedava okul kitapları dağıtmak ve gecekondü sakinleri için binlerce ucuz daire inşa etmek gibi ek uygulamalarla yoğunlaştırmış; 2000/2001 finansal krizi sonrası uygulanan sıkı mali disiplinin etkisini yumuşatarak tabanını genişletmiştir (Hoşgör, 2014:310).

AK Parti mahalle örgütleri, sokağın, yerelin bilgisini partiye taşıyan ve partinin siyasal kanaatlerini yerele ulaştıran; yani halkla partinin iletişim kanallarını sürekli açık tutma görevini üstlenen, AK Parti'nin başarısında hayati öneme sahip olan birimlerdir. Esasında, parti iktidarına muhalefet etme riski taşıyan ya da kazara muhalefete destek olma ihtimali olan bu kesimlerin, mahalle örgütleri aracılığıyla içerilmesi önem arz etmiştir. Parti'nin yarattığı “biz” duygusu, parti içindeki eşitsiz ve hiyerarşik ilişkilerin hâkim sınıf ve gruplardan gelenler lehine meşrulaştırılmasını sağlamıştır. Bireysel kurtuluş umuduyla iktidar arzusunun, yoksul-emekçi mahallesindeki gençlerin partide yer almalarının önemli motivasyonları olduğu yadsınamaz bir gerçektir. AK Parti mahalle gençliğini harekete geçirirken, eşitsizlik ve yoksulluk gibi toplumsal durumlara dair kendi kanaatlerini ve kavramsal haritasını sunarak, sınıf siyasetini tamamen reddetmiştir. Parti eğitim ve iş sorunlarıyla karşı karşıya bulunan, bu yüzden de çoğu zaman sosyal bir risk potansiyeli taşıyan gençler arasındaki desteğini artırmaya çalışmıştır. AK Parti'nin alt sınıftan gençlere yaptığı davette, sınıfsal eşitsizlikleri içeren “eleştirel” bir politik duruştan çok “uzlaşmacı”, “yumuşatıcı” ve “statükocu” bir tavrı öne çıkarılmış; bu dezavantajlı kesimlerin sosyoekonomik konumlarıyla ilgili herhangi bir değişim olasılığı parti iktidarına bağlı olarak sunulmuştur (Doğan, 2016: 255-256).

Partiye katılma mücadelesi veren yan kademelerde görev alan mahalle gençleri ve kadınlar için AK Parti imkânlar ağı anlamına gelmektedir. Edilgen konumlarına rağmen, parti çalışmalarını onlar için cazip kılan birçok etmen bulunmaktadır. Mahalle örgütleri, parti içi faaliyet ve eğitimler; onlara çıkar ilişkisi kurabilecekleri farklı sınıflarla bir araya gelebilme imkânlarının yanı sıra, kültürel ve sembolik düzlemde avantajlar elde etme fırsatı sunmuştur. Devletle tek taraflı ve fantezi düzeyinde bir olumlama ilişkisi kuran bağımlı sınıflar, parti ağları vasıtasıyla kendi sınıfsal kısıtlarını aşma imkânları yakalamışlardır. Bu sayede devlet ve kurumlarını kurgusallıklarını aşıp, ulaşılabilir ve tanıdık yüzlerin içini doldurduğu somut bir gerçeklik olarak tecrübe etme olanağı bulmuşlardır. Böylelikle siyasetle ilişkilerini oy vermenin ötesine taşıyarak, gündelik hayatlarını ve gerçeklik kurgularını parti işlerine göre düzenleyerek, politikacı ya da kamu görevlileriyle temas kurabilmişlerdir.(Doğan, 2016: 209-210).

Muhafazakâr/ataerkil reflekslerin güçlü olduğu mahallelerde kadınların kamusal alana çıkıp burada görünür ve etkin olmaları hoş karşılanmazken; parti faaliyetleri sayesinde kamusal alana dâhil olmaya başlamışlardır. Sınıfsal/Toplumsal cinsiyet gibi yapısal sınırlamalar nedeniyle okuyamayan ya da başörtüsü/imam hatip lisesi mağduriyeti yaşayan kadınlar için siyasal alan başka fırsatlar yaratmış; kadın kolları yaygın bir örgütlenme ağı ve farklı alanlardaki faaliyetleriyle, kadınlara kendilerini geliştirebilecekleri ve potansiyellerini açığa çıkarabilecekleri alanlar oluşturmuştur. Parti ağlarına dâhil olabilen kadınlar, evlerinden ve mahallelerinden daha geniş bir dünyaya açılma olanağı yakalamışlardır. Üniversitede çalışan öğretim üyelerinin katıldığı ders etkinlikleri, televizyon sunucularıyla, yazarlarla yapılan söyleşiler, milletvekilleriyle il ya da parti merkezinden gelen tanınmış simalarla düzenlenen seminerler sayesinde sosyal çevrelerini genişleterek mahallelerinin sınıfsal kısıtlarını aşma şansı bulmuşlardır (Doğan, 2016: 233, 260).

AK Partinin yerel politikalarının zeminini oluşturan belediyeler aynı zamanda kadroların piyasa sistemine entegrasyonunu hızlandırmış, temkinli oldukları bürokrasiyle ilişkilerini geliştirmiş, devletle mesafelerini azaltmış, ekonomik ağlarını genişletmiştir (Doğan, 2016: 259). Doğan'ın çalışmasına göre; ilçe ve mahalle örgütlerinde çalışan üyeler AK Parti çalışmalarının sadece uygulama sahasında bulunan, kanaatlerini dolaşıma sokma imkânları bulunmayan pasif birer aracı konumundadırlar. Parti ağlarının etkin biçimde çalışması adına kilit bir öneme sahip olmasına rağmen siyasal özne haline gelmelerine izin verilmeyen parti görevlileri, motivasyonlarını fetişleştirilen liderlik kültürü üzerinden sağlamaktadır (Doğan, 2016: 91-92, 96, 262). Yine Caymaz'ın Parti Gençlik Kolları'nı ele aldığı çalışmasına göre;

“AK Parti liderleri, partinin “doğrularını” tanımlama ve diğerlerine, özellikle de gençlere meşru bir biçimde dayatma -temsil mekanizmaları üzerinden sembolik ve hukuki normlar üzerinden somut- araçlarının yegâne sahipleridirler. Sonuç olarak, partide yaşlılar, gençlerin tepkilerine ve direnişlerine imkân bırakmadığında, sorgulayıcı, eleştirel düşüncelerin yeşermesine, serbest seçimlere; yan kolların idari ve mali özerkliğine izin vermediklerinde alan, otoriter hiyerarşik sıkıdüzen anlayışıyla işleyen bir aygıt dönüşmektedir” (Caymaz, 2015: 59).

AK Parti'nin yerel temsiliyet portresi sınıfsal bakışını açığa vuran bir görünüme sahiptir. Doğan'ın Kağıthane Sanayi Bölgesine dair bulguları dikkat çekicidir:

Mahalledeki gençlerin örnek aldığı il gençlik kolları başkanı ve diğer yönetim kurulu üyeleri, ilçe ya da mahalle çalışmalarına katılmadan tepeden seçilmiş kişilerdir. Oldukça düzgün giyimli, il yönetimindeki üyeler ise son model pahalı arabalara sahip ticaretle uğraşan bu kişilerle mahalle örgütlerinde çalışanlar arasında uçurumlar vardır. Ücretli çalışanların ve sermaye yoksunlarının –mahalle örgütlerinde yer alsalar bile- partide ilerlemeleri, söz sahibi olacak mevkilere geçmeleri zordur. Herkesi temsil etme iddiasında olsa da parti yerelde belli sosyal grup ve sınıflara açıktır. Partide siyaset yapmak uzmanlık gerektiren, zaman isteyen bir “iş”, bir nevi meslektir. Dolayısıyla AK Parti’de alt sınıflar için ilerleme kanalları çok dar/sınırlıdır. Üstelik yukarıya doğru çıktıkça, liyakat dışında başka meziyet ve koşulların gerektiği açıktır. İstanbul il yönetiminde yer alacakları R.Tayyip Erdoğan bizzat kendisi seçmektedir (Doğan, 2016: 102, 256). Yine Güner’in G.Antep’in Nizip ilçesinde yaptığı çalışmada; 2004 yılından itibaren AK Parti’li belediyelerin yönettiği ilçede etkin siyasi parti üyeleri arasında mesleki olarak esnaf ve serbest meslek grupları hâkim olduğu ve katılımın yine esnaf ve serbest meslek grupları tarafından sağlandığı (Güner, 2010: 94, 147) sonucuna varmıştır. Topak ve Uysal’ın 13 ilde yaptığı mülakatların yer aldığı saha çalışmasındaki tespitleri diğer çalışmalarla örtüşmektedir: AK Parti’de ücretli çalışanlar parti içerisinde bir ağırlıkları bulunmamaktadır. Dolayısıyla bağımlı sınıfların parti içerisinde, parti söylemlerinin aksine, belirleyici bir konumda değildirler. AK Parti içerisinde siyaset yapanların mesleki dağılımlarına bakıldığında; küçük esnaf, müteahhitler ve profesyonel serbest meslek sahiplerinin parti içerisinde ağırlıkta olduğu görülmektedir. Zanaatkârlar, işçiler ve ara elemanlar ise parti yönetimlerindeki mevcudu yok denecek kadar azdır. Metropoller dışında ücretlileri, işsizlerin ve ücretsiz aile işçilerinin ise AK Parti’de siyaseten temsil edilmediklerini dikkate almak gerekir. Yine AK Parti açısından göz önünde bulundurulması gereken bir sonuç ise, köylülerin ve tarımla uğraşanların parti yönetimlerinde yeterince yer bulamamasıdır (Uysal ve Topak, 2013: 175, 176, 179, 180).

İşsizlik kaygısı duyan mahalle gençlerinin, sınıf atlama umutları sürekli canlı tutularak, partinin yeniden üretiminin ve meşruluğunu sağlamaları gibi parti için hayati öneme haiz işlevleri yerine getiren bu birimler; toplumu etkileyen kararları belirleme yönlendirme ya da sorgulama hakkına sahip olmayan, üretilen siyasaların sadece taşıyıcısı olan bir konuma sabitlenmişlerdir. Bu ilişkide siyaset, dönüştürücü gücü olan bir eylemden çok, kendi ürünlerinin egemenliği altına girdikleri ve bunun sadece sıradan bir parçası haline dönüştükleri bir faaliyet haline gelmiştir. Bu bakımdan, partili

çalışanların konumu, ürettiklerinin metalaşp fetiş haline gelerek, kendileri dışında ve üstünde bir güç haline gelen işçilerin konumuyla birebir örtüşmektedir. Yabancılaşmanın bu biçimi, onları her türlü kolektif-kamusal düşüncenin altını oyan, insanlara kendi hayatlarında söz hakkı tanımayan, yaşam alanlarının metalaştırılmasına öncülük eden bir yönetim anlayışının sokaktaki temsilcileri durumuna getirmiştir (Doğan, 2016: 93-95, 169, 260). Böylelikle mahalle örgütleri -parti yöneticilerinin sınıfsal durumları dikkate alındığında- asla ulaşamayacakları bir ideal için var gücüyle parti için çalışırken, bir yandan kendi edilgenliklerinin meşrulaştırılmasına, diğer yandan da piyasa ilişkilerini ve yarattığı haksızlıkları normalleştirilmesine hizmet etmişlerdir. Bu bağlamda parti çalışanları, AK Parti'nin bağımlı sınıflarla kurduğu ilişkinin hem bir aracı hem de yansıması olmuştur.

AK Parti'nin sosyal devlet ve hak retoriğini popülist bir halk/elitler ikliğı içerisine yerleştirerek kurguladığı popülist çağrı ile sosyal devlet ve yurttaş arasındaki ilişkiyi hizmet kavramıyla örtüştüren söylemi; gurur, onur, paylaşma, dertten anlama, hakkını verme gibi duygular ve edimlerle Tayyip Erdoğan'ın şahsı arasında kurulan denklikler üzerinden yansıtmaktadır. Fakat sosyal devlet söyleminin popülist retoriğe nasıl eklemlendiği sorusunun cevabı; maddi yardımlar, duygulanımlar ile siyasal özdeşleşmeler arasında cereyan eden cemaat-millet inşasına yönelik ilişkilerde bulunabilir. Temelini İslami hayırseverlik anlayışından alan ve uluslararası sosyal politika yönelimiyle de birleşen bu politikalar; bir taraftan cemaat dolayımıyla yönetimi olanaklı kılarken, bir diğer taraftan da yoksulların neoliberal politikalara desteğini ve parti politikalarına entegrasyonunu sağlamanın araçlarını sunmaktadır (Yılmaz,2013: 65).

AK Parti iktidarının emek politikaları, neoliberalizm, muhafazakârlık ve İslam'ın birbirini etkilemesi ve/veya birbirine eklemlenmesi ile karmaşık bir sentez oluşturmuştur (Boratav vd., 2015: 73). Sosyal güvenliğin geriletildiği ve giderek metalaştığı, ücretlerin özellikle enformel insani yaşam standartlarını karşılayabilecek rakamların çok altında seyrettiği durumda, emeğin yeniden üretimini fonksiyonu kamusal kurumlardan alınıp dini zemine oturtulmuş bir hayırseverlik anlayışına terk edilmiştir.

AK Parti, düzenleyici reformları, meşruiyetini hukuka dayalı kurumsallaşmış ilişkilerden alan sosyal devleti, dini ve muhafazakâr değerlere dayandırılan bir neoliberal yönetim aygıtına dönüştürmek üzere şekillendirmiştir. Diğer yandan, AK Parti'nin emek politikalarının, bağımlı sınıflar üzerinde edilgenleştirici, atomize edici etkileri de

olmuştur. AK Parti döneminde yoksulluğun yönetimi üzerine kurulu politikalar işçi sınıfının sorunlarına çözüm ve çareyi kolektif değil bireysel yöntemlerde aramasına yol açmıştır. Bu bağlamda işçi sınıfının devletle kurduğu ilişki dönüşürken bireyselleşmiş, devlet kolektif mekanizmalar aracılığıyla değil bireysel yöntemlerle yardım alınacak bir kurum haline getirilmiştir (Hoşgör, 2014: 316, 318-319; Erdinç, 2011: 161).

İşçi sınıfının edilgen ve atomize bir duruma itilmesi ve çıkarını bireysel yöntemlerle aramaya başlaması gibi örüntülerin, Marksist perspektiften bakıldığında “kendinde sınıf” kategorisinde çözümlenmesi gerekir. Marx için ‘kendinde sınıf’, burjuvazi ile işçi sınıf arasındaki antagonizmanın farkında varamamış, sınıf bilincine sahip olmayan örgütsüz toplulukları tanımlamak için kullanılmış bir kategoridir. Teoriye göre bu toplulukların, kendi çıkarlarının farkına varıp örgütlendikleri ve eylemliliğe kavuştukları hallerde “kendisi için sınıf” mertebesine dâhil olacakları ifade edilir. Ancak Durak’a göre, bu kategoriler, yapısal formlardan ziyade anlık durumları ifade eden betimlemelerdir. Yani bilinçlilik halleri mutlak bir katılıkla cereyan etmediği gibi, “kendinde sınıf” ve “kendisi için sınıf” kategorileri arasında sürekli bir geçişlilik söz konusudur (Durak, 2013: 113). Söz gelimi, SEKA grevlerine katılan bir işçi kendisi için yeterli gördüğü kazanımı sağladığına kanaat getirerek veya -bunun tam zıttı bir şekilde- hakkını sınıf mücadelesiyle kazanamayacağını düşünerek eylemsizliği seçebilmekte ve davranışları sınıf bilincinden yoksun bir işçiyle aynileşebilmektedir.

Marx burjuvazinin kendi çıkarlarını tüm sınıfların çıkarlarıymış gibi sunmasının, bir başka ifade ile kendi suretinde yarattığı dünyanın, kendisine bağımlı sınıflarda yarattığı yanılgıyı ‘yanlış bilinç’ olarak tanımlamıştır. İşçiler bu yanılgıdan kaçamadıkları oranda, burjuvazinin çıkarlarını kendi çıkarları gibi görüp buna göre hareket etmektedirler. Ancak, Marx’ın ortaya koyduğu teoriye ek olarak, bağımlı sınıflar ve burjuvazi arasındaki çelişkilerin farkında olmayan yanlış bilinçlilik halini de kendi içerisinde kategorilere ayırmak mümkündür. Sınıf mücadelesine girişmek ile bireysel taleplerini öne çıkararak bu mücadeleyi dolaylı olarak baltalama seçenekleri arasında alınmış iradi karar ve tercihler bütünü, Durak’ın ‘klientalist bilinç’ olarak tanımladığı, yanlış bilincin bir türüne tekabül etmektedir. Burjuvazinin iktidarı sermaye sınıfları için kullandığı fakat diğer yandan da bağımlı sınıfların rızasını kazanmak için özerk konumunu sürekli vitrinde tuttuğu genel durumda, işçinin bireysel talepler üzerinden mücadelesi belli sınırlara tabidir ve bu durum yanlış bilinçlilikle açıklanabilir. Fakat siyasal iktidarın temelde burjuvazinin çıkarlarına hizmet ederek yürüttüğü bölüşüm

politikalarının, -seçici bir şekilde belirlenen- işçi sınıfının bir kesimini karşılıklı ilişkileri çerçevesinde arkasına alarak nesneleştirdiği ve iktidarın kendi konumunu bu şekilde meşrulaştırdığı durumlar, Marksist literatürde yanlış bilinç olarak değerlendirilse de; işçi açısından belli farkındalık unsurlarını içinde barındırmaktadır. Bu farkındalıklar, devlet kurumunda iyi bir pozisyona atanmaktan, sıradan bir fabrikada veya belediye kurumunda iş imkânı bulmaya, geçimini sağlayacak aylık gıda ve yakacak yardımı almaya kadar uzayıp giden çok çeşitli bireysel çıkar örüntülerinden oluşmaktadır.

Bu süreçte, varoşlarda yaşayan emekçilerin bir bölümü formel sektörde iş bulabilirken, çoğunluğu enformel sektörde, düşük ücretler karşılığında ve güvencesiz olarak çalışmaya mecbur bırakılmışlardır. İstatistiklere işsiz olarak geçenlerin önemli bir bölümü de iş bulabildikçe enformel sektörde çalışanlardan oluşmaktadır. Literatürde sıklıkla “kent yoksulları” olarak anılan enformel proletarya, kalabalıklığı ve seferberlik kapasitesi nedeniyle İslamcı propogandanın en önemli hedef kitlesi haline gelmiştir. Ekonomik büyüme hızının, eğitimin yaygınlaşma hızının gerisinde kalması diplomalı işsizliği hızla artırmış, iş bulabilenlerin çoğunluğu arzuladıkları konforlu yaşama yetecek ücretlerden mahrum kalmıştır. Diplomalıların yüksek beklentileri ile elde ettikleri arasındaki büyük fark İslam dünyasındaki laik (veya kısmen laik) devletlerin hegemonya krizinin zeminini döşemiş, İslamcı hareketlerin diplomalı proleterler arasında güçlenmesinin koşullarını hazırlamıştır. Pek çok ülkede de İslamcılar işçi sınıfı içindeki güçlerini ancak Marksist solun zayıflamasından sonra arttırabilmiştir. İslamcı hareketler, bu iki kesim üzerinde hegemonya kurabilmek için sol temaları söylemlerine adapte etmiş, adaletsizliğin ve geçim sıkıntısının modern cahiliyenin ürünü olduğunu, adaletin yolunun İslam’ı devlete ve topluma yeniden hâkim kılmaktan geçtiğini savunmuşlardır (Gürel, 2014:26-28).

Türkiye’de 80’lerden itibaren işçi sınıfının artan yoğunlukta maruz kaldığı güvencesizleştirme, piyasalaştırma ve buna bağlı olarak taşeronlaşma, sendikasızlaşma uygulamaları söz konusu durum için elverişli bir zemin hazırlamıştır. Neoliberal politikaların dozajının gün geçtikçe arttığı bu süreçte, daha önceden siyasal, hukuki üst yapıyla sağlanan denetim mekanizmaları kültürel/ideolojik alana kaydırılarak işçilerin mücadele alanı, enformel mecralara sıkıştırılmıştır. 2000’lere gelindiğinde, burjuvazi rıza üretimini muhafazakârlık, dinsel ve mukaddesatçılık üzerinden AK Parti ve organik aydınlarına devrederek bölüşüm üzerinde süregelen gündelik çıkarlarını maksimize etme çabası içerisine girdiği görülmektedir. Fakat burjuvazinin kültürel manipülasyonu, maddi

bir karşılık sunmaksızın bağımlı sınıfları, sermayenin projesine angaje etmeye yeterli değildir. Diğer bir deyişle; bir işçinin ‘kendisi için sınıf’ olamamasının nedenini belli kültürel özelliklerinde aramak her zaman doğru sonuç vermeyecektir. Asıl gözden kaçırılan nokta, işçinin maddi çıkarlarını kültürel örüntüler altında işletebilmeyi olanaklı gördüğü için de belirli kimliklere bürünebilmesidir. Türkiye özelinde, burjuvazinin büyük kârlar elde ettiği, gelir adaletsizliğinin yakıcı biçimde kendini gösterdiği, işsizlik sorununun bir türlü çözülemediği ortamda burjuvazinin kendi suretinde yaratacağı dünyanın sınırları gittikçe daralmaktadır. Tam da bu yüzden ‘kendinde sınıf’ların geçim sıkıntıları ve maddi kaygıları sebebiyle belli kültürel alanlara yönelmeleri daha olası görülmektedir.

Burjuvazinin iç mücadelesinin yanı sıra, bürokrasi içinde şirket yöneticisi kadrolar arasında, aydınlar arasında ve ücretli emeğin üst katmanlarında da çok ciddi mücadeleler olduğu bilinmektedir. Çoğu büyük kentlerde olmak üzere varlıklı ailelerde yetişen, Türkiye’nin en iyi üniversitelerinde okumuş genellikle dünyaya açık, erkenden yabancı dil öğrenmiş, bir kısmı birden fazla yabancı dil bilen, Batı tipi hayat tarzı sürdüren eski kadrolar ile yeni yükselmekte olan bir başka katman arasında kıyasıya bir rekabet yaşanmaktadır. Bu ikinci katman genellikle; küçük kentlerde, hatta köylerde, nispeten daha az varlıklı ailelerde yetişmiş, daha alçakgönüllü okullarda ve belki de taşra üniversitelerinde eğitim görmüş, sonradan öğrendiği İngilizce dışında başka yabancı dil bilmeyen, dünyaya daha kapalı, daha islami ve muhafazakâr bir hayat tarzı sürdüren insanlardan oluşmaktadır. Bu rekabet merkezi ve yerel devlet aygıtında, eğitim alanında ve daha entelektüel faaliyetlerde var olan kadroların paylaşılması biçimini alır. Yani burjuvazinin iki kanadı arasındaki mücadeleye paralel olarak diğer sınıfların eğitilmiş unsurları arasındaki rekabet sürmektedir (Savran, 2014:56).

Bu rekabetin en yoğun biçimde vuku bulduğu alanlar bürokrasi, üniversite ve iktidarın etki alanına giren kurumlardır. Türkiye tarihinde kronikleşmiş bir biçimde çokça rastlanılan siyasal ve ideolojik kadrolaşma deneyimlerinden farklı olarak, bir mevzi savaşı mertebesinde cereyan eden bu girişim, iktidar partisi açısından, devlet kadrolarını ele geçirmekten daha önemli bir işleve sahiptir. İktidar partisi, bir taraftan mali ve iktisadi uygulamalarda bölüşüm ilişkilerini işadamları ve girişimcilerin çıkarına göre şekillendirirken, diğer yandan, bu uygulamaların yaratacağı yoksulluk görüngüleri karşısında bir çare aramak durumundadır. Bu açıdan, eğitim kurumlarında, üniversitelerde, entelektüel faaliyetlerde, gazetelerde, merkezi ve yerel devlet aygıtında

mevcut kadroların iktidar partisinin tabanında paylaşılması, bir teveccüh mekanizması olarak işler. Yerel yöneticiler ve işadamları arasındaki çıkar ilişkilerinin bir uzantısı da, özel sektörde, istihdamın kadrolaşmanın bir türevi olarak işlev görmesidir.

Dolayısıyla, iktidar partisine yakınlık, gerek devlet kurumlarında gerekse özel sektörde emek gücünü satabilmenin en önemli kriteri haline gelmiştir. Terfi ve yükselme şartları da doğal olarak, bu kimliğin ifşasını zorunlu kılmaktadır. Bu teşhir eyleminin, ne kadar gürültülü ve dikkat çekici olursa, o kadar fayda sağlayabileceği düşüncesi, sorgusuz bir kitlesel destek sağlamanın yanında, iktidar partisinin yanlışlarını örtme refleksini de zorunlu olarak çağırılmaktadır. Kadroya alınan personelin, o makamın kendisine teveccüh olarak sunulduğunu bilmesinin yarattığı minnet duygusu da korumacı eylemi garantilemekte, neoliberal öğretinin şeffaflık, hesap verebilirlik ilkelerinin hayata geçmesini imkânsız hale getirmektedir. Fakat daha önemlisi, emek sömürsünün bir tezahürü olan işsiz ve yoksul kitlelerde, iş bulma, terfi alma vaadi ve umudu yaratarak, yaşanan mağduriyetlerin nedenselliğini bulanıklaştırmakta; bölüşüm ilişkilerinden kaynaklanan adaletsizliği görünmez kılmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye’de neoliberal hegemonyanın sağlanabilmesi için merkezi öneme sahip olan emek sömürsünün gizlenmesi, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi tali ilkelerin feda edilmesini gerektirmiştir.

Kamu hizmetlerinden yararlanamayan insanlar, özellikle AK Parti döneminde muhafazakâr, tarikat, cemaat bağlantısı olan kesimlerin güçlenmesiyle, zenginleşmesiyle kendilerine yeni bir sosyal alan bulmaya başlamışlardır. Tarikat, cemaat ve bunlara bağlı olarak AK Parti’nin yerel yönetimlerdeki gücünü kullanarak; öğrenciler Kredi Yurtlar Kurumu’ndan kredi alması veya Kredi Yurtlar Kurumu’nun kredileri düşük olsa dahi, cemaat, tarikat kontenjanıyla belirlenen yerel yönetim bursları alabildikleri veya bu bağlantılarıyla yurt olanağına kavuşabildikleri bir tampon mekanizma oluşturulmuştur (Sönmez ve Kozanoğlu, 2012: 175).

AK Parti’deki üst kadrolar ile sıradan vatandaşın arasındaki özdeşleşme algısının yaratılmasında İslami kimlik çok önemli bir yere sahiptir. Teveccüh ve minnet bağlamında gelişen bu ilişkinin doğası gereği taraflar arasındaki sınıfsal uçuşumun özdeşleşme algısının tesisinde maddi olmayan bir takım ortak alanlara ihtiyaç durulmaktadır. AK Parti’nin önemli devlet kademelerine yaptığı atamaların İslami yaşam tarzına sahip figürlere ağırlık vermesi, kadrolaşma amacının yanı sıra dinsel sembollerin,

pratiklerin görünür kılınması yoluyla bu özdeşliğin yeniden üretimini sağlamaktır (Saraçoğlu, 2011: 44).

AK Parti iktidarı bağımlı sınıflarla kurduğu klientalist ilişkilerle, İslamcı/muhafazakâr politikaları birbirine eklemleyerek bir ilişki formülüzasyonu yaratmıştır. Çocuklarını sayıları gün geçtikçe artan İmam Hatip Liselerine göndermek, eşlerini muhafazakâr aile yaşantılarının sembollerini taşımaya sevk etmek, çeşitli toplantı ve ritüellere iştirak etmek suretiyle gerçekleştirilen örtüntüler, toplumun bir kesiminde taban bulsa da; AK Parti'nin tüm ülke geneline bu örüntüleri bilinçli bir şekilde yaygınlaştırma gayretleri tepeden inmece ve dayatmacı nitelikte bir toplum mühendisliğine işaret etmektedir. Bu süreçte, Durak'ın (2013), işçilerin uzlaşmaz çelişkileri sineye çekip birbirlerini alt etmeye girişmeleri şeklinde tanımladığı 'klientalist bilinç' muhafazakârlığı/dindarlığı yükselmenin, diğerini mağlup etmenin aracı haline getirmiştir. Kendi maddi imkânları veya kültürel donanımlarıyla hayatları boyunca ulaşamayacaklarını düşündükleri konumlara kısa sürede gelebilme arayışı bu klientalist bilincin uzantısıdır. Çalman sınav soruları yordamıyla kaliteli eğitim imkânına kavuşan öğrenciler; ulaşmak için yüksek çaba ve tecrübe gerektiren devlet kurumlarına iyi ilişkileri sayesinde atanan niteliksiz işçiler; çalışma şartları ve ücretleri sürekli iyileştirilen din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri; felsefe bölümlerine doluşan ilahiyat mezunları; iktidar partisine üye olan işçinin belediyede yakınlarına iş bulabilmesi gibi daha birçok örnek klieantalist ilişkilerin İslami Muhafazakâr Toplum projesi bağlamındaki görüngüleridir. Hemen belirtmek gerekir ki, bu örneklerdeki vakaların hepsi maddi yoksunlukların telafi edilme gayretinin bir sonucudur. Fırsat eşitliğini ve adil bir bölüşümü öncelemeden bu pratiklere yöneltilecek olan eleştiriler, sorunun esas kaynağının gözden kaçmasına neden olacaktır. Kültürel içeriklerin burjuva ideolojisiyle uyumlu hale getirilmesi de bu süreçle paralel olarak işlemektedir. Böylelikle kültürel kimliklerin, burjuvazinin çıkarını zedeleyebilecek bir unsur haline gelmesinin önlemi baştan alınmaktadır. İşte bu muhafazakâr, dini ve mukaddesatçı özellikleriyle tanıdığımız işçi sınıfının bir bölümü, burjuvazinin kültürel çekim alanı içerisinde fakat bu etkinin temelinde yine maddi çıkarlar bulunmaktadır. Türkiye'deki kapitalist hegemonyanın sürdürülebilmesi, hem işçilerin yoksullaşması pahasına emek maliyetlerini düşürerek burjuvazinin çıkarlarının korunmasına, hem bu yoksullaşmış kitlelerin yeniden dağıtım mekanizmalarıyla memnuniyetsizliklerinin giderilmesine, hem de islami/muhafazakâr temelde inşa edilen klieantalist ilişkilerin cazibesıyla işçi sınıfınının bir bölümünün

onaylarını kemikleştirerek AK Parti'nin siyasal iktidarına daimi kılınmasına dayanmaktadır.

4.9. İç ve Dış Politikada Yaşanan Dönüşümler

57. hükümet döneminde, uyum sürecine eşlik eden reformlarla beraber, 1982 Anayasası'nın özgürlükleri kısıtlayıcı bazı maddeleri değiştirilmiştir. AK Parti de kendi döneminde bu reformların devam edeceğini ilan etmiş ve iktidara geldiğinde Türkiye'nin AB'yle uyum sağlaması için yoğun bir çalışma içerisine girmiştir. Bu güvenceler, Türkiye-AB ilişkilerinde katkı yapmak için sürekli çaba harcayan Büyük burjuvazinin istediği doğrultuda olmuştur. Diğer yandan Siyasal İslamın tabanında yer alan işadamları da, AK Parti'nin iktidara gelişinden sonra AB karşıtı duygularını yüksek sesle dile getirmekten sakınmışlardır (Buğra, 2014:103). İslamcı sermaye gruplarının kendilerini yapısal olarak dezavantajlı gördükleri AB piyasasıyla içiçe geçmiş bir ekonomiye ve Batı'ya kültürel olarak yakınlaşmaya olan itirazlarına karşılık; 28 Şubat'ta maruz kaldıkları devlet baskısı ve ekonomik dışlanmışlıktan kurtulmak için evrensel normlara ve demokratik özgürlüklere olan ihtiyaçları ağır basmıştır.

AK Parti, mirasçısı olduğu Milli Görüş hareketinden farklı iki ayrı cenahla yakınlaşmıştır. Bunlardan ilki ve daha önemli olanı Fethullah Gülen cemaatine yönelik ittifak arayışlarıdır. Cemaatin sırf İslamcı gördüğü için AK Parti'ye destek verdiği argümanı, Milli Görüş'le olan mesafeli duruşunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Gülen Cemaati'nin, asr-ı saadet olarak gördüğü Osmanlı dönemini İslami Türkiye ile diriltme ülküsü diğer İslamcıların görüşleriyle örtüşmüştür. Fakat cemaatin bu ülküsüne Batı dünyası ile çelişki içinde değil, ABD ile ittifak içinde ulaşılabileceği düşüncesi; cemaati hem radikal İslamcı hareketler, hem de Milli Görüş ile taban tabana zıt bir konuma getirmiştir. Bu nedenle, Milli Görüş'ün "Batı Kulübü" düşmanı ideolojisi ve politikasına karşıt olarak emperyalizmle barışan AK Parti, Cemaat'e desteklenebilir bir güç olarak görünmüştür. AK Parti'nin Batı Bloku ve özellikle ABD'yle ilişkisi, Milli Görüş'ten köklü olarak farklı seyretmiştir. AK Parti Batı Blokuyla iyi ilişkiler kurarak, hem ekonomik istikrarı sağlamak hem de içerideki -görece zayıf pozisyonda bulunduğu- güç dengelerini lehine çevirmek istemiş, bunda da başarılı olmuştur (Savran,2014: 91-92, 104-105). Bu başarıda, her seçim öncesinde Tayyip Erdoğan'ın gerek AB çevrelerini,

gerekse Washington’u ziyaret ederek, küreselleşmeye, uluslararası sermayeye, AB, NATO gibi ittifaklara bağımlılığını vurgulaması önemlidir. Ayrıca 2002 Kasım’ından 2003 Mart’ına kadar Başbakanlık görevini üstlenen Abdullah Gül’ün batıcı sicilinin bilinmesi ve kendisinin İslam Kalkınma Bankası gibi İslami çokuluslu zeminlerde görev almış bir kişi olması, bu süreçte önemli bir rol oynamıştır (Sönmez ve Kozanoğlu, 2012: 188).

Milli Görüş’ten uzak durduğu halde AK Parti’yi destekleyen ikinci cenah, önemli bir bölümü geçmişte sol politika ya da ideolojiye bağları olan liberal entelijansiyadır. Hükümet yanlısı gazetelerde yüksek ücretle istihdam edilen, televizyonlardaki tartışma programlarının müdavimi haline gelen liberal aydınlar, bu ittifaklarını kovulana kadar sürdürmüşler, AK Parti’nin demokratikliği konusundaki fikirlerini topluma yaymak için geniş olanaklardan yararlanmışlardır. Bu yaygın propogandanın etkisiyle, toplumun gözü dünyaya açık, demokratik bir rejimi tercih eden, eğitim düzeyi yüksek katmanlarının bir bölümünü, başka koşullar altında itibar etmeyecekleri AK Parti’ye destek vermeye ikna olmuşlardır. (Savran, 2014:105-106)

AB’ye üyelik sürecinde yapılan “hızlı” reformlar, Türkiye-AB ilişkilerinin genel yavaşlığını ve daha önemlisi Türkiye’nin AK Parti’li yönetici seçkinlerinin demokratikleşme konusundaki tereddütlerini ortadan kaldırmıştır. Hatta tam tersine bu hız, AB’ye üyelik sürecindeki temel gerilimleri ve sıkıntıların aşılması yönünde tarafların karşılıklı olarak içine girmesi gereken tutum değişikliği ihtiyacını da geri plana atmaya yarayan bir üst söylem görevini görmüştür (Kaygusuz, 2013: 414).

AK Parti hükümeti iktidarının ilk yıllarında, kamu harcamalarını kısma ve kamu borçlarını kontrol altına almaya yönelik politikalarla, IMF’nin talepleri doğrultusundaki programı hayata geçirerek krizin üstesinden gelmeyi amaçlamıştır. Devam eden süreçte AK Parti hükümeti, IMF kredilerinin devamını garantilemek, yatırımcıların güveninin sürmesini sağlamak ve kendisine önceleri mesafeli duran büyük sermayenin, liberal aydınların ve anaakım medyanın güvenini kazanmak için bir dizi reform hareketine girişmiştir. AK Parti Hükümeti, özelleştirmeleri hızlandırmış, ekonomiyi yabancı sermayeye daha fazla açmış, tarım sektörünü yeniden yapılandırmış, kamu personeli rejiminde ve yerel yönetimlerde dönüşüme yönelik tasarılar hazırlamış, sosyal güvenlik sisteminde radikal bir dönüşüm gerçekleştirmiş, AB üyeliğine yönelik

yasalar çıkarmış, Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne yönelik olumlu adımlar atmış ve ABD ile ilişkileri güçlendirmiştir (Heper 2005; Öniş 2006a).

AK Parti iktidarı, 2003-2005 yıllarında önceki hükümetlerin imzaladığı stand-by anlaşmalarını bağıllıkla sürdürmüş; Mayıs 2005'te IMF ile imzaladığı üç yıllık yeni anlaşma sonunda açılan 10 milyar dolarlık kredi, IMF'nin standart şartları çiğnenerek verilmiştir¹⁹ (Boratav, 2015a:198-199). Bu desteğin sebebi de, Türkiye ekonomisinin istikrarına ve AK Parti hükümetinin ekonomik liberalizme bağıllığına uluslararası güvenin sürmesidir. Hükümetin iktisat programının özellikle uyum reformlarının gerçekleştirilmesi yönündeki gayreti genelde olumlu değerlendirilmesi bu güveni sağlamıştır.

AK Parti, AB uyum sürecini yürüten hükümetler içerisinde, reformların ilerlemesinde kuşkusuz en fazla başarı gösteren parti ünvanına sahiptir. Küresel ekonomi ve siyasete eklemlenmenin işlevsel bir aracı olan AB üyeliği, AK Parti'ye hem devletin kurumsal yapısını düzenleme imkânı vermiş, hem de gücünü artırmak için tasarladığı dönüşümlere ideolojik zemin hazırlamıştır. AB kurumlarının, Kemalist ideolojiyi Türkiye'de demokratikleşmenin önündeki en büyük engel olarak görmesi, AK Parti'nin hem vizyonu ile örtüşmüş (Üzgel, 2013: 366) hem de Türkiye'de modernizmin bayraktarlığını yapan Kemalizm'e yönelik eleştirilerini muhafazakar/islamcı reaksiyoner tepkilerin dışına taşıyarak, bizatihi modernizmin içerisinde seslendirilmesine yardımcı olmuştur.

Liberal entelektüeller ve sermaye sınıfları, İslami hassasiyetler temelinde tarihi bir blok inşa ederek, Kemalist ideolojiyi, bu ideolojinin devletçi yaklaşımını ve ilerde Türkiye'nin küreselleşmesi karşısında engel oluşturacağı düşünülen unsurlarını zayıflatmaya başlamıştır (Yeşilyurt-Gündüz, 2014: 234). AB'ye üyelik bütün sorunların üstesinden gelebilecek bir sihirli aygıt olarak toplumsal büyük karşılık bulmuştur (Akça, 2011:34). Bu durum toplumun geniş kesimlerinin, özellikle 90'larda yaşanan siyasal

¹⁹ "Anlaşmanın kabulü için IMF İcra Kurulu'na sunulan 28 Nisan 2005 tarihli Uzmanlar Raporu açıklamaktadır ki, IMF kurallarına göre "istisnai yararlanma" sınırına giren bir kredi talebinde bulunan Türkiye'de, bu tür başvurularda ön-koşul olarak aranan "sermaye hesabı üzerinde istisnai ödemeler dengesi baskıları" söz konusu değildir ve "Türkiye'nin istisnai yararlanmayı düzenleyen tüm ölçütleri karşılamamaktadır." Uzmanlar, buna rağmen Türkiye'nin kredi talebinin karşılanmasını, "istinai istisnası" olarak yorumlanabilecek olan "olağandışı koşulları" ileri sürerek desteklemişlerdir. Raporunda Türkiye'nin "olağandışı koşullar" ayrıcalığından yararlanması için gösterilen neden ilginçtir: Üç yıllık bir program 2007 Kasımında yapacak olan bir sonraki genel seçimler için çıpa sağlayacaktır." AK Parti'ye verilen bu kredinin gerekçesi, böylece, IMF tarihinde açık bir siyasi destek belgesi olarak geçmiştir" (Boratav, 2015a:198-199).

yozaşma ve 2001 krizinin doğurduğu toplumsal sorunların yaşandığı döneme rengini veren milliyetçi, cumhuriyetçi ve otoriter eğilimlere karşı alternatif aradığı bir bağlamda gerçekleşmiştir.

AK Parti iktidara geldikten sonra uzunca bir süre boyunca orduyu kendi saflarına çekmeye çalışmış fakat ordunun 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde kendisine karşı takındığı muhalif tutum nedeniyle strateji değiştirmiş; özellikle 2007 seçimleride mutlak bir zafer kazandıktan sonra ordu ile açıktan mücadele etmeye başlamıştır. AK Parti bu mücadeleyi vesayet sisteminin kaldırılması söylemine oturtmasına rağmen, ordunun muhalif unsurlarının pasifizasyonunu hedefleyen Ergenekon dava süreçlerini politik hesaplaşma mantığıyla yürütmesi, sivilleşme ve demokratikleşme fırsatlarının boşa harcanmasına neden olmuştur. Fakat AK Parti, bu sürecin sonunda orduyu etkisizleştirmeyi başarmıştır (Akça, 2011: 33).

Muhalefet milliyetçi bir çizgi izlerken, AK Parti'nin AB'ye uyum doğrultusunda bazı kısmi demokratikleşme adımları atması, liberallerin ve Kürt kökenlilerin oylarını kazanmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Öyle ki, Kürt kökenli seçmenlerin ağırlıklı olduğu bölgelerde, AK Parti en çok oyu alan parti konumuna gelirken, Kürt Partileri uzun süredir ilk kez ikinci sıraya düşmüştür. AK Parti'nin bu başarısında, CHP ve MHP'nin, PKK'nin Kuzey Irakta'ki Kürt bölgesinde üslendiğini ileri sürerek hükümeti Kuzey Irak'a sınır ötesi bir askeri harekât yapılması için sıkıştırmalarının da etkisi olmuştur. AK Parti'nin böylesi bir askeri harekâta karşı çıkması, Kürt kökenli seçmenlerin desteğinin kazanılmasında önemli bir rol oynamıştır (Ataay ve Kalfa, 2009: 327).

Tüm bu reform hareketlerine, AK Parti'nin rızasını kazandığı milli görüş tabanının, milliyetçi ve mukaddesatçı değerlere sahip oldukları düşünöldüğünde tepkisel yaklaşması beklenir. Fakat AK Parti, İslamcı hareket içindeki milliyetçi öğeleri ortadan kaldıramasa bile, baskı altına alabilmiş; dış politikada AK Parti çok az partinin yerine getirebileceği Ermenistan hava sahasının açılması, TRT'den ilk kez Kürtçe televizyon yayının başlaması, Kıbrıs sorununda asker çekme dâhil politika değişikliğine gidilmesi gibi açılımları gerçekleştirebilmiş, Cumhurbaşkanı Gül içteki itiraz ve eleştirileri göğüsleyerek Ermenistan'ı ziyaret edebilmiştir (Üzgel, 2013: 380). Yine bu süreçte AK Parti, doğal destekçisi gördüğü muhafazakâr kesimleri, hukuki zeminde olmasa da fiili durumlar yaratarak sisteme entegre etmeyi başarmıştır. Örneğın, üniversitelerdeki türban yasağının uygulanmasını AK Parti'nin atadığı rektörler aracılığıyla engellenerek bu sorun

fiilen çözülmüştür. Dolayısıyla AK Parti, daha önce nüfuz etmekte zorlandığı devlet kurumlarını kontrolüne aldıkça organik tabanını sisteme entegre etmeyi başarmıştır (Akça, 2011:34).

AK Parti hükümetinin dış politikası çok boyutlu bir çizgiye geçememiş, “stratejik derinlik” kazanamamış, yalnızca yeni bir koalisyonla küreselleşme sürecine daha derin bir şekilde entegre olmayı sağlamışsa da; içerde ve dışarda çok önemli dengeleri ve güç merkezlerinin pozisyonlarını dikkatlice göz önüne alarak belirleme ve yürütme başarısını göstermiştir. Dış politikada fiyaskoyla sonuçlanan birçok girişimine rağmen, başarısızlıklarını önemsizleştirebilmiş ve/veya sonraki politik hamleleriyle dengeyi sağlamayı belli bir süre başarmıştır. Örneğin, 1 Mart 2003 tarihli tezkere oylaması sonuçta halkın beklentileri doğrultusunda gerçekleşmiş ama daha sonra hem İncirlik, hem de hava sahası ABD’nin kullanımına açılmış, hükümet 4 Temmuz 2013’ tarihindeki Süleymaniye olayını siyasal olarak yıpranmadan atlatmayı becerebilmiştir. Barzani’ye yönelik olarak, bir yandan geleneksel siyasetin dilini kullanarak onu aşiret lideri olarak tanımlamayı bir süre devam ettirmiş ve görüşmeyi reddetmiş; öte yandan başta kendi parti üyeleri olmak üzere Kuzey Irak’ta ekonomik faaliyeti desteklemiş, zorda kalınca en üst düzeyde görüşme yapmayı kabul etmiştir. Yine bir yandan ABD ile anlaşarak başlattığı Kuzey Irak askeri harekâtıyla milliyetçi baskıyı hafifletebilmiş, öte yandan TRT’de Kürtçe yayını başlatabilmiştir. Türkiye Orta Doğu’da Hamas lideri Meşal ile görüşme de dahil riskli girişimlerde bulunmuş ve bölge politikasına angaje olmuş; İsrail’i bazen devlet terörüyle suçlamış ama bu ülkeyle askeri işbirliğini arttırarak sürdürebilmiştir (Üzgel, 2013: 379-380).

Ancak, AK Parti’nin Kürt sorununa yaklaşımı sürekli ve kapsayıcı olmaması nedeniyle, bu konuda kalıcı bir çözüm sağlayamamıştır. AK Parti iktidarı, 2002-2005 yılları arasında süregelen çatışmasızlık ortamından yararlanarak Kürt sorununu politik alana taşımamaya gayret etmiştir. 2005-2007 döneminde ise milliyetçi-devletçi politikalara yakın bir politik çizgiye geçmiş olsa da, genel olarak AK Parti 2008 yılının sonuna kadar Kürt sorununda kendini “umut öznesi” olarak sunabilmiştir (Akça, 2011:34). Bu stratejisiyle stratejisiyle AK Parti, hem daha önceki hükümetlerin milliyetçi eğilimlerinden uzak bir durduğu izlenimi vererek bu bölgede devletin baskıcı politikalarından mağdur olmuş kesimlere ılımlı bir alternatif adayı olmuş, hem PKK şiddetine karşı reaksiyoner olan kesimleri karşısına almamayı başarmıştır.

AK Parti'nin hegemonya kurmadaki başarısını öncelikli olarak demokratik reformları gerçekleştirebilemesiyle ilişkilendiren genel kabule karşılık söz konusu başarının uğrakları (politik reformlar ve ekonomik kalkınma) birbirinden bağımsız değerlendirilmemelidir. Hegemonya projeleri sadece ekonomik ilişkilerde değil, aynı zamanda sivil toplum ve devlet alanında yer alan meselelerle de bire bir ilişkilidir. Sadece bir uğrağa odaklanmak, kapsamlı bir toplumsal analiz için verimsiz olabileceği gibi indirgemeci bir analize de götürebilir (Hoşgör, 2014:297). Sonuçta bir yandan devam eden rekabete ve çelişkilere rağmen, siyasal istikrar ve ekonomik büyümeye ilişkin beklentiler Türkiye kapitalist sınıfı içindeki çelişkiler dönemsel bir ateşkesle ertelenirken; öte yanda sosyal adalet, gelir eşitliği ve demokratikleşme üzerine yapılan vurgu bu yeni iktidar blokunun, bağımlı sınıfları bölerek neoliberal uygulamalara karşı birleşik bir cephe oluşturmasını engellemiştir. 1950'li yıllarda DP'de, 1960'lı yıllarda AP'de bir araya gelen merkez sağ, 1970'deki bölünmenin ardından; 1982'de ANAP'la gerçekleştirilmeye çalışılan başarısız denemeden sonra ilk defa 2000'li yıllarda AK Parti'de bir araya gelerek Türkiye sağının 1970'de patlak veren bunalımını aşmış ve sağın birleştirici eksenini değiştirmiştir. "Adalet ve kalkınma" bağlamında dile getirdiği çifte vaat AK Parti'yi diğer merkez sağ partilerden farklılaştırmış ve partinin iş dünyasından, uluslararası çevrelerden, liberal aydınlardan ve kamuoyunun geniş kesimlerinden destek elde etmesini sağlamıştır. Türkiye 2000/2001 ekonomik krizinden çıktığı, ekonominin sarsıntılı dönemlerini atlattığı demokratik bir siyasal yapının geliştiği ve gerek siyasal gerekse ekonomik açıdan istikrara doğru ilerlediği yönünde ülkede genel bir iyimserlik havası oluşmuştur (Hoşgör, 2014:292-293; Timur, 2014:208).

AK Parti, Türkiye merkez sağ popülizmi neoliberal paradigma içerisinde yeniden üreten bir hegemonya projesi geliştirmiş ve buna göre siyasetin çatışma eksenini, otoriter, bürokratik, vesayetçi, milletin kültürel değerlerine yabancılaşmış Kemalist bir iktidar bloğuna karşıtlık üzerinden kurulmuştur. Bu stratejiye göre, Türkiye'de siyasal, iktisadi gücünü her zaman ellerinde tutmuş olan milletin otantik değerlerine yabancı bürokratik bir zümre ve onun sivil destekçileri, Türkiye tarihinin olduğu kadar 1990'ların da otoriterliğinin, siyasal krizlerinin, ekonomik krizlerin sorumlusu olarak gösterilmiştir. Türkiye sağ popülizminin bu iktidar stratejisi, ekonomik gelişme, serbest piyasa ve girişimcilik karşısında en büyük engel olarak devleti ve bürokrasiyi gösteren neoliberal anti-devletçi siyasal ve ideolojik söylemle de birebir örtüşmektedir. AK Parti, kendini Türkiye'yi 2001'deki krize taşıyan bu müktedirlere karşı milletin sesi olarak sunarak

yarattığı kutuplaşmayla tesis ettiği hem sınıfsal hegemonyasının hem de otoriterliğinin üstünü örtmeyi başarmıştır. Bu elverişli söylem sayesinde; kendisinden önceki dönemin iktisadi krizi ve otoriter siyasal yapısı, hem sınıfsal ilişkilerin sonucu olmaktan çıkıp bürokratik iktidarın yarattığı bir mesele haline getirilmiş hem de bürokratik iktidarın “vesayet rejimine” karşı çıkma iddiası yeni biçimler alarak süregiden otoriterliğe rağmen demokratik olarak sunulabilmiştir (Akça, 2014:131).

AK Parti’yi var eden tarihsel zeminin oluşmasında, demokratikleşme yönünde toplumun çeşitli katmanlarından gelen talep ve ihtiyaçları da önemli ölçüde etkili olmuştur. Hegemonya projeleri, salt söylemden ibaret olmayıp, verili toplumsal yapının politik ekonomik ve tarihsel arka planından soyutlanamazlar. Maddi temelleri olduğu gibi, bir toplumdaki farklı güçlerin, sınıfların ve kesimlerin ihtiyaç ve taleplerini dile getirirler; dolayısıyla birçok mücadelenin bileşimidirler. Bu yüzden AK Parti’nin reform yanlısı retoriği salt bir göz boyamaya veya AB koşullarını karşılamak için pragmatik bir tercihe indirgenemez. Nitekim, demokratikleşme süreci belli bir tarihsel konjonktür bağlamında belirlenmiş olup, AK Parti öncesine dayanan uzun bir mücadele sürecinin ürünü olmuştur. AK Parti’nin hegemonya girişimi, farklı toplumsal güçler arasında tavizlere dayanan çoklu stratejiler izlememiştir. AK Parti, küçük burjuvazinin ekonomik taleplerini, yükselen orta ölçekli sermayenin çıkarlarına eklemiş ve belli sınıf-bağlantılı toplumsal güçlerin (Kürtler, liberal aydınlar gibi) siyasal ve demokratik taleplerini muhafazakâr seçmen tabanının siyasal-dinsel talepleriyle bütünleştirmiştir. Bunların yanı sıra maddi ve sembolik ödün ve ödüller ile belli kesimlerin (özellikle şehirlerin gecekondü kesimlerinin) beklentilerini karşılayarak, onları siyasi önderliği etrafında mobilize etmiştir. AB üyeliği ve demokratikleşme projesi de AK Parti’ye, Türkiye’nin yapısal dönüşümünü sağlayacak bir hegemonya projesi oluşturması için uygun bir zemin hazırlamıştır (Hoşgör, 2014: 292, 302-303).

V.BÖLÜM

YENİ HEGEMONYA

5.1. Rızadan Tahakküme Geçiş

AK Parti'nin 2002'den 2007'ye kadar olan iktidar dönemi rüşütünü ispatlama, gelebilecek tepkileri nötralize etme ve güven sağlama evresi olmuştur. AK Parti'nin siyasal hegemonyayı kurma girişimleri devlet bürokrasisini yenilemekle başlamıştır. Yine cemaatin yardımıyla kamu kurumlarının önemli bir kısmında kendi kadrolarını yerleştirirlerken, devlet içindeki direnç odakları ile zaman zaman sürtüşmeler yaşanmıştır. 2007 seçim zaferinden güç alan AK Parti, hegemonya stratejisini düzenleyerek, hâkimiyetini perçinlemek için devlet içi hiyerarşiyi yeniden belirlemiş; devlet organları ile ajanlarının tamamını hükümete bağlayarak bütün işlemleri tek bir elde toplamıştır. Ayrıca devlet kadrolarındaki bütün birimlerin her türlü eylemini filtreleyecek düzenekler kurarak, devasa bir otokontrol mekanizması oluşturmuştur. Böylece devlet içi direnç odakları pasifize edilmiştir. Fakat müzakere kanalları tıkananan devlet kurumu, katı ve gelişmeye kapalı bir aygıtla dönüştürülmüştür (Öngen, 2011: 412).

2007 seçimlerinin kazanılmasından bir süre sonra; tüm dünyada kendini gösteren 2008 krizinin Türkiye'de, işsizlik artışları, küçük ve orta ölçekte işletmelerin iflasları, yeniden dağıtım mekanizmalarının gevşetilmesi şeklinde tezahürleri olmuştur. Buna bağlı olarak sermaye içi ittifaklar çözülmeye başlamış, demokratikleşme vaatlerinin tersine dönmesi ve uluslararası ittifaklarının çözülmesiyle birlikte AK Parti'nin hegemonya projesi hâkimiyetini yitirmeye başlamıştır.

“Tüm bu gelişmeler AK Parti'nin hegemonya projesi çerçevesinde biraraya getirdiği geniş koalisyonun farklı parçalarının farklı gerekçelerle de olsa geri çekilmeye başladığı ve bugüne kadar depolitize edebilmeyi başardığı konuların politikleşerek önüne gelmeye başladığı bir süreci tetiklemiştir. AK Parti hükümeti burjuvazi içi sermaye birikim ve bölüşüm gerilimlerini yönetebildiği, siyasal strateji ve kültürel-ideolojik alanlarda da iktidar bloğu içinde birliği sağlayabildiği dönemlerde otoriterleşme eğilimlerini gizleyebilmiş veya geciktirmiştir. Ancak, kapitalist sınıflar arasındaki yarılmaların belirginleştiği ve çatışma konularının çoğaldığı ve derinleştiği koşullarda ise daha kapsayıcı

olmaya çalışan hegemonya stratejisinden vazgeçmek zorunda kalmıştır” (Akça, 2011:35-36).

Bu sürecin çok boyutlu ve tedrici olarak gelişmesi nedeniyle AK Parti'nin politikalarındaki dönüşüme belli bir milat atfetmek kolay değildir. Fakat hem kendi başına hem de tetiklediği dinamikler dikkate alındığında sürecin en önemli belirleyenlerinden biri olan 2008 ekonomik krizi, bu süreci başlatan önemli bir mihenk taşı olarak belirmektedir.

5.1.1. 2008 Sonrası Türkiye’de İzlenen Ekonomi Politikaları

2008 krizi dünya ekonomisinde uzun süreli bir durgunluk dönemine girilmesine neden olmuş, böylelikle daha önce yüksek faizler ve IMF programına bağlılık karşılığında sunulmuş olan dış kaynağın, 2007 Eylül’ü sonrası küresel ekonominin yenilenen koşulları altında da sürdürülebilmesi mümkün olmamıştır. Bu krizden öncelikle dünya ekonomik işbölümüne ihracatçı sanayici rolü olan ve merkez ülkelere tedarikçi ekonomi olarak eklemlenen Türkiye, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya gibi ülkelerin başta reel sektörlerini etkilenmiştir. Yaşanan kriz, dış kaynakların çekilmesiyle birlikte döviz kurlarını artırarak ülke ekonomilerinde sarsıntılar yaratmış ve merkez Avrupa ülkelerinin, bu ülkelerin mallarına olan talebi daraltmıştır (Boratav, 2015b: 134).

Türkiye özelinde; olarak 2008 krizinin ayrıksı yönü; ucuz finansal kaynaklara erişebildiği dönemde aşırı borçlanarak, dünya pazarının daralmasıyla birlikte ihracat kapasitesini gerileyen imalat sektörünü etkilemiş olmasıdır. Avrupa’da yaşanan kriz, bir talep daralmasına yol açınca, bu ülkelere yapılan ihracat da yavaşlamış, dolayısıyla Türkiye gibi ülkelerin krizden etkilenmeleri, ihracatlarının yavaşlaması şeklinde gerçekleşmiştir. Sermaye sınıfını krize karşı ilk tepkisini işten çıkarmalarla göstermiştir. 2009 yılı OECD Raporu krizin etkisiyle Türkiye sanayi üretiminin %14 daraldığını göstermektedir. Türkiye bu döneme, dengesizleşmiş ve kırılganlaşmış dış dengesi; yüksek dış borç ve ağırlaşan kur riski ve kronikleşmiş işsizlik ve gelir dağılımı sorunlarıyla girmiştir (Sönmez ve Kozanoğlu, 2012:142-143; Akça ve Özden, 2014:21; Yeldan, 2008: 227-230). Boratav’a göre: “Türkiye’nin uluslararası kriz konjonktürüne kırılgan konumda girmesi, bu nedenle 2008-2009 döneminde en ağır etkilenen çevre ekonomilerinden biri olması, 1989 dönüşümüyle yakından bağlantılıdır. Önceki

dönemlerde ılımlı da olsa kronik ve yapısal dış açıklar veren Türkiye'nin serbest sermaye hareketlerine tam teslimiyeti, dış açık ve dış borçlanma düzey ve oranlarının hızla artmasına yol açmıştır. İktisat politikası seçeneklerinin daralması, ekonominin gelişim dinamiklerini ve büyüme temposunu kapitalist dünya ekonomisinin en istikrarsız öğelerine bağımlı kılmıştır” (Boratav, 2015b: 134).

2008 son çeyreğindeki kur şokundan sonra, başta TÜSİAD çevreleri olmak üzere, büyük bir kesim IMF'den yeni bir kredi anlaşması yapılması gerektiği yönünde telkinlerde bulunurken ve IMF de böyle bir davet beklerken, AK Parti IMF'yi politikalarına pek karıştırmak istememiştir. Buna karşın TÜSİAD başta olmak üzere, büyük sermaye sözcüleri IMF ile bağların kopmaması gerektiği, “neoliberal disiplinin” sürmesinde yarar olduğu yolunda açıklamalar yapmışlardır. Ekim 2008'de IMF sözcüsü Lorenzo Giorgianni, maliye politikalarında sıkılaştırma, yerel yönetim harcamalarının sıkıca denetlenmesi, enflasyonu aşağı çekmeye yönelik para politikalarından taviz verilmemesi şeklindeki reçeteyi açıklamış; AK Parti hükümeti o dönemde IMF ile anlaşma imzalayan Macaristan ve Ukrayna gibi ülkelere uygulanan aşırı kemer sıkma önlemlerinin bir benzeri olan bu reçeteyi, yaklaşan 2009 yerel seçimlerini de düşünerek uygulamaya yanaşmamıştır. AK Parti'nin IMF'yi uzak tutmak istemesinin bir diğer nedeni de krizi aşmada en çok güvendiği kale olan kamu maliyesini IMF'nin denetiminden uzak tutmaktır. IMF'nin uygulamaya çalıştığı Gelir İdaresi'nin özerkleştirilmesi, AK Parti'nin kilit öneme sahip bir iktidar aygıtından mahrum kalması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, AK Parti'nin kendisine muhalif sermaye kesimlerini vergi denetimleri yoluyla hizaya getirme işlevinden mahrum kalmak istememesinin de bu kararda önemli bir rolü olmuştur (Sönmez ve Kozanoğlu, 2012:144-145).

Dünya ekonomisinin durgunluk işaretlerini ve son beş yılda sağlanan dış kaynakların sürdürülebilmesinin mümkün olmadığını işaret eden TÜSİAD; 2007 yılında Cumhurbaşkanlığı krizi ve genel seçim nedeniyle ekonomik önlemlerden taviz verildiğini, neoliberal reformların da durma noktasına geldiğini; artık reformlar ve ekonomik önlemler için gerekli adımların atılması gerektiğini belirtmiştir. Diğer yandan, IMF'yle yapılan stand-by düzenlemesinin Mayıs 2008'de sona erecek olmasının ülke ekonomisi açısından risk oluşturduğunu belirten TÜSİAD; hükümeti, hem IMF'yle yeni bir anlaşma yaparak yeni bir ekonomik program hazırlamaya hem de neoliberal reformlar için yeni bir takvim açıklamaya davet etmiştir. 2002-2007 döneminde IMF programını ve neoliberal reformları yürüten AK Parti'ye 2007 seçimleri öncesinde destek veren

TÜSİAD, AK Parti'nin seçimden sonra da aynı çizgiyi izleyeceğini öngörmüştür. Bu dönemde TÜSİAD, mali disiplin uygulanmasını ve IMF ile yeni bir anlaşma yapılmasını isterken; TOBB, MÜSİAD gibi sermaye temsilcileri, kamu kaynaklarına bağımlı olan küçük ve orta ölçekli sermaye kesimlerini kollamak istemişler, bu nedenle de IMF anlaşmalarına ve mali disipline karşı çıkmışlardır. Mali disiplinin bu sermaye kesimleri için; vergi idaresinin özerkleştirilmesi ve belediyelere kaynak aktarımının kısılması dolayısıyla rant ve ihale imkanlarının kesilmesi anlamına gelmektedir.²⁰ Hükümet TÜSİAD'ın taleplerine direnmiş ve sonunda seçimini küçük ve orta ölçekli sermayeden ve organik burjuvazisinden yana kullanarak IMF'yle yapılan stand-by düzenlemesinin sona ermesinden sonra yeni bir anlaşmaya girişmemiştir. AK Parti, 2009'da yapılacak olan yerel seçimleri hesap ederek bir seçim ekonomisi programı başlatmıştır. Hükümetin IMF'yle gözetim ağırlıklı yeni bir düzenleme yapmak konusunda ağırdan alan tavırları, AK Parti'nin hedefleriyle sermaye çevrelerinin beklentileri arasında yaşanan uyumsuzluğun ilk izlenimlerini vermiştir. Sermayenin sınıf içi mücadelesini görünür kılan bir olay da 2009 yılı İstanbul Ticaret Odası ve Sanayi Odası seçimlerinde yaşanmış; bu gerilimin sonrasında Doğan Holding'e kesilen büyük vergi cezaları kavganın şiddetinin arttığını göstermiştir²¹ (Akça ve Özden, 2014:22-23; Ataay ve Kalfa, 2009: 329-330).

AK Parti, uygulamaya geçirdiği bir dizi politika ile krizde kredi imkanları kısıtlanan -özellikle ihracat odaklı- burjuvazinin, yaşadığı travmayı çabuk atlatmasını sağlamıştır. Hükümet, dış talebin ileride tekrar canlanacağı yönündeki öngörüsüne dayanarak iç talebi canlandırmış, mevcut tüketim kapasitesini iç talebe yönlendirmiştir. Çeşitli vergi muafiyetleri, beyaz eşya, otomotiv gibi bazı ürünlerde ÖTV, KDV indirimlerine gidilerek ekonomiyi sürekli canlı tutan bir kampanya sürecini teşvik edilmiştir. Bunun yanı sıra, kamu harcamalarını daraltmamış bilakis arttırmış; duble yollar, TOKİ yatırımları, belediye yatırımlarına devam edilmiştir. Bankaların daha çok tüketici kredisi vermelerini özendirerek ve iç talep kısırtılarak ihracat kaybını telafi etme

²⁰ "Bu yarılmanın hükümet içindeki karşılığı olarak; dönemin Başbakan Yardımcısı Babacan ile Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan hem IMF ile anlaşma hem de sonrasında Merkez Bankası politikaları konusunda iktidar bloğu içindeki farklı kutupları temsil etmişlerdir" (Akça ve Özden, 2014:22).

²¹ "Ticaret Odası İslamcı sermayenin kontrolüne geçerken, Sanayi Odası da TÜSİAD üyesi holdingler ağırlığını o an için korumuştur. Benzer biçimde İstanbul Kalkınma Ajansı yönetiminde de İslamcı sermaye örgütleri boy gösterirken, TÜSİAD ve TÜRKONFED dışarıda bırakılmıştır. Hilton otelinin yeniden yapılanması ve Ceyhan'da kurulacak rafinerinin Doğan grubuna değil de Çalık Holding'e verilmek istenmesi gibi çekişmeler, 2008 yılında gerçekleşen Erdoğan-Doğan Holding anlaşmazlığıyla görünür hale gelmiştir" (Akça ve Özden, 2014:23).

yoluna gidilmiştir. Bunu yapabilmesinin imkalarını da 2001 krizi sonrasında yapılanmasına borçlu olduğu güçlü bir faiz dışı fazla ve denk bütçesi sağlamıştır. Amerika’da ve sonra Avrupa’da, krize karşı önlem paketlerinin gündeme gelmesi ve faizlerin iyice aşağı çekilmesiyle birlikte Türkiye gibi ülkeler, hem nispi olarak daha yüksek faizler verdikleri için; hem de bu geçen dönemde sadece Türk Lirası değil, Brezilya Real’i, Kore Won’u gibi diğer paralar da değer yitirdikleri için çıkan para geri dönmüş, hükümet öngörüsünde haklı çıkmıştır. Bu yurtdışı finansman olanaklarının tekrar canlanmasıyla birlikte, ekonomiye bir hareketlilik gelmeye başlamıştır. Çünkü kriz boyunca, büyük ölçüde krize yönelik paketler her ne kadar mali kesime, banka kurtarmalara ayrıldıysa da, bir ölçüde sıradan vatandaşın hayatına yansıyan düzenlemeler Türkiye’nin krizi, nispi olarak kolay atlattığını sağlamıştır. Boratav’a göre: “Kayıt dışı sermaye, 1998-1999’da net girişi çıkışa dönüştürerek: 2001’de ise çıkış düzeyini arttırarak krizlerin derinleşmesine katkı yapmıştır. 1994 ve 2008 krizlerinde ise, kayıt dışı sermaye bir “cankurtaran simidi” işlevi görmüştür. 1994’te bu kalemdeki 2.5 milyar dolarlık “net çıkış”, 2.1 milyar dolarlık “net giriş”e dönüşmüştür. 2008-2009’da ise bu “esrarengiz” döviz kaynağının, eksi 3,1 milyar dolardan, artı 11,7 milyara dönüştüğünü, böylece ekonomiye bu güç aylarda 14,8 milyar dolarlık bir pozitif katkı sağladığı görülmüştür (Sönmez ve Kozanoğlu, 2012: 48, 145; Boratav, 2015b:115).

AK Parti bu ekonomik kriz döneminde, sonraki süreçte de kullanacağı elverişli bir dağıtım pratiği kazanmıştır. İhracat pazarının daralmasıyla sıkıntıya giren imalat sektörünü ayakta tutmaya çalışmış aynı zamanda da organik burjuvazisini güçlendirmek için kentsel dönüşüm ve inşaat sektörü rantlarına alan açmıştır²² (Akça ve Özden, 2014:23).

²² “2002-2008 arasında ortalama %6 olan yıllık büyümenin 2008 sonrasında ortalama %3.2’ye gerilemesi ve ihracat pazarlarının daralmasına çare olması amacıyla iç talep ve inşaat odaklı büyüme devreye sokulmuştur. TOKİ’ye, hem kaynakları itibariyle hem de yönetimi ve üstlendiği misyon itibariyle farklı boyutlar kazandırılmıştır: Kamu arazilerini stokunda bulduran ve yöneten Arsa Ofisi TOKİ’ye bağlanmış ve TOKİ, hiç nakit sermayeye gerek duymadan, elinde müthiş bir arazi stoku olan bir kurum haline gelmiştir. Dolayısıyla TOKİ bu düzenlemelerle, herhangi bir yerden bir sermaye kullanmasına gerek kalmadan, bir idari düzenlemeyle, birdenbire elinde arsa stoku sermayesi olan dev bir inşaat idaresi haline getirilmiştir. Yönetimi de doğrudan doğruya Başbakan’a bağlanarak, Sayıştay’ın denetleyemediği, yatırımlarını Devlet Planlama Teşkilatı’nın takip edemediği bir kurum haline getirilmiştir. Bu aynı zamanda AK Parti’nin kendi burjuvazisini güçlendirme politikası olarak da işlev görmüş; hem AK Parti’ye taban teşkil eden sermaye gruplarına müthiş bir iş alanı yaratmış, hem de inşaat, böyle kriz anlarında, sıkışan ekonomiyi soluklandırmanın önemli bir adımı olmuştur” (Sönmez ve Kozanoğlu, 2012: 242-243).

5.1.2. 2008 Sonrası Türkiye Siyasetinde Yaşanan Dönüşümler

2008 Krizinin burjuvaziye olumsuz etkileri kısa sürede telafi edilmiş olsa da bağımlı sınıflarda ağır tahribatlar yaratmıştır. Bu memnuniyetsizliği 2009 yerel seçimlerinde oy oranlarındaki düşüşlerde hisseden AK Parti, yaşanan onay kapasitesindeki düşüşleri telafi etmek ve iki dönemlik iktidarının yaşadığı yıpranmayı tersine çevirmek üzere bir 2010 anayasa değişikliği referandumunu gündeme getirmiştir. AK Parti bu anayasa değişikliğini meclis yerine referandumla yasalaştırma stratejisi güderek referandumu bir AK Parti plebisitine dönüştürerek, zayıflayan hegemonya projesine yeniden güç katmak istemiştir. 2008 sonrası kızılsan burjuvazi içi mücadelenin uzantısı olarak devlet katında süren çekişmenin biçimine dönüştürülmeye çalışılan devlet formuna karşı duyulan memnuniyetsizlik referandum sürecinde de kendini göstermiştir. AK Parti'nin iktidar olduğu günden itibaren hegemonya projesine dâhil ettiği liberal ve sol liberal entelijensiyanın “yetmez ama evet” sloganıyla desteklediği sürece, büyük burjuvazi kuvvetler ayrılığına vurgu yaparak biraz mesafeli durmaya çalışmış, ancak son kertede destek çıkmıştır (Akça ve Özden, 2014:23).

2010 Referandumu burjuvaziden genel destek görmüş, TÜSİAD dâhil ezici çoğunluk referanduma “evet” oyuyla katılmışlardır. TÜSİAD'ın bu tavrı, iktidar ile arasının açık olduğu düşünüldüğünde çelişkili görünebilir; fakat sermayenin genel çıkarları gereği oldukça isabetlidir. Çünkü iktidar üzerinden yürüyen burjuvazi içindeki kayırma ve dışlama arızaları, sınıfsal değil hizipsel ayrışmalardır ve sermayenin genel çıkarı bağlamında ikincil niteliktedir. Burjuvazinin genel çıkarı için bir “tek parti” iktidarı, popülist politikalara teşne olabilecek diğer tüm koalisyon seçeneklerine göre daha makbûldür (Akça, 2011:35; Akça ve Özden, 2014:26; Boratav, 2015b: 22).

Halktan %57 oranında onay görerek kabul edilen referandumdan aldığı güçle AK Parti, zayıflayan rıza/onay dairesini genişletmesinin yanında, 12 Eylül darbesinin inşa ettiği otoriter kurumların ele geçirmek için yargının yürütmeye bütünüyle tabi kılınmasını sağlamıştır (Akça ve Özden, 2014:26; Timur, 2014: 92-93).

Referandumda sermayenin genel çıkarına hizmet edecek en mühim değişiklik ise, yürütmenin yargısal denetimine ilişkin 125.maddede yapılmış ²³; böylelikle kamu yararı

²³ “Değişiklikten önce anayasada yoruma açık bırakılan bu maddenin 4. Fıkra'sında geçen “yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır” ifadesi, idari yargı denetimini hukukilik denetimi ile sınırlandırmakla birlikte “yerindelik denetimini” yasaklamadığından, yargıçlar bu

gerekçesiyle daha önce engellenen neoliberal düzenlemelerin iptali için Danıştay'a başvuru yolu kapatılmıştır. Anayasa'daki değişik, "Anayasa Mahkemesi işleyiş sürecinde ve mahkeme üyelerinin belirlenme aşamasında yürütmenin yetkilerinin artırılmıştır. Böylelikle bu değişiklik yürütme kurumlarına derinlemesine nüfuz etmiş olan neoliberal zihniyetin, yargı üzerinde hakim kılınmasına da yol açmıştır (Timur, 2014: 92-93). Dolayısıyla, sermaye sınıfları için bu referandum değişikliği, özelleştirmeler ve kamusal rantların önündeki engellerin tümüyle kaldırılması anlamına gelmiştir.

Krizin aşılması ve AK Parti'nin organik burjuvazisinin de taleplerini gerçekleştirmek amacıyla Ortadoğu pazarına yönelmek oldukça önemli olmuştur. 2008 yılında toplam ihracatın %20,5'i Ortadoğu, Afrika ve Asya ülkelerine, %48'i AB ülkelerine yapılırken, 2012'de bu oranlar sırasıyla %43,6 ve %39,8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak sermayenin bölgedeki ekonomik varlığı, siyasal varlığını zorunlu kılmıştır. Arap Baharının etkisiyle ABD'nin yüzünü Ortadoğu'dan Asya'ya çevirmesinin yarattığı görece boşluktan istifade etmek isteyen AK Parti, yeni-Osmanlıcı bir ideolojik-politik ajanda ile emperyalist hedefleri doğrultusunda Ortadoğu'ya yönelmiştir. İlk anda bu strateji, Batı'nın "İlmli İslam"ın temsilcisi olarak AK Parti'yi desteklemesi çerçevesinde emperyalist mantığa uygun düşmüştür. Daha önce İlmli İslam projesini İslam radikalizmine çözüm olarak gören ABD; iktidara gelen ilmli islami kanadın Mısır ve Tunus'da devleti yönetmede başarısız olmasıyla birlikte bu konuda yanıldığına hükmetmiştir. Sonrasında AK Parti'nin bölgede Sünni-İslamcı Emperyal hedefleri doğrultusunda bilhassa Müslüman Kardeşler ve Suriye'de radikal İslamcı örgütlere angaje olması, Türkiye'yi ABD için bir sorun kaynağına dönüştürmüştür. AK Parti'nin bu yönelimi nedeniyle ABD ve AB merkezli eksenden sapma tehlikesi açısından büyük burjuvazide endişe yaratmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de sermayenin birikim sürecindeki sınıf içi çatışmalara ilave olarak uluslararası eklemlenme yönelimleri açısından da yeni gerilimler meydana getirmiştir (Sönmez, 2014b: 52; Akça ve Özden, 2014: 24).

Krizi iç tüketimi canlandırarak atlatan ve sonrasında dış kaynak girişleriyle hızla büyümeye devam eden Türkiye ekonomisi, 2010 ile 2011 yıllarında %9 büyüme ortalamasına ulaşmıştır. Fakat cari açığı yükselten bu büyüme yöntemi ülke ekonomisini

fıkraya dayanarak, 2000'li yıllar boyunca pek çok neoliberal düzenlemeyi kamu yararına aykırı olduğu gerekçesiyle iptal ya da yürütmeyi durdurma kararları almaya devam edebilmiştir. 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği ile bu yolu tamamen kapatmak üzere "yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır" kaydı "...sınırlı olup hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz" yasağına dönüştürülmüştür" (Timur, 2014: 92-93).

giderek kırılğan hale getirmiştir. Yabancı kaynak ihtiyacı senede 40 milyar dolara ulaşan Türkiye ekonomisinin, ancak bu kaynakları ağırlıklı olarak döviz kazandırmayan inşaat gibi sektörlerde kullanması, ekonominin giderek tıkanmasına yol açmıştır. Çünkü ihracat, beklendiği ölçülerde artmamış, her ne kadar 2010 yılında kısmi bir toparlanma olsa da avrupada yaşanan kriz, oradaki pazar kayıplarını geri getirmemiş; diğer Kuzey Afrika ve Ortadoğu pazarlarında da beklenen telafi söz konusu olmamıştır. Özellikle 2010'da başlayan Arap Baharı'nın etkisiyle o bölgelerde ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlık, iç pazarın daha çok önem kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla ithalatın 240 milyar dolara kadar çıktığı, cari açığın da toplamında 77 milyar dolara ulaşarak milli gelire oranının %10'a yükseldiği 2011 yılı sonunda Türkiye ekonomisi endişe verici bir duruma gelmiştir. Cari açık ile büyümenin yaratacağı vahim sonuçlarla yüzleşmeye yanaşmayan AK Parti iktidarı, büyümenin yarattığı özgüvenle iç politikada özgürlükleri kısıtlayarak giderek otoriterleşmiş; dış politikada da emperyal bir güce ulaşmak için çabalamıştır. Böylece AK Parti, Kuzey Irak'taki petrole hükmedebileceği, Suriye'de Esad'ın devrileceği öngörüsüyle bölgede nüfuz alanını genişleteceği, dolayısıyla Ortadoğu pazarında söz sahibi olabileceği bir projenin inşasına girişmiştir (Sönmez, 2014b: 255; Sönmez ve Kozanoğlu, 2012: 162-163).

Politik ve ekonomik istikamet in bu şekilde belirlenmesi, burjuvazinin sınıf içi dengelerinin de değişmesine neden olmuştur. Özellikle "Arap Baharı" isyanlarıyla birlikte, o bölgelerdeki düşük üretim maliyetlerinden istifade etmek üzere -özellikle Kuzey Afrika ülkelerine- yatırım yapan işadamlarının işlerini sekteye uğramıştır. Bu bölgelerde hâkim sermaye sınıfları, Anadolu sermayesi ve Gülen Cemaati'ne mensup işadamlarının oluşturduğu gruplardır. Hükümetin teşvikiyle o bölgede yatırım yapan ve Arap Baharı'nın yarattığı kargaşa nedeniyle Afrika'dan umduğunu bulamayan sermaye gruplarının zararları kamu ihaleleri ve rant paylaşımları yoluyla telafi edilirken, Cemaat kanadında bu durum rahatsızlık yaratmış; AK Parti'nin politik olarak desteğini kazandığı bu iki sermaye fraksiyonunun arası açılmaya başlamıştır.

Aslında, burjuvazinin bu iki kanadı arasında yaşanan rahatsızlığın izleri daha önceden kendini hissettirmeye başlamıştır. Gazze'ye yardım götürmek isteyen islami kuruluşların, İsrail komandolarının saldırısına uğramasıyla 9 Türk vatandaşının ölümüyle sonuçlanan Mavi Marmara olayı, bu hareketi destekleyen AK Parti ile İsrail ve ABD'den yana tavır alan Cemaat arasındaki ilişkilerde dönüm noktası olmuştur. Cemaat yayın organları aracılığıyla, AK Parti'nin Ortadoğu politikalarının ekonomik boyutundan

duydukları rahatsızlığı belli etmeye başlamıştır. AK Parti iktidarı sürecinde Cemaat'ın burjuvazi ve liberal entelijansiyanın üst kesimleri ile kurduğu elitist bağlar onları AK Parti'nin yerel siyasetçilerinden farklılaştırmıştır. Bu özellikleriyle yurtdışında örgütlenen Güleni kadrolar küresel kapitalizmle çok daha uyumlu ilişkiler içinde olmuşlardır (Timur, 2014: 143-145). Dolayısıyla “eksen kayması” şeklinde ifade edilen AK Parti'nin Ortadoğu'da kendisine biçilen rolün dışına çıkma girişimlerine karşı çıkmasında, Gülen Hareketi'nin Batı yanlısı tutumu da belirleyici olmuştur.

AK Parti'nin global kriz nedeniyle döviz gelirlerinin azalmasıyla birlikte yöneldiği inşaat, kentsel dönüşüm, altyapı yatırımları gibi alanlardaki rant paylaşımı konusunda iktidar partisi ve özellikle Erdoğan'ın yakın çevresine yönelik kayırmacı uygulamalar dolayısıyla cemaat sermayesinin ikinci plana itilmesi, cemaat ve AK Parti arasındaki ittifakın dağılmasındaki etkenlerden biri olmuştur. Erdoğan'ın başkanlık sistemine geçme arzusu, cemaat saflarında paylaşım mekanizmalarının ve iktidar olanaklarının iyice dışına itilme endişesi yaratmıştır (Ayşe Çavdar, 2015). dipnot sayfasına da baaklım

Cemaat'le AK Parti arasında yaşanan gerilim hattının bir diğer ayağını da Kürt meselesi oluşturmuştur. Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu ikilisinin “bölgesel güç” olma tasavvuruyla uyguladıkları “Yeni Osmanlıcılık” politikası ABD tarafından hiç onaylanmamıştır (Sönmez, 2014b: 53). AK Parti, Irak ve Suriye Kürt topraklarını sınırları içine alan bir Türk-Kürt federasyonu oluşturarak Kürt petrolü üzerinde söz sahibi olma amacı gütmüştür. Irak'ta Kürtlerle (Erbil)-Bağdat arasındaki geliri tırmandıran politikalar uygulayarak Kürtleri ayrılmaya kışkırtan AK Parti rejimi, benzer şekilde Suriye politikasında da Esad rejimine muhalif güçleri destekleyerek dış politikasını bu doğrultuda sabitlemiştir.

AK Parti Kürt politikasının Kürt politikasının en genel boyutu bölgeye yapılan hizmet ve hayırseverlik aracılığıyla bölge halkının rızası kazanma girişimleridir. Kendisinden önceki hükümetlerin uyguladığı “kalkınma amaçlı” yardımlardan farklı olarak AK Parti'nin yardımları “partinin Kürtlere bir teveccühü” anlayışıyla yapılmaktadır. Bu politikalarla hem PKK'ya katılımlara zemin hazırlayan yoksunlukları ortadan kaldırmak amaçlanırken hem de Kürtleri partinin çekim alanına dâhil etmektir. Fakat bu girişimler Kürt Hareketinin karşıt eylemliliği nedeniyle halkla hedeflenen ideolojik yakınlık kurulamamıştır. Bu ideolojik boşluğun dini cemaatler tarafından

giderilmesine yönelik hamleler de, Kürt Hareketini etkisizleştirmeye yönelik siyasal girişimler şeklinde algılanmıştır.

Kürt kimliğinin tanınması çerçevesinde attığı adımlar ise AK Parti'nin muhafazakârlık ve İslamcılık tonlarını içeren bir milliyetçilik üzerinden yürütülmektedir. AK Parti için millet tanımı etnik farklılıkların üzerinde islami motifler barındıran kültürel bir birliği ifade etmektedir. Dolayısıyla Kürtlerin islami yönelimleri onların AK Parti tarafından ne ölçüde millet 'mertebesi' içerisinde gördüklerini belirlemektedir. Dolayısıyla AK Parti için Kürtlük islami sınırlar içerisinde folklorik bir çerçevenin dışına çıkmadığı sürece müsamaha gösterilebilecek bir kimliktir. Kürtlüğün herhangi bir siyasal eylemliliği onu makul olmaktan çıkararak, ideolojik ve politik olarak etkisizleştirilmesi, mümkünse yok edilmesi gereken bir düşman olarak konumlandırılmasına neden olur. AK Parti'nin Kürt Hareketi'nin siyasallaşmasına karşı takındığı aşırı reaksiyoner tutumun nedeni yalnızca onu siyasal gücünü zayıflatacak bir güç olarak görmesi değil aynı zamanda bu hareketin AK Parti'nin hegemonya projesine zıt bir ideolojik konumu benimsemesidir. Kürt hareketinin sol/seküler kimliği ideolojik konumlanması, Kürt sorununu AK Parti'nin çözüm setinde bulunan araçlarla üstesinden gelemeyeceği bir mecraya taşımaktadır. (Saraçoğlu, 2011: 48-52).

AK Parti'nin yayılcı ve petrol odaklı politikalarının önünde engel olarak gördüğü PKK engelini aşmak ve bölgede yoğunluğu gün geçtikçe artan çatışma ortamının sarstığı otoritesini toparlamak amacıyla "Kürt açılımı", "demokratik açılım", "çözüm süreci" gibi adlandırmalar altında yürüttüğü müzakerelerde, Sünni zeminde ortaklaşma fikrine Kürt siyaseti ideolojik konumlanışını kısmen terk ederek karşı çıkmamış, bilakis destek vermiştir. AK Parti'nin hayalini paylaşan Kürt Siyaseti, petrol değilse de "su birliği" yolunda ortaklığı işaret etmiş; "pazarların kardeşliği" temelinde mezhepçi, yayılcı eğilimlerin ve neoliberal tonların hâkim olduğu bu sürece omuz vererek ilk adımı atmıştır (Sönmez, 2014b: 106-107).

Gülen Cemaati ise Kürt kimliğini tanımakla birlikte, PKK'yı Kürtleri temsil eden bir aktör olarak görmeye pek yanaşmamıştır. Kürt illerinde de örgütlenen ve PKK'nın alternatifi olmaya çabalayan Cemaat, Kuzey Irak'ta ise Erbil yönetimi ile bölgede okullar açmaya, Güleni işadamlarına iş alanları yaratmaya dönük önemli adımlar atarak Barzani ile iyi ilişkiler kurmaya çabalamış; buna karşılık PKK'nın hem Türkiye'de, hem Suriye Kürt illerinde egemenlik kurmasına Gülen hareketi karşı durmaya çalışmıştır. Kürt

kökenli yurttaşların yoğunlukta olduğu bölgelerde, alternatif devlet yapılanması olan KCK'ya karşı 2011 yılında -AK Parti'nin bilgisi dahilinde- başlatılan tutuklamalar, büyük ölçüde Cemaat'in yargı ve emniyet kadrolarının marifetiyle gerçekleşmiştir. MİT'in, önce Oslo, ardından İmralı'da PKK üst yönetimi ile sürdürdüğü pazarlıklardan rahatsız olan Gülen Cemaati, aslında bir anlamda ABD'nin kendi inisiyatifi dışında kalan ve Kürt kartına uymayan görüşmelere, onlar ve kendi adına müdahale etmiştir. Oslo görüşmelerini bahane ederek, 2012 Şubat ayında MİT üst yönetimi ifadeye çağırılmış; MİT yöneticilerinin ifadeye girmeleri, tutuklanmaları ve onların üstünden Tayyip Erdoğan'ı tutuklamaya giden bir süreç amaçlanmıştır. Tayyip Erdoğan, bunu Cemaat'in ilk "darbe teşebbüsü" olarak adlandırıp, bu tehlikeyi savuşturduktan sonra Cemaat'i itibarsızlaştıracak ve uzun vadede etkisizleştirecek uzun vadeli bir hazırlık içine de girmiştir (Sönmez, 2014b: 56-57; Yaşlı, 2014: 203).

AK Parti 2008 krizini iç tüketime yönelerek ve sonrasında dünya piyasasının görece toparlanmasıyla gelen yabancı kaynak girişleriyle atlattığı olsa da, 2012 yılından itibaren ekonomi tekrar durulmaya başlamıştır. Bu durgunluğa etki eden en önemli faktör ise, (ABD Merkez Bankası) Fed'in 2008 krizine karşı önlem olarak getirmiş olduğu gerçek para politikasına son vereceğini açıklaması olmuştur. Bu açıklama yatırımcıların Türkiye gibi yüksek getiri sağlayan çevre ülkelerden, daha güvenli gördükleri merkez ülkelere yönelmelerini sağlayarak dış kaynakla büyüme döneminin sonuna yaklaşıldığına işaret etmiştir. Bu süreçte dış kaynak yokluğunda dış açıklarının sürdürülebilir olmadığını gören AK Parti'nin aldığı önlem ekonomiyi soğutmak olmuştur. Bu nedenle gerçekleşen gelen ekonomik daralmanın toplumsal ve siyasal yansımaları 2014 Yerel Seçimleri ve 2015 Genel Seçimleri'nde gözlenmiştir (Boratav vd., 2015:24-25). Ekonomik büyüme ve buna bağlı olarak işsizlik oranlarının makul ölçülerde korunmasının, toplumsal memnuniyetsizlikleri dizginleyici ve tepkileri yatıştıran işlevlerini dikkate aldığımızda; ekonomideki bu kötü gidişatın 2013 Mayıs'ında gerçekleşen Haziran Ayaklanmaları'nın kitleselliğine katkı yaptığı söylenebilir.

AK Parti'nin otoriterleşme eğilimleri esasında 2008 kriziyle birlikte su yüzüne çıkmaya başlamıştır. İktisadi karar alma mekanizmalarının yürütmenin ve Başbakan'ın lehine olacak şekilde yeniden merkezileştirilmesi bunun miladı sayılabilir.

"Sonrasında, üst kurulları etkisizleştirilmiş, Merkez Bankası'nın özerkliği sorgulanır hale gelirken, 2011 yılında ilgili bakanlıkların bağımsız kurulların

faaliyetlerini teftiş etme yetkisi düzenlenmiştir. KHK'lar ve torba yasalar yoğun biçimde kullanılmaya başlanarak, bakanlıkların yeniden yapılandırılmasının dahi Meclis bypass edilerek gerçekleştirilmiştir. 2010 Anayasa referandumunda “yerindelik denetiminin iptali”yle özelleştirmelere yönelik yargı denetiminin engellenmesinin yanı sıra, Bakanlar Kurulu’na, tamamlanmış özelleştirmelerin durdurulmasına yönelik yargı kararlarını geçersiz kılma yetkisi verilmiştir. Geçmişte istisnai olarak kullanılan acele kamulaştırma kararları, HES’ler, madenler, yollar, enerji ve kentsel dönüşüm projelerinin yürürlüğe girmesi sıradan uygulamalar haline gelmiştir” (Akça ve Özden, 2014:25-26).

Burada dikkat edilmesi gereken husus; uluslararası bireysel sermayelerin sahip oldukları avantajlar karşısında, AK Parti’nin yerli sermayeyi koruma gayreti olarak sunduğu, üst kurulları devre dışı bırakma uygulamalarının söylenenden çok farklı geliştiği görülmektedir. Öncelikle hukuki denetim ve şeffaflık ilkelerinin gözetilmemesi sebebiyle; belirli sermaye grupları sadece yabancı sermaye gruplarına karşı değil, yerli sermayelerin makbul olarak görülmeyen kesimlerine karşı kollanmaktadır. Büyük yatırımlar söz konusu olduğunda yabancı sermayedarlar zaten ihtiyaç duyulan kaynaklara sahip oldukları için istediklerini almaktadırlar. Fakat düzenleme ve denetleme işlevlerinin devre dışı bırakılması, kayırılan sermayedarların maliyet düşürmek amacıyla kontrol dışında faaliyet göstermesine neden olmakta, bu da himayesinde çalışan işçilerin haklarının gözetilmesini engellemektedir. 2014 yılında yüzlerce işçinin göçük altında kalarak can vermesine neden olan, Soma ve Ermenek faciaları, bu ihmal ve denetim eksikliklerinin bir sonucu olarak meydana gelmiştir.

Neoliberalizmle İslamcı muhafazakârlığın melezlik hallerine dayalı AK Parti’nin hegemonya projesi ve onun “Yeni Türkiye” vizyonu özellikle kentli, “yüksek nitelikli yeni proletarya” nezdinde meşruiyetini yitirmeye başladığı, rejimin kırılma noktalarının arttığı ve toplumda bir hegemonya krizinin başladığının sinyallerini 2013 yılının başından itibaren vermeye başlamıştır. Erdoğan’ın “ilk Türk yapımı uydu” olduğu söylenen Göktürk-2’nin fırlatma töreni için geldiği ODTÜ’de 200-300 civarında öğrencinin protestosuyla başlayan ve polis şiddeti nedeniyle 17 Aralık 2012’den Ocak ayı başlarına kadar katlanarak ve farklı üniversitelere yayılarak süren eylemler, hegemonya krizinin ilk büyük işaretleri olmuştur. Görece az sayıda öğrencinin dağılık protestosunun polis şiddetiyle bastırılmak istenmesi karşısında eylemci sayısı birdenbire binlere ulaşmış, sonrasındaki günlerde Ankara ve İstanbul üniversitelerinde 12 Eylül’den bu yana en

kalabalık öğrenci eylemleri yaşanmıştır. Tekel işçilerinin büyük Ankara direnişinden beri, en fazla sosyal ilgiye mazhar olan eylemler dizisi, günlerce farklı biçimler alarak devam etmiştir. Bu zincirin son halkasını, güvencesiz çalışmaya karşı örgütlenme çabası içine girdiği için işten çıkartılan taşeron şirketi çalışanı Koç Üniversitesi işçileriyle öğrenci ve öğretim elemanlarının günlerce süren ve zaferle sonuçlanan kitlesel eylemlerinin oluşturmuştur. Bu eylemlerin önemli bir özelliği; polis şiddeti, rektörlerin hükümet yanlısı deklarasyonu veya güvencesiz çalıştırma ve işten çıkarma olsun, hepsinin söyleminin hükümet karşıtlığıyla, neoliberal-muhafazakâr hegemonyanın eleştirisi üzerinden kuruluyor olmasıdır (Doğan, 2013: 101-102).

Beyoğlu ve çevresinde 2012 sonlarından beri soylulaştırma, kimliksizleştirme, ticarileştirme saldırılarına karşı kentsel sosyal hareketliliğin temposunun artmasına da bu bağlamda özel olarak değinmek gerekir. Kentsel sosyal mücadeleye katılanların zamanla militanlaşan duruşu, onların sınıfsal konumlarıyla ilintilidir. Gezi olayları, bugüne kadar AK Parti hegemonyasının en temel güç kaynaklarından birini, kendisini özgürlükçü Türkiye'nin temel problemlerini açılımlarla, demokrat bir tavırla çözmeye yönelen bir aktör olarak sunabilme olanağını ortadan kaldırmış; RP'den AK Parti'ye uzanan İslamcı siyasetin ve neoliberal İslamcı hegemonya projesinin geniş ve farklı sosyal kesim ve çıkarları konsolide edici özelliğine ağır bir darbe indirerek, uzun yıllar sürececek bir hegemonya krizinin de yolunu açmıştır (Doğan, 2013: 102)

AK Parti'nin gittikçe otoriterleşen uygulamalarına karşı oluşan tepkiler, kendini ODTÜ öğrencilerinin eylemleri, 19 Mayıs yürüyüşleri gibi olaylarıyla ağırdan hissettirmesine rağmen 2013 Mayıs ayının sonunda hiç beklenmedik şekilde kitlesel bir patlama yaşanmıştır. Gezi Parkı üzerinden başlayan ve kısa zamanda tüm ülkeye yayılan, kitlesel protesto hareketlerine milyonlarca yurttaş katılmış, kolluk kuvvetlerinin sert müdahalelerine, hayatını kaybeden gençlerin ölüm haberlerine rağmen protestoları durdurmak mümkün olmamıştır. Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın eylemcilerin tepkilerine karşı verdikleri makul yanıtlarla ortamı yumuşatma gayretlerinin aksine; Erdoğan protestoların uluslararası güçlerin bir kumpası olduğunu iddia ederek kendisinden uzlaşmacı bir tavır takınacağını bekleyenleri yanıltmıştır. Yeri geldiğinde ani politik manevra yapabilme kabiliyetine sahip olduğu bilinen Erdoğan'ın bu tepkisi ilk bakışta, akla yatkın görülmeyebilir fakat dikkatli bakıldığında meselenin sınıfsal boyutunun psikolojik etmenlere göre çok daha belirleyici olduğu görülebilir. AK Parti krizden sonra iç tüketimi kışkırtarak ve sonrasında sıcak parayla canlandırdığı

ekonomisi, bu büyümeyi yüksek faizli borçlarla sağlarken, yüksek cari açık vermesi dolayısıyla ekonomiyi soğutmak zorunda kalmış, yurtdışı yatırımlarından da beklediğini bulamamıştır. Dolayısıyla ekonominin yaşadığı tikanıklık, özellikle iktidar için gelecek zor günlerin habercisi olmuştur. Buna bir de AK Parti'nin burjuvazisini ihya etme mekanizmalarından en önemlisi olan inşaat/kentsel rantlar alanındaki kitlesel muhalefetin eklenmesi, Erdoğan tarafından kolaylıkla kabul edilebilecek bir durum olmamıştır. Kentsel rantlar, sosyal yardım ağları, organik burjuvazisi ve iktidar partisinin içinde bulunduğu bu çarktan bir dışlinin eksilmesi halinde, sistemin dağılacağına farkında olan Erdoğan, bu riski göze alamamış; var gücüyle meseleyi çevreciliğe indirgeyerek ve sorumluluğu da dış mihraklara havale ederek tartışmaların kentsel rantlar üzerinden yapılmasını engellemeye gayret etmiştir.

Gezi, bu süreçte iyice billurlaşan AK Parti'nin İslami-muhafazakâr politikalarına içkin olan otoriterizmine bir ayaklanma olarak ortaya çıkmıştır. 2008 krizi sonrasında, burjuvazinin genel çıkarının sağlanması bilhassa organik burjuvazinin birikimin garanti altına alınması açısından kentsel mekânların tahsisi büyük önem arz etmiştir. Bu nedenle söz konusu rant mekanizmasına karşı duran -yargı kararları dahil- her türlü engel ya görmezden gelinmiş ya da otoriter yöntemlerle bastırılmıştır. Dolayısıyla, 2013'te meydana gelen Gezi Olayları'nın, kentsel dönüşüm ve polis şiddeti üzerinden patlaması tesadüf değildir (Akça ve Özden, 2014:16, 23).

Erdoğan, bu toplumsal hareketin, uyguladığı politikalara duyulan memnuniyetsizliklerin bir sonucu olduğunu kabul etmemiş; protestoların ulusötesi aktörlerin düzenlediği bir organizasyon olduğu söylemiyle medyasının da gücünü kullanarak dikkatleri sorunun kökeninden kaçırarak istemiştir. Erdoğan dış politikada girdiği çıkmazı “faiz lobisi” söylemi üzerinden, yabancı düşmanlığına ve Büyük burjuvaziye ima eden servet karşıtlığına seslenerek, bunlara karşı toplumda birikmiş olan negatif algıları kendisine destek olarak yönlendirme amacı gütmüştür. Hâlbuki AK Parti'nin yakaladığı yüksek büyüme oranlarını sağlayan etken, Erdoğan'ın “faiz lobisi” diyerek karşı çıktığı sıcak para kaynakları olmuştur. Erdoğan, faiz lobisi söyleminin karşılığı olan yurt dışına kaynak aktarımını önleyecek adımları bu olaylardan sonra da atma gereği duymamış, yaklaşık 6 aylık kısa bir süre sonra Türkiye benzer politikalarına zorunlu olarak ödün vermek durumunda kalmıştır. Çünkü AK Parti'nin temsilcisi olduğu sermaye kesimlerinin üretim/sanayi odaklı ekonomik atılımlarla güçlendirmesinin maddi koşulları mevcut değildir. Dolayısıyla, “faiz lobisi” söylemi, yabancı sermaye odaklarına

bir karşıt konum alıştan ziyade, AK Parti'nin toplumsal tabanındaki proleter ve ezilen kesimleri partinin çekim alanında tutabilmeyi amaçlamaktadır.

Toplumsal muhalefetin giderek artan baskısını üzerinde hissederek AK Parti, mevcut hukuk sistemi ve demokratik ilkeler çerçevesine iktidarını muhafaza etmesinin güçlüğüne farketmiş ve çareyi sistemi otoriterleştirmekte bulmuştur. Karar alma süreçlerini olası uyarı ve engellemelerin dışına taşıyarak, partisini ve siyasal iktidarını garanti altına alma çabasıyla başlatılan otoriter dönüşümler, zamanla cemaat olsun ya da olmasın, kendisine muhalif olan bütün görüşlerin baskı altına alınmasını beraberinde getirmiştir.

Ancak burada söz konusu olan izlenen dış politikanın antiemperyalist bir karakter taşıması değil, aksine AK Parti'nin hem emperyalist mekanizmaların bir parçası olmak hem de emperyalistlerin kendisine çizdiği kırmızıçizgilerin dışında adımlar atmamak istemesi ve bu adımlarının sonucunda bölgeyi daha da istikrarsız ve kontrol edilemez hale getirmesidir. Dış politikada atılan adımlar kadar önemli olan başka bir olgu da Haziran Direnişi'nin küresel güçler açısından yarattığı etkidir. Haziran Direnişi, yeni rejimin ve Sünni- Ulus projesinin karşısında çok büyük bir toplumsal direnç oluşturduğunu ve Erdoğan'ın Türkiye'yi yönetmekte ne kadar zorlanır hale geldiğini göstermiş, bir restorasyon hamlesinin kaçınılmazlığını ortaya koymuştur (Yaşlı, 2014: 195-197).

AK Parti'nin hegemonyasının zayıflamasında asıl belirleyici faktör kuşkusuz küresel kriz ve bunun Türkiye'de yeniden mevzilenmekte olduğu sınıfsal konumlardır. Erdoğan, Anadolu Kaplanları, inşaat üzerinden birikimlerini büyüten müteahhitler, KOBİ'ler ve geniş bir mütedeyyin esnaf takımından başka arkasında bir güç bırakmamıştır. Erdoğan; "faiz lobisi" söylemiyle savaş açtığı şey, gerçekte iktisadi performansını sağlayan finans hegemonyasıdır (Timur, 2014: 148). AK Parti aynı süreçte bir yandan kendi tarafında geniş bir sosyal ittifakın örülmesini sağlamış; diğer yandan büyük sermayeyle uluslararası hegemonik güçlerin programıyla örtüşen bir hegemonya projesinin taşıyıcısı konumunu yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Bu sürecin bugüne yansıyan gerilimleri, AK Parti'nin yakın zamana kadar kendisini önemli sayıda entelektüelle olduğu kadar, yoksul emekçi kesimlere ve ezilenlere de özgürlükçü bir aktör olarak sunabilmesine olanak sağlamıştır. Kürt sorununda yaşanan iniş çıkışlar, açılımların başarısızlığı, yeni Anayasa konusundaki tikanlıklar, dış politikada halkın çoğunluğunun destek vermediği Suriye ve Ortadoğu politikası, Cumhurbaşkanlığı seçimi

yaklaştıkça Başkanlık sistemi konusundaki ısrar, Tayyip Erdoğan şahsında AK Part’yi yıprattığı ölçüde, onun İslami referanslı muhafazakâr “Yeni Türkiye” önerisinin de geniş toplum kesimleri tarafından eylemli biçimde reddedilmesine neden olmuştur. Mevcut siyasal seçenekler içinde kendisini özgürlükçü-demokratik bir alternatif olarak sunabilmesini sağlayan bir hegemonya projesinin yokluğu, AK Parti’nin tutumunun giderek otoriterleşmesine neden olmuş, 2007’den sonra çözüldüğü varsayılan hegemonya krizine geri dönmüştür (Doğan, 2013: 101).

5.2. Yeni Hegemonya Stratejileri

AK Parti iktidar-yönetim veçhesi taşıyan kendi stratejilerini devlet alanı içinde gerçekleştirmeye çalışırken, bir yandan da toplumsal kesimlerin desteğini alarak hegemonya projesine dâhil etmiştir. Bu sebeple, partinin hitap ettiği kesimlerden aldığı destek, basit bir “yanlış bilinçliliğe” değil, onların belirli çıkar, beklenti ve özlemlerinin egemen bloğun iktidarını sürdüren projeye eklemesiyle başarılmıştır. AK Parti toplumsal alanda kendi varlığını “belli” toplumsal kesimler için meşru ve öncelikli kılmayı; parti çıkarlarını genel çıkarlar olarak sunmayı ya da kendi çıkarıyla bu kesimlerin çıkarlarını bütünleştirmeyi başarmaktadır. Fakat partinin mezhepsel ve etnik sınırları, sahip olduğu hegemonyanın kırılabilirliğinin göstergesi olmuştur. Ayrıca partinin yaşam tarzı ve kültürel pratikleri açısından yalnızca belli eğilimlere, yatınlıklara sahip toplumsal kesimlere açık olması da bu kırılabilirliği arttırmıştır (Doğan, 2016: 14). 2008 krizine kadar olan dönemde, AK Parti’nin AB yönelimiyle başlattığı siyasal reformlar, liberal entelijansiya ve ulus ötesiyle kurduğu stratejik ortaklıklar, ekonomide yaşanan hızlı büyümenin yarattığı görece refah artışı, kamu reformları gibi atılımlar bu arızalı tarafların ön plana çıkmasını engellemiştir.

Türkiye’de ekonomik büyümenin yavaşlaması, derinleşen işsizlik sorunuyla beraber toplumsal tepkilerin görünür olmaya başladığı zamanlara denk düşmektedir. Özellikle kentsel mekânların inşası ve Soma, Ermenek gibi ihmalen kaynaklanan iş kazaları, AK Parti’nin sermaye sınıflarından yana olan tutumunu açığa çıkardığı oranda, AK Parti’nin sınıfsal karakteri deşifre olmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra, AK Parti’nin, Gezi olaylarından itibaren belirginleşen otoriter tutumu nedeniyle liberal entelijansiyanın büyük bir bölümü ile yolları ayrılmış; eski ortağı Cemaat ile açıktan çatışmaya

başlamıştır. Dolayısıyla iç politikada yaklaşık on senedir yürüttüğü koalisyonların dağılmasıyla yalnızlaşan AK Parti; dışarıda da “Yeni Osmanlılık” politikaları nedeniyle aynı akıbeti uğramıştır. Kimlik politikalarında hedeflediği Sunni-Ulus projesi, önce laik kesimlerin yoğun tepkisiyle karşılaşmış, ardından Kürt hareketinin etkili muhalefetiyle akamete uğratılmıştır. AK Parti'nin burjuvazi içindeki çatışmaları idare edebilme kapasitesi oldukça zayıflamış; temsilcisi olduğu sermaye gruplarının artı değere el koyma mekanizmalarının bağımlı sınıflarda yarattığı memnuniyetsizlikler kendini hissettirmeye başlamış; bu mekanizmaların üzerinde yükselen toplum projesine büyük oranda rıza gösterilmemiştir. Dolayısıyla AK Parti'nin, iktidarını inşa etmesini sağlayan mekanizmalar, toplumu bir proje etrafında bütünleştirmekte ve toplumdan rıza devşirmekte yetersiz kalmaya başlamıştır. Zor ve ağırlıklı olarak rızanın birlikteliğine işaret eden bir egemenlik biçimi olan hegemonyada “rıza”, siyasal temsiliyetin ötesinde bir içeriğe sahiptir. Buradan hareketle “AK Parti'ye rıza gösterenler” ifadesi kendi seçmenlerinden daha geniş bir onay dairesine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla AK Parti'nin hegemonyasını, sadece seçimlerde kazandığı oy oranları üzerinden anlamaya çalışmak eksik ve bazen de hatalı bir yaklaşım olacaktır.

AK Parti hükümetleri bir yandan yeni rıza/onay teknikleri geliştirerek, diğer yandan da eski mekanizmaları yenilere eklemek suretiyle zayıflayan hegemonyasını tahkim etme yoluna gitmiştir. Öncelikle seçmen tabanının büyük bir bölümünü oluşturan proleter sınıfların, kendisine alternatif arayışının önünü kesmek için harekete geçmiştir. Bunun için sosyal yardımların yoğunluğunu artırmış, ilişki ağlarını güçlendirmiştir. Vergi oranlarını, işçi ücretlerini, sosyal hakları burjuvazinin genel çıkarına uygun düşecek şekilde düzenlemiştir. İnşaat ve altyapı yatırımlarına hız vererek, hem kendi sermayedarlarını memnun etmiş; hem de “hizmet eden iktidar” imajını ön plana çıkarmıştır. Bürokraside cemaat kadrolarının tasfiyesinin ardından, organik bağ kurabileceği kadroları devşirebilmek için milliyetçi/mukaddesatçı ittifak arayışına girmiştir. İşçi sınıfının eylemliliğini bertaraf edebilmek için de kimlik politikaları üzerinden kutuplaştırma siyaseti izlemiş, iktidar gücünü kullanarak kendisine yakın sermaye sınıflarının elinde toplanmasını sağladığı medya kuruluşları üzerinden ideolojik yönlendirme kapasitesini arttırmıştır. Aşağıda bu yeni hegemonya inşasında kullanılan mekanizmalar açıklanmıştır.

5.2.1. Bağımlı Sınıfların Edilgenleştirilmesi

AK Parti'nin ilk döneminde, ücretleri baskılama ve emek gücünü denetim altında tutmak için, doğrudan siyasal zor kullanmadan, esnek çalışma ilişkileri, güvencesizleştirme ve sosyal yardımlar gibi dolaylı ama daha etkili kontrol biçimleri tercih edilmiştir. Çünkü serbest piyasa ekonomisinin taşeronluk ilişkileri ve dış kaynaklardan emek gücü edinimi gibi istihdam yapısının yeni biçimleri, devletin doğrudan kontrolünün, yani siyasal baskının dışında kendiliğinden gerçekleştiği yanlısaması yaratmaktadır. Sendikasılaştırılan, pazarlık gücü olmayan, güvencesizleştirilen ve giderek yoksullaşan kesimlere yönelik siyasal iktidarın kontrolünde gerçekleştirilen doğrudan yardımlarla da bu kesimler hem hoşnut, hem de denetim altında tutularak siyaseten etkisiz kılınmaya çalışılmıştır (Gürgen, 2013). Fakat ekonomik büyümenin durması ve ağırlaşan yaşam koşullarıyla birlikte yükselen tepkilerin üstesinden gelmek için yeni önlemlere ihtiyaç doğmuştur.

12 Eylül 1980 darbe yönetimi, önceki dönemlerden gelen 1475 sayılı İş Kanunu üzerinde yaptığı değişikliklerle yola devam ederken sendikalar, toplu iş sözleşmesi ile grev ve lokavt mevzuatı için aynı yolu izlememiştir. 1983 tarihinde 2821 ve 2822 sayılı kanunlarla, 1963 tarihli Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt kanunları yürürlükten kaldırılmıştır. AK Parti'nin 2012'de getirdiği Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu da bu yasanın kısıtlayıcı yapısını korumuş, çeşitli maddelerle de sendikaları iktidara bağımlı bir alana çekmeyi amaçlamıştır. Yeni kanunda, yasa sendika kurma hakkını sadece işçi ve işverenlere tanımıştır. Fakat bu kanunla emekliler, çiftçiler, işsizler ve ev eksenli çalışanların sendikalaşma hakları kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca önceki kanunda bulunan işkolu esaslı sendikalaşma anlayışı korunarak; işyeri, meslek, bölge ve federasyon esaslı sendikalaşmaya imkân tanımamıştır. Yasayla beraber, altı aydan az kıdemli olan ve otuzdan az işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan işçilerin sendikal tazminat hakları ellerinden alınmıştır. İşkollarıyla ilgili de yeni düzenlemeler getirilerek, daha önce 28 olan işkolu sayısı 20'ye düşürülmüştür. İşkollarının birleşmesiyle birlikte birçok iş kolunda barajı yükselerek, sendikaların mevcut üye sayısı ile baraj altında kalmasına neden olmuştur (Boratav vd., 2015: 69-70; Erdinç, 2011: 158).

2011 tarih ve 6111 sayılı Torba Kanunla, yıllar boyunca emekçiler lehine kazanılmış birçok ilkeye olumsuz müdahaleler yapılarak, kapsamlı bir emek karşıtı mevzuat düzenlemesi tek kanunda toplanmıştır. Kanunla, örgütlenme hakları ve sendikal

haklar ağır yara alırken, iş güvencesi ortadan kaldırılmış, geçici süreli / güvencesiz / esnek çalışma teşvik edilmiş, düşük maliyetli işgücü yaygınlaştırılmış, işsizlik fonuna el atılmış, çalışma güvencesi ve sosyal güvenlik piyasaya terk edilmiştir.²⁴

Emek örgütlenmelerinin önüne set koyularak etkisiz hale getirilmesi, işçi sınıfının ücret ve elverişli çalışma koşulları gibi varoluşsal taleplerini dizginlenmesi hatta geriletmesini beraberinde getirmiştir. Sendikalar aynı zamanda, kamusal hizmetlerin ve kamusal varlıkları sermayenin tasarrufuna tabii kılma girişimlerine karşı gelişen toplumsal muhalefetin örgütsel çekirdeği konumundadır. Dolayısıyla sendikaların etkisizleştirilmesinin piyasalaştırma patikasının düzleyen bir etkisi de olmuştur.

Türkiye’de açık işsizlik oranı Temmuz 2014 TÜİK verilerine göre %9.3 olarak hesaplanmıştır. Fakat TÜİK’in işsizlik oranı; eksik istihdam ve örtük işsizleri hesaba dahil etmeden sadece açık işsizleri kapsamaktadır. İşsizlik oranı eksik istihdam ve örtük işsizler dahil edildiğinde %20.7’ye ulaşmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’de işsizlik emekçiler için varoluşsal bir sorun olmanın yanı sıra; çalışanlara vad edilen uzun çalışma saatleri, kayıtdışı ve esnek istihdam koşulları ve işyeri şiddetinin de zeminini hazırlamaktadır (Boratav vd., 2015: 74).

Sendikal örgütlenmelerin geriletilmesi, grev haklarının fiilen kaldırılması, sarı sendikalar veya sendika yönetimlerinin yönlendirmesiyle grevlerin etkisiz kılınması gibi yöntemlerle emek hareketleri kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Bunun en açık örnek olarak; 2013 Mayıs ayındaki Türk Hava Yolları grevinde, grev çağrısı yapan Hava İş Sendikası’nın, yaptığı grev çağrısının arkasında durmaması, grev sonucu atılan 305 işçinin sorumluluğunu almak istememesi gösterilebilir. Fakat grevlerin önü alınamayıp,

²⁴ “ İşçiler için, işyerlerinde, iş sağlığını ve güvenliğini temin etmek üzere çıkarılan 6331 sayılı Kanun, kaçınılmaz olarak düzenleme yapılması yerine gündelik ihtiyaçları giderilmesi ve her alanda olduğu gibi işçi sağlığı alanında da pazar yaratma kaygısıyla hareket eden yaklaşımın ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Bu kanundaki işçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirlerine ilişkin temel düzenlemelerin çoğu zorunlu değil, ihtiyari önlemleri içermektedir. 2012 tarih ve 6331 sayılı İş Sağlığı ve İş Güvenliği Kanunu ise, “iş cinayeti” olarak tanımlanan, yaralanmalar ve ölümlerle sonuçlanan birçok iş kazasının ardından, bir yandan toplumsal baskının diğer yandan da uluslararası alanda benimsenmiş ILO’nun karar ve sözleşmelerinin etkisiyle, gecikmeli olarak devreye sokulmuştur. İş kanununun 23 maddesi düzenlenmiş; birçok maddede ek ve değişiklik yapılırken, kimi maddeler de yürürlükten kaldırılarak yeni kanuna taşınmıştır...2014 tarih ve 6552 sayılı Torba Kanun’la, İş Kanunu’nun sekiz maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bu Kanun ayrıca, madencilik, sigorta, vergi, ihale, teşkilatlanma, devlet memurları, eğitim, orman, afet, usul hukuku, avukatlık, ticaret, belediyeler, elektrik, posta, özelleştirme, yargı kararlarının uygulanması, internet ortamında yayınlar gibi birçok alanda 68 kanunda değişiklik ve eklemeler yapmıştır. 6552 sayılı Kanun’un belirgin özelliği, güvencesiz işçi çalıştırılmasını ve güvencesizliği kurullaştırmasıdır. TBMM’ye sunulan ilk halinde taşeronluğu her alana yayacak ve daha da meşrulaştıracak olumsuz düzenlemeler, tepki üzerine komisyon görüşmeleri sırasında kanundan çıkarılmasına rağmen taşeronlaşma kanunlaşmıştır”(Boratav vd., 2015:62-63, 67).

toplantı ve gösteri yürüyüşlerine dönüştüğü takdirde, polis zorunun devreye sokulduğu görülmektedir. Örneğin, metal direnişinde başı çeken Oyak Renault işçileri, hükümet yanlısı (sarı) sendika ve sermayedarların işbirliğiyle tertipledikleri girişimlere direnmiş, fakat polis saldırısına maruz kalmışlar ve gözaltına alınmışlardır. Yine, Yatağan İşçilerinin Özelleştirme karşıtı direnişi valilik tarafından yasaklanmış, Ankara yürüyüşüne giden otobüslerine geçiş izni verilmemiştir. Bütün bu uygulamalara ve baskılara rağmen, İzban grevi, Kazova direnişi, Amasya Yeni Çeltek açlık grevi eylemleri gibi amacına ulaşmayı başarmış eylemler de bulunmaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, eylemlerin yeni haklar kazanmaktan çok elindeki hakları kaybetmemek veya ağırlaşan çalışma şartlarının yükünü hafifletme amacı taşımasıdır. Dolayısıyla savunma durumuna sıkıştırılan emek hareketinin olası kazanımları, burjuvazinin ve iktidar partisinin “emeğe saygı” hanesine artı puan getirirken, işçi sınıfı için sadece mevcut hakların korunmasıyla sınırlıdır.

AK Parti'nin işçi sınıfını denetim altında tutmasını kolaylaştıran unsurlardan biri de; neoliberal politikaların yardımıyla esnekleştirdiği istihdam yapısı ile emek piyasasının gittikçe parçalı bir nitelik kazanmış olmasıdır. 90'larda başlayan Kürt göçü, 2000'li yıllarda ve Afrika ve Orta Doğu'dan gelen göçmenler, Türkiye'de ucuz işgücü ve esnek istihdam koşullarının ulusal bir strateji haline getirilmesiyle birlikte düşük ücretli ve güvencesiz işlerde tutunmaya çalışmışlardır (Akça ve Özden, 2014:32). 2010 ve sonrasında Arap Baharı'nın etkisiyle iç-savaş yaşanan ülkelerden (özellikle Suriye'den) gelen çoğu genç mülksüz kitleler insanlık dışı şartlarda çalıştırılarak, işgücünün sömürü toleransını yükselterek işgücü maliyetlerinin aşağı çekilmesini kolaylaştırmışlar; aynı zamanda yaygınlaşmış taşeron ilişkileri sayesinde düşük katma değerli üretim yapan firmaların uluslararası rekabet gücünü arttırmışlardır. İşçi sınıfının en alt katmanında bulunan bu kesimlerin, ücretler üzerindeki aşağı yönlü baskının sorumluları olarak görme eğilimi, sömürünün sınıfsal boyutunu perdeleyen bir eğilimdir. İşçi sınıfının kendi arasındaki farklılaşmaların derinleşmesi, AK Parti tarafından daha kolay denetim altında tutulmalarını sağlamakta, yönetim kapasitesini arttırmaktadır.

Fakat AK Parti'nin işçi sınıfına yönelik düzenlemeleri uzun vadede eğitim alanında gerçekleştirilmektedir. Eğitim sistemi 4+4+4 şeklinde adlandırılan formatta düzenlenmiş ve imam hatip okullarının sayılarının artırılması hedeflenmiştir. 4+4+4 sisteme göre dört yıl temel eğitim alındıktan sonra öğrenciler mesleki uzmanlaşmaya yönlendirilmektedir. Uzmanlaşma alanını tercih eden çocukların bir an önce meslek

sahibi yapılmak istenmesinin altında, bu çocukların erkenden kapitalist üretim sürecine katılması, erken yaşta fabrika ve atölyelere çekilmesi yatmaktadır. Özellikle erkek öğrencileri, ucuz işgücü saflarına katma amacı taşıyan bu proje, İslamcı burjuvazinin ve KOBİ'lerin birikim modeline uygun olarak Asya ülkeleriyle rekabet gücünü arttıracak olan ucuz emek havuzunun genişletilmesine hizmet etmektedir. Bu eğitim projesi kıdem tazminatlarının budanması, esnek çalışma gibi mikro reformlarla esneklik politikalarıyla birbirini tamamlayıcı niteliktedir (Sönmez ve Kozanoğlu, 2012: 197-198, 215-216).

4+4+4 eğitim projesiyle birlikte, İmam Hatip okullarının orta kısımlarının yeniden açılması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra, ortaöğretim kurumlarının hükümetin “dindar nesil yetiştirme” hedefi doğrultusunda hızla İmam Hatip okullarına dönüştürme uygulamaları, yerel halk tarafından tepkiyle görmesine rağmen ısrarla sürdürülmektedir. AK Parti'nin “İslami toplum” projesi çerçevesinde şekillendirilmeye çalışılan bu yeni eğitim projesindeki açıktan lise uygulamasıyla, özellikle muhafazakâr aile yapısına sahip bölgelerde kız çocuklarının örgün eğitimin dışına çıkarılarak eve kapatılmasına neden olmaktadır. Kadınların anne kimliğine vurgu yaparak toplumsal hayattaki rolünü bu kimliğe indirgenen muhafazakâr söylemin uzantısı olarak uygulanan bu politikalar, kadınların eğitim fırsatlarından mahrum bırakılmasına; görece sağlam bir iş güvencesi, sosyal güvenlik ve yüksek ücret imkânlarına ulaşamamalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu eğitim projesinin yapılandığı sistemde kadının yeri, ya karşılığı ödenmeyen ev içi emeğe ya da düşük ücretli, kayıt-dışı, örgütsüz ve güvencesiz emek saflarına tekabül etmektedir.

AK Parti'nin eğitim sisteminde değişikliği getirmesinde “dindar nesil” yaratma amacının yanı sıra, kamuoyu araştırmalarının da gösterdiği üzere en fazla oyu ev hanımlarından alması da önemli bir etkidir. Parti'nin geçim yardımı, okul-çocuk için verilen desteklerle etki alanına aldığı ev hanımlarının, özellikle muhafazakâr aile yapılarında emek sürecini olabildiğince yalnız sürdürmesi dolayısıyla “kendisinden olmayan” ile iletişim ve sosyalizasyon düzeyi düşük seyretmektedir. Bu da AK Parti'ye olan siyasal yönelimi kolaylaştıran, en azından mevcut yönelimin muhafaza edilmesini sağlayan bir ilişkisel koruma kalkanı yaratmaktadır. Diğer yandan bu eğitim projesi, AK Parti tabanında, hala umdukları muhafazakârlaşmayı bulamamış kesimlerin desteğinin sürekli kılınması açısından önemlidir.

5.2.2. Borçlandırmayla Yönetim

Türkiye’de ve dünyada neoliberal paradigmanın hâkimiyeti, toplumların hem bireysel hem de kamusal olarak borç sarmalı içerisine girmelerine neden olmuştur. Borçlanma ve finansman sadece ekonomik bir araç olmanın ötesinde, belli bir yönetim ilişkisini de inşa etmektedir. Lazzarato’ya göre bu yönetimsellik, bireyleri ve toplumların geleceğini denetim altına almayı amaçlamaktadır: Neoliberal politikaların biçimlendirdiği toplumlar, toplumsal iş bölümüne dair adlandırmaların tamamı borçlandırılmış tüketiciye, borçlandırılmış kullanıcıya ve nihayet, borçlandırılmış vatandaşa dönüştüren öznel “borçlandırılmış” insan figürü tarafından kuşatılmıştır. Borç ekonomik bir aygıt olarak gördüğü işlevin yanında, aynı zamanda yönetilenlerin davranışlarının belirsizliğini azaltmayı hedefleyen hükümetin bir güvenlik tekniğidir. Yönetilenleri “söz vermek” yani borcuna sadık kalkmak için eğiterek, kapitalizm “geleceği peşinen denetim altına” almaktadır. Zira borç yükümlülükleri şimdiki davranışlar ile gelecekteki davranışlar arasında eşdeğerlilikleri öngörür, hesaplar, ölçer, tesis eder ve böylece kapitalizmin şimdi ile gelecek arasında bir köprü atmasına olanak tanır. Önemli olan geleceği ve onun imkânlarını şimdiki iktidar ilişkilerine indirgemek ve böylece geleceği nesnelleştirerek onu şimdiden denetim altına almaktır. Bu nesnelleştirme çalışma zamanının doğasından bambaşka bir mahiyete sahiptir; zamanı nesnelleştirmek, üzerinde peşinen denetim kurmak geleceğin barındırdığı tüm seçim ve karar olanaklarını kapitalist iktidar ilişkilerinin yeniden üretimine bağımlı kılmak anlamına gelir. Böylece borç ücretlilerin ya da genel olarak nüfusun şimdiki emek süresini kendine mal etmekle kalmaz, aynı zamanda kronolojik olmayan zamanı, her bir kişinin ve bütün toplumun geleceğini herkesten önce ele geçirir (Lazzarato, 2014: 38, 43-44). Taşkale’ye göre borçlanma;

“bireyi gelecek tasavvurundan yoksun bırakan neoliberal bir yönetimsellik biçimidir. Borç, kolektif tepki verilmesine de meydan okur; çünkü bir yönetimsellik biçimi ve kapitalist serbest piyasa ekonomisinin bir parçası olarak görülmekten ziyade, “bireysel kader” olarak görülüp doğallaşır. Böylelikle kolektif tepki veremeyen, izole olmuş ve parçalanmış bir karaktere bürünen birey için borç, acısı bireysel olarak çekilen kolektif bir fenomene dönüşür. Birey kendisini perişan eden, borç batağında yüzmesini sağlayan toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulları sorgulamak yerine kendi kendisini suçlamaya yönlendirilir.

Kayı ve tecritle yüz yüze kalan birey, böylece daha kolay yönetilebilir biri haline gelir. Bu bağlamda borç, radikal toplumsal değişimi etkisiz hale getirmeyi amaçlayan neoliberal bir yönetimsellik biçimi olarak görülmelidir. Sırtına borç semeri vurulmuş bir halde yaşamayı istenen birey böylece direnemeyecek, tepki veremeyecek hale gelir. Borcun öznesi, işsizliğe ve borç rejimine karşı ortaya çıkan bireysel tepkileri toplumsallaştıramayıp, piyasanın kâr maksimizasyonu ve risk minimizasyonu düşüncesiyle sürekli yeniden üretilip yönetilir. Bu yollar bireyin diğer güvencesiz gruplarla dayanışması engellenir. Güvencesizliği ortaya çıkaran yapısal koşulları düzeltecek toplumsal eylem mekanizmaları da bastırılır” (Taşkale, 2015: 158-160).

1990’ların sonlarında ve 2000’lerin başlarında kriz yaşayan pek çok Doğu Asya ve Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi; Türkiye’de özellikle 2000’li yıllarda dünya ekonomisiyle rekabet edebilirliğini arttırmak ve kriz sonrası hızlı büyümeyi sağlamak için emekçilerin ücretleri sürekli baskılanmıştır. Bu süreçte kredi kullanımının teşvik edilmesiyle gelen tüketim artışları, yüksek büyümeyi olanaklı kılmıştır. Bu süreçte tüketici kredileri, ücretlilerin geçim sıkıntılarına geçici bir çözüm üretirken, ücret artışını ikame edici bir işlev görmüştür. Fakat bu eğilim kriz süreci atlatıldıktan sonra da devam ettirilmiştir. Emek piyasalarındaki bu dönüşüm, emek gücünün yeniden üretimini de giderek daha belirsiz hale getirerek, kredi geri ödemelerinin yapılmasını da güçleştirmiştir. Emek piyasalarını düzenleyen kuralların gevşetilmesiyle birlikte yaygınlaşan güvencesiz ve esnek istihdam biçimleri bir yandan geçici işsizlik ya da ücretlerin geç ödenmesi gibi durumlarda kredinin bir ücret ikamesi gibi kullanılmasına neden olurken, diğer yandan kredi geri ödemelerinin düzenli yapılabilmesini de giderek daha imkânsız hale getirmiştir. Böylelikle, özellikle konut kredisi gibi uzun vadeli olduğu kredi türlerinde, iş ve gelir güvencesizliği borçlanmanın getirdiği baskının daha da artmasına yol açmaktadır. Güvencesizliğin yüksek olduğu bir emek piyasası borçlu emekçileri daha kötü çalışma koşullarını, uzun çalışma saatlerini, zorunlu ücretsiz iştençikarmaları ya da düşük ücretle fazla mesai yapmayı kabul etmek zorunda bırakmaktadır. Böylelikle borç emekçi sınıfların omuzlarında bir yük olduğu kadar, sermaye açısından da giderek önem kazanan bir denetim mekanizmasına dönüşmüştür. AK Parti döneminde Türkiye ekonomisi giderek bir borçlar ekonomisi haline almamıştır. Kamu sektörü borcunun yerini özel sektör borcunun aldığı bu süreçte, bir yandan şirketlerin yurt dışı borçları hızla artarken, diğer yandan hanehalkları daha önce

Türkiye’de hiç tanık olunmamış bir şekilde bankalardan borçlanmaya başlamışlardır. Böylelikle 2000’li yıllarda bireyler için bankalardan konut sahibi olmak ve temel ihtiyaçları karşılamak için borçlanmak giderek sıradanlaşmıştır. TCMB Finansal İstikrar Raporları’ndaki verileri dayanarak Türkiye’de, 2003 ve 2013 yılları arasında hanehalkı borçlarının GSYİH’ye oranla %3.0’dan %23.8’e, hanehalkı kullanılabilir gelirin oranla ise %7.5’ten %55.2’ye çıktığını görülmektedir. Tüketici kredilerinin hızla artmasında konut kredilerinin yanı sıra, ihtiyaç kredileri ve kredi kartlarından yapılan borçlanmadaki artış da kilit rol oynamıştır. Dayanıklı tüketim malları ve temel ihtiyaçları karşılamak için kullanılan bu kredilerdeki artış Türkiye’de AK Parti döneminde görülen tüketime dayalı büyümenin sürdürülebilmesinde önemli bir etken olmuştur. 1990’larda özel tüketim GSYİH’nin ortalama %68’ini oluştururken, bu oran 2001 krizinden 2013 yılında %71’e ulaşmıştır. (Boratav vd., 2015: 169, 178). 2002 yılında hanelerin toplam kredi tutarının tüketimlerine oranı %2.6’dan 2010 yılında %21.7’ye yükselmiştir (Karahanoğulları, 2012: 133-134)

Türkiye’de bireysel borçlanmadaki artışta, baskılanan reel ücretlerin yanında, halkın tüketim kalıplarında yaşanan dönüşüm de doğrudan belirleyici olmuştur. Türkiye’de bankaların bireysel bankacılıkta giderek uzmanlaştığı bu süreçte, özellikle düşük gelirli hanehalklarına ve ücretli çalışanlara verdikleri kredileri nasıl bu denli hızla artırdıkları, talep dinamiklerini etkileyen faktörler göz önüne alındığında açıklık kazanmaktadır. Bu süreçte ilk aşamada göze çarpan gelişmeler olarak, teknolojik açıdan ileri ürün kullanımından, uluslararası markaların hızla Türkiye pazarına girmesinden ve AVM’lerin hızla yaygınlaşmasından da anlaşılacağı gibi, tüketim kalıpları hızla değişmiştir. Değişen tüketim kalıpları emek gücünün yeniden üretiminin parasal maliyetini arttırırken, bu duruma uyum sağlamaya çalışan emekçi sınıflar artan tüketim harcamalarını giderek borçlanma yoluyla karşılamaya başlamışlardır. Bilhassa 2005 yılı sonrasında verilmeye başlanan uzun vadeli konut kredilerinin etkisiyle, bireysel kredilerde konut borçlanması toplam hane kredilerinin üçte birine yükselmiştir. Otomobil kredileri ilk zamanlarda %89 paya sahipken sonraki yıllarda toplamdaki payı %3’lere düşmüştür. Dolayısıyla, hane halkı borcu denildiğinde %37’sinin konut ve otomobil kredilerinden oluştuğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Dolayısıyla bu krediler geçim sıkıntısı nedeniyle yapılan borçlanmalardan ziyade belli düzeyde bir gelire sahip olan bireylerin borçlanmalarıdır. Geçim sıkıntısı ile ilgili üzerinde durulması gereken, ihtiyaç kredileri ve kredi kartı ile yapılan borçlanma tutarlarıdır. İhtiyaç

kredileri, çoğunlukla daha önceki bir borcu kapamak amacıyla kullanılan kredilerdir. İhtiyaç kredilerinin toplamdaki payı 2004 yılında %22 den 2014'te %41'e yükselmiştir. Kredi kartı borçlanma oranları ise 2013 sonunda %25 iken, BDDK'nın aldığı kısıtlayıcı tedbirler ile 2014 ortasında %22'ye düşürülmüştür. Kredi kartı borçlanması ve ihtiyaç kredilerinin toplamı, bireysel krediye oranı %63'ü aşmış bulunmaktadır. Aile borçlanması ya da bireylerin borç yükü üzerinden değerlendirme yaparken sadece bankalar üzerinden borçlanmalara odaklanmak yeterli değildir. Zira toplumsal yapıda senetle ve dövizle borçlanmanın yanında hatır gönül ilişkisiyle ve veresiye alışveriş yoluyla borçlanmalar da oldukça yaygındır. Dolayısıyla borçlanmanın bu boyutu dikkate alındığında, borçlanma oranlarının çok daha yukarılarda seyrettiği tahmin edilebilir (Boratav vd., 2015: 169, 178; Sönmez, 2015: 185-187).

Türkiye'deki emekçi sınıflar bir yandan değişen tüketim kalıpları karşısında artan harcamalarına borçlanma yoluyla ayak uydurmaya çalışırken, öte yandan emek piyasasındaki artan güvencesizleşme de borçlanma artışında önemli rol oynamıştır. Ne var ki, güvencesiz ve düşük gelirli işlerde çalışan işçilerin kredi kartı borçlanmalarını giderek ücret ikamesi amacıyla kullanmak durumunda kalmaları ciddi maliyetlerle karşılaşmalarına yol açmaktadır. TCMB'nin 2008 yılı finansal istikrar raporunda ihtiyaç kredilerinin aynı zamanda kredi kartları borçlarını ödemek için de kullanıldığı belirtilmektedir. Bu durum borcun borçla çevrildiğini göstermektedir. Ocak 2009 –Şubat 2015 döneminde tüketici kredisi veya kredi kartı borcu dolayısıyla yasal takibe alınan kişilerin sayısı 2 milyon 981 bine ulaşmıştır. Borçlanmadaki artışla ilgili olarak göz önünde bulundurulması gereken temel nokta, bu borçlanmanın genellikle düşük gelirli gruplar ve ücretli çalışanlar tarafından yapılıyor olmasıdır. 2009 ile 2011 yılları arasında toplam tüketici kredisi kullanıcılarının her yıl yaklaşık % 70'ini aylık 2000 TL'nin altında kazananlardan oluşturmaktadır (Boratav vd., 2015: 173-177).

Neoliberal sistemin getirdiği ve AK Parti'nin yaygınlaştırdığı bir diğer borçlanma şekli ise öğrencilerin borçlandırılmasıdır. Öğrencilerin eğitim için borçlanmaları, gelecek planları da büyük değişime uğratarak, eğitim tecrübelerini kökünden değiştirmektedir. Borçlandırma, toplumsal sorunlara ilgi duyan ve sorgulayıcı bir eğilim içerisine giren öğrencilerin eylemlerini ve geleceklerini piyasanın kurallarına göre tasarlamak durumunda bırakarak, konformist bir hayata adapte eder. Bu nedenle borçlanmanın disipline edici ve denetleyici nosyonunun öğrenciler üzerinde verdiği sonuçlar, toplumun

duyarsızlaştırılması ve depolitize edilmesi açısından özel bir öneme sahiptir (Taşkale, 2015: 158-159).

Türkiye’de 2000-2001 krizi sonrası 57. Hükümet döneminde başlatılan IMF’nin yapısal disiplin politikalarını eksiksiz devam ettiren AK Parti iktidarı döneminde, dünyadaki konjonktürel finansal genişlemenin de etkisiyle birlikte ekonomik düzleşme çözülmüştür. İstikrarlı büyümenin yaşandığı ve köklü kamu reformlarının gerçekleştiği bu dönem, AK Parti hükümetine ve ‘tek parti iktidarı’na mal edilerek, hem siyasi hem politik istikrar için bir tek parti hükümetinin zaruri olduğu düşüncesinin yaygın olarak kabul görmesine neden olmuştur. Önceki koalisyon hükümetleri istikrarsızlık, köklü reformların ertelenmesi ve parlamenter sistemin kilitlemesi gibi sorunlardan sorumlu tutularak, popülist ve yolsuzluğa meyilli olmakla suçlanmışlardır. Nitekim “güçlü hükümet” tartışmalarıyla birlikte artan “istikrar söylemi” AK Parti’nin hegemonyasını kurma girişiminde önemli bir rol oynamıştır. Sonuçta 2002 öncesi kaosu hâkim olduğu bir dönem olarak mahkûm edilirken, sonrasında oluşan yeni denge istenilir bir durum olarak resmedilmiştir (Hoşgör, 2014:297-298).

Yaratılan bu istikrar söylemi, bilhassa borçlandırılmış kesimlerde anlamlı bir karşılık bulmuştur. Özellikle politik tercihlerin belirlenmesi konusunda varoluşsal bir öneme sahip olan geçim kaygısı üzerinden kurulan bu ‘istikrar söylemi’yle AK Parti, mevcut siyasi ortamda kendisi haricindeki seçeneklerin tek başına iktidar olamayacağı mesajını vererek, alternatif tercihlerin belirsiz bir geleceğe yönelmekle eşdeğer olduğu algısını yaratmayı amaçlamıştır. Bu söylemle, AK Parti iktidarı ile daha önce yaşanmış olan ekonomik ve siyasi kriz ortamı arasında bir dikatomi kurularak, geçim kaygısını derinden hisseden kesimler güvencesiz konumları üzerinden tehdit edilmiştir. Üçlü koalisyon döneminde başlatılan ve AK Parti döneminde süratle uygulanan yapısal uyum programı doğrultusunda, bir yandan ücretlerin düşürülerek borçlanmanın teşvik edildiği diğer yandan da emeğin güvencesizleştirildiği hatırlanırsa, güvencesiz kesimlerin nasıl bir kıskaca alındığı açıkça görülebilmektedir. AK Parti bir yandan emeğin güvencesizleştirilmesi ve borçlandırılmasına neden olacak politikalar izlemiş, diğer yandan da borçlandırılmış ve güvencesizleştirilmiş emekçileri istikrar söylemiyle yörüngesinde tutmayı hedeflemiştir. Yılmaz’a göre; siyasi iktidar ile yoksullar arasında çifte borçlandırma yoluyla çift taraflı işleyen özgül bir bağlanma ortaya çıkmaktadır. Bu borçlanma olanağının devamlılığı hem sosyal transferlerin sürekliliği hem de siyasi iktidarın devamlılığına dayalı iktisadi istikrarın sürdürülmesiyle düğümlenmiştir. İktisadi

borçlanma süreçleri, sosyal politika pratikleriyle beslenen bir siyasal borçlanma sarmalıyla da iç içe geçmiştir (Yılmaz, 2013: 62-63). AK Parti gerek yerel yöneticiler aracılığıyla gerekse partinin en üst kademesinden, siyasal alacakların karşılığının verilmemesi halinde, sosyal yardımların ve hatta sağlanan en temel hizmetlerin kesilebileceğini dillendirerek “istikrar” söylemine bu tehdit örtük olarak yerleştirmiştir.

Neoliberal dönemde sermayenin merkezileşmesiyle birlikte küçük esnaf ve zanaatkârların içine dâhil olduğu küçük burjuvazi rekabet yönünden dezavantajlı konumları nedeniyle sermayenin en zayıf halkası konumuna düşmüştür. Bu yüzden Türkiye’de ekonomik kırılganlığın yansımaları doğrudan küçük burjuvazi üzerinden izlenebilmektedir. TÜİK’in verilerine göre ‘kendi hesabına çalışan’ şeklinde tanımlanan esnafın oranı 2009 yılında %20.8 bulunurken, 2013’te %18.7’e düşmüştür. 2015 yılındaki verilere göre 2 milyon 868 bin esnafın % 82’sinin, (2.366.000 kişi) Bağ-Kur prim borcu bulunurken, borçlu esnafın %44’ü (1.061.000 kişi) borçlarını yapılandırmıştır

AK Parti’nin uyguladığı neoliberal politikalar, küçük esnaf ve zanaatkârların büyük sermayedarlar tarafından yutulmalarına salık vermiş olsa da; bu sınıflar, enflasyonun stabil düzeyde kalması, uygun kredi ve borçlanma imkanlarına kavuşmaları, özellikle AK Parti iktidarının ilk yıllarında yakalanan hızlı büyümenin nimetlerinden faydalanmaları ve piyasanın daraldığı dönemlerde bazı teşviklerden yararlanma olanaklarına kavuşmaları dolayısıyla hükümeti destekleyen saflarda yer almışlardır. AK Parti’nin burjuvazinin genel çıkarına uygun politikaları da, sağlanan bu desteğin önemli nedenlerinden biridir. Dolayısıyla, AK Parti’nin istikrar söyleminin hedefinde çoğunluğu borçlu olan küçük burjuvazi de yer almaktadır.

AK Parti’nin hegemonyasını sağlamlaştırdığı 2008 krizine kadar olan dönemde, istikrar söylemini dolaşıma sokmuş fakat iktidarını kaybetme korkusu yaşamadığı için tehditvari boyutunu çok fazla ön plana çıkarmamıştır. Özellikle Gezi olayları sonrasında ve 2015 Haziran seçimlerinde tek başına iktidar olmasına izin vermeyen seçim sonuçları akabinde bu borç-istikrar düzleminde inşa edilen bu yönetim ilişkisini hayata geçirmiştir. 2015 Haziran seçim sonuçları sonrasında, Erdoğan döviz kurlarındaki yükselişi olası koalisyon hükümetinin bir emaresi olarak yorumlarken, kurucu milletvekili Burhan Kuzu’nun “milletimiz kaosu seçti, hayırlı olsun” ifadesi tarzında AK Parti cehanından gelen beyanlar ‘istikrar söylemi’nin tehditkâr boyutunu ifşa etmiştir. AK Parti’nin tek başına iktidarıyla özdeşleştirilen ‘istikrar’ mefhumu, AK Parti ülke idare etme

kapasitesini yitirdikçe iktidarın merkezileşmesinin ve otoriterleşmesinin önündeki engellerin aşılması şartına endekslenmiştir. Bu koşullanma kimi zaman bir referandumun onaylanması, kimi zaman sınır ötesi bir harekât kararının alınması, bazen de bürokratik ve hukuki engellerin kaldırılmasına yönelik bir talep şeklinde kendini göstermektedir.

Sonuç olarak AK Parti, proleterleşmiş ve güvencesizleşmiş kesimlerin, bir yandan örgütlenme ve ifade özgürlüklerini bastırırken diğer yandan da borçlu olma hallerini hatırlatarak istikrarsızlıkla tehdit etmektedir. Oysaki kendi iktidarı döneminde yaşanan muazzam proleterleşmeye, güvencesizleşmeye ve borçlanmaya salık veren uyguladığı neoliberal politikalar. Bir taraftan da devlet kurumları aracılığıyla uyguladığı sosyal politikaları, dini motiflerle partinin bir himmeti olarak sunarak bir karşılıklılık ilişkisi yaratmaktadır. Bu karşılıklılık “lütufta bulunduğu” kesimlerin partiye minnet etmesini ve gittikçe kötüleşen yaşam şartlarına seslerini yükseltmelerini engellemeyi amaçlamaktadır. AK Parti, bir taraftan saflarına katılma çağrılarıyla işçilere bireysel imkânlarıyla kolaylıkla erişemeyecekleri fırsatlar sunarken diğer taraftan da kolektif eylemlere yönelik tahammülsüz tutumuyla; hakların sınıf mücadelesiyle değil klientalist ilişkiler yoluyla kazanılabileceğini vaaz eden fakat bireysel özgürlüklerin sadece partinin İslamcı/muhafazakâr sınırlarında makul karşılandığı amorf bir ferdiyetçiliğin önderliğini yapmaktadır. AK Parti, yeni eğitim sistemiyle, temsilcisi olduğu burjuvazinin ihtiyaç duyduğu vasıfta işçi yetişmesini sağlayacak düzenlemeler getirmekte; aynı zamanda kadınların ev dışı çalışmalarını zorlaştırarak, en iyi ihtimalle emek sürecinin daha yoğun kontrol altında tutulduğu güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışmaya mahkûm ederek muhafazakâr/islami gündemini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

5.2.3. Sermaye, İktidar, Himmet Üçgeni

AK Parti'nin özellikle otoriter karakterinin belirgin hale geldiği dönemlerinde, sınıflardan özerk bir yapıya evrildiği görüşü oldukça yaygındır. Fakat bu yaklaşımda, AK Parti'nin burjuvazinin hâkim kanadı olan Büyük burjuvazinin değil diğer fraksiyonların temsilciliğini üstendiği gözden kaçırılmaktadır. AK Parti'nin Büyük burjuvazi ile çatışma içine girmesi, -kısa vadede de olsa- kendi burjuvazisinin çıkarlarına yönelik politikalar izleyemeyeceği anlamına gelmemektedir. AK Parti'nin özellikle ideolojik yönelimlerinin etkisiyle kendi burjuvazisinin çıkarlarını zedeleyecek hamleleri karşısında bu

kesimlerden caydırıcı bir reaksiyon görmemesinin nedenlerinden biri, Türkiye’de burjuvazi ile devlet seçkinleri arasında gelişen tarihsel ilişki biçimine dayanmaktadır. Türkiye’de burjuvazi ve devlet seçkinleri arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişim serüveninin, Batı modellerinden ayrılan bu yönü, burjuvazinin hem devleti yönlendirme kapasitesinin hem de faaliyet çerçevesinin hukuksal zemine oturtulması sağlanamamış, bu yüzden de burjuvazi (hâkim fraksiyonun buyruğuyla) devlet aygıtının müdahalelerine açık hale getirmiştir.

Dolayısıyla AK Parti’nin görece özerklik kapasitesinin bu denli geniş olmasını sağlayan unsur öncelikle Türkiye’de burjuvazinin devletle olan bağımlılığıdır. Bu bağımlılık özelleştirme, kamu ihaleleri yoluyla burjuvaziye yeni birikim alanları açılması şeklinde olabildiği gibi vergilerin veya ekonomik faaliyetlerin hukuksal denetiminin keyfiliği üzerinden tesis edilebilmektedir. Örneğin burjuvazinin güçlü üyesi Koç Holding’in de içinde bulunduğu ortak girişim grubuna verilen Üçüncü Köprü İhalesi Özelleştirme Kurulu tarafından iptal edilerek, AK Parti’nin organik burjuvalarından biri olan İçtaş İnşaat’a bırakılmıştır. Diğer bir örnek; medyada hükümet karşıtı tutumuna karşılık Doğan Grubu’na 5 milyar dolar vergi cezası kesilmesinin ardından, 2011 seçimlerine 25 gün kala af yasasından faydalandırılarak cezasını 940 milyona düşürülmesi de söz konusu keyfiliği net biçimde göstermektedir. Burada üzerinde durulması gereken öncelikli konu, hükümetin devlet kurumlarını eleştirel düşüncüyü bastırmak için kullanmasının sakıncalarından ziyade, Türkiye’deki kapitalistlerin ancak vergi kaçırma ve usulsüzlük yoluyla kazanç sağlamalarına olanak veren ekonomik yapının varlığıdır. Kayırma ve rant aracılığıyla yürütülen sistemde, vergi kaçırmadan usulüne uygun çalışan firmalar otomatik olarak rekabete yenik düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu durum burjuvazi arasındaki bir rekabet ölçütü olması açısından işçi sınıfını ilgilendirmiyor gibi görünse de; kaçırılan doğrudan vergilerin maliye tarafından dolaylı vergilerle telafi edilme eğilimi, maliyetten kısmak için firmaların sigortasız işçi çalıştırması ve güvenlik önlemlerini almaması, karşılığı ödenmeyen mesai saatlerinin artması gibi belirlenimler nedeniyle işçi sınıfını doğrudan etkilemektedir. İkincisi ise AK Parti’nin inşaat ihaleleriyle palazlandığı organik burjuvazisinin hakim fraksiyon konumuna gelecek güçte olmamasıdır. Organik burjuvazinin birikimini AK Parti’nin sağladığı olanaklara borçlu olması dolayısıyla, parti desteği olmaksızın Büyük burjuvazi ile rekabet edebilecek kudrete sahip değildir. Akça’ya göre

“AK Parti ilk iktidar döneminde (2002-2007) bir yandan büyük sermayenin iktisadi politika tercihleri ile uyumlu bir pratik sergilerken, diğer yandan da bu sermayenin kendisine karşı kültürel-siyasal bir itiraz ve muhalefet geliştirmesini kimi zaman şantaj yoluyla, kimi zamanda onun itibarına yönelik saldırılarla (Erdoğan’ın TÜSİAD’ın 28 Şubat sürecine verdiği desteği her fırsatta hatırlatması gibi) engellemiştir” (Akça ve Özden, 2014:21).

İlk iktidar döneminde burjuvazinin farklı kanatları arasında dengeli bir yönetim sergileyen AK Parti, 2008 krizi sonrasında organik sermayesinin çıkarlarını koruma saikiyle izlediği politikaların dozajını tedrici olarak arttırarak, sınıf-içi dengeleri gözeten politikalardan giderek uzaklaşmıştır. Büyük burjuvazinin iktidarı yönlendirme girişimleri, AK Parti’nin üzerinde yükseldiği sermaye sınıfının çıkarına ters zıt düştüğü ölçüde bastırılmıştır. AK Parti hükümetinin temsilcisi olduğu sermaye sınıfı, politik çıktılarının son tahlilde kendi çıkarına olacağı güvencesiyle burjuvazinin pasif aktörü konumuna razı olması, iktidar partisine karar alma süreçlerinde, sınırları bir hayli geniş bir özerklik kazandırmıştır. Bu sayede AK Parti, kendi organik sermayesinin denetiminden ve yönlendirmesinden görece azade kalabilme kabiliyetine sahip olmuştur ve burjuvazinin iç çelişkilerinin su yüzüne çıkmaya başladığı 2008 kriz sonrasında giderek daha özerk bir konuma geçmiştir.

AK Parti’nin bu özerkliğini borçlu olduğu bir diğer etken ise Türkiye’de siyasi otoritenin, dernekleri, burjuvazinin çıkar temsilinin meşru organları olarak kabul etmedeki isteksizliğidir. Buğra’ya göre, kişisel çıkar kaygısının ekonominin gelişmesinde en önemli rolü oynadığına inanan hükümetlerin dahi, çıkarlarının sınıfsal düzeyde ve örgütlü olarak ifade edilmesine şiddetle karşı çıktıkları görülmüştür. Bu durumda, devlet-işadami ilişkilerinin neo-korporatist tarzda örgütlenme eğilimi, partikülarist yaklaşımlar ve rant sağlama çabaları karşısında güçsüz kalmaya devam etmektedir. Bu durum kısmen de Türkiye’de çıkar temsiline yönelik bütün faaliyetlerin sağlam bir meşruiyet zemininden yoksun olmalarıyla ilişkilidir (Buğra, 2015b: 355). Fakat kapitalistleşmenin olanca hızıyla ilerlediği son 21.yy Türkiye’sinde, bu ilişkinin artık geçerliliğinin kalmadığı söylenebilir. Dolayısıyla AK Parti’nin burjuvazinin çıkar örgütlerinden daha çok tekil sermayedarlarla kurduğu ilişkiler vasıtasıyla politikalarını belirlemesi belli bir tarihselliğe dayanmaktadır. Organik burjuvazinin de bu partikülarist eğilimle hareket etmesi ve örgütsel temsiliyetin devlet nezdinde yeterince meşru görülmemesi, AK Parti

üzerindeki kolektif yönlendirme gücünden mahrum kalmalarına neden olmakta, bu da AK Parti'nin özerliklik kapasitesini arttırmaktadır.

Buğra'ya göre işadamlarının devlete bağımlılığının derecesi arttıkça, kişisel çıkar maksimizasyonu çabasının sosyal engellerle sınırlanmasına razı olma eğilimi de güçlenebilmektedir. Ekonomik ve sosyal konumu güçlendirmek için devletin desteğine ihtiyaç duyan girişimcilerin, gerekli sosyal sorumlulukları üstlenerek, devletle işbirliği içinde, yarı-kamusal bir rol üstlenmeye istekli olmaları beklenebilmektedir (Buğra, 2015b: 320). Buğra'nın bu görüşü doğrultusunda AK Parti'nin burjuvazinin desteğini de alarak genişlettiği sosyal yardım politikaları, burjuvazinin kamusal inisiyatif olarak aynı zamanda çıkarını maksimize ettiği bir ilişki çerçevesine oturtmak mümkündür. Ancak AK Parti'nin desteklediği sermaye sınıfları ile arasında kurduğu ilişki bu biçiminin, karşılıklılık ilişkisinin ötesinde bir denklem içinde ele alınması gerekmektedir. Özellikle Refah Partisi döneminde, İslamcı burjuvazi ve iktidar arasındaki dinamikler, birbirini kayırma ve burjuvazi tarafından üstlenilen kamusal rollerin partinin toplumsal desteğini artırıcı etkileri üzerinden işlediği söylenebilir. Fakat AK Parti iktidarı, ekonomik dinamikleri, KİK'in yetkilerinin arttırılması, bürokrasideki ağırlığının arttırması ve yargı denetiminin zayıflatılması gibi “kazanımlarla” yeni bir dağıtım mekanizması inşa etmiştir.

AK Parti ihtiyaç duyduğu kitlesel desteği sağlayabilmek için devlet eliyle yürüttüğü sosyal yardım politikalarını, neoliberal paradigmaya uygun olarak özel sektörden hizmet veya meta alımları yaparak yürütmektedir. Gerek yerel yönetimler gerekse merkezi bütçe, aynı yardımların ve konut, sağlık gibi sektörlerin tedarikini belirli firmalardan yapmaktadır. Bu firmalar kamusal alımlarla satış garantisi kazanırken, diğer yandan da yapılacak olan ihalelerde ayrıcalık kazanmaktadır. Bu ayrıcalıklar karşılığında, kamu alımlarına piyasa fiyatının altında ürün tedarik ederek, kamu yararı kisvesine bürünen bir ilişki biçimi yaratılmaktadır. Bu firmaların düşük bedelle yapılan satışlarının zararı, çok daha büyük kârlara tekabül eden ihalelerle veya vergi, mali denetim, güvenlik önlemleri gibi mali “kölfeplerden” azade kılınmalarıyla telafi edilmektedir. Konut sektöründe, özellikle TOKİ üzerinden belli firmalara tahsis edilen araziler karşılığında, ihtiyaç sahiplerine ucuz konut imkânı sunulurken, bu firmalara iş garantisi ve devlet arazileri üzerinden ucuz arsa fırsatları yaratılmaktadır. Özellikle belediyeler ve yerel parti örgütleri ile yerel sermayedarlar arasındaki bu paylaşım mekanizması aynı zamanda ihtiyaç sahiplerine istihdam imkânları sunmakta, bağış yoksul yardımı gibi toplumsal

örüntüleri de içeren ilişki ağlarıyla partinin toplumsal nüfuzunu geliştirmektedir. Yerel yönetimlerin tasarrufundaki orta ve küçük ölçekteki ihalelerden, merkezi yönetimin kontrolündeki büyük yatırımlara kadar uzanan bu devasa ekonomik döngü, birçok küçük ve büyük sermayedarın kazanç kaynağı haline gelirken, çok daha fazla sayıda yurttaş için umut kapısı halini almıştır.

İnşaat sektörü, AK Parti'nin kendi organik sermayedarlarını oluşturması için oldukça uygun bir kulvar yaratmıştır. Buna ek olarak inşaat yatırımlarının, inşaat malzemesi üreticisinden iş makinesi operatörüne, küçük-orta boy inşaat taşeronundan vasıflı-vasıfsız işçiye kadar önemli bir nüfus için iş imkânı yaratma gibi bir işlevi de olmuştur. İnşaat sektöründe çalışan sayısı, 2004 yılında 1 milyon dolayında iken, 2014 yılında 2 milyon 177 bin'e yükselirken; toplam istihdamda payı %5.1'den %8.3 e kadar çıkmıştır. Bu veriler inşaat-gayrimenkul istihdamı, doğrudan şantiyelerde çalışanları içermektedir. Bir de sektöre inşaat malzemesi üreten, taşocağı, mermer ocaklarında çalışarak katkıda bulunan, hizmet sektöründeki beyaz yakalı istihdamın sektördeki 2.2 milyonluk istihdama ayrıca eklendiğinde sektörün istihdamdaki payının %10'ların üzerine çıkacağı söylenebilir. AK Parti'nin inşaat odaklı politikaları sektörün yerel ve merkezi iktidarın "ruhsatlarına" tabi olması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Yapı ruhsatından iskân yani kullanım iznine, arsa tahsisinden imar olanlarına, kat çıkma izninden plan tadilatlarına kadar inşaata ilişkin bir dizi karar, belediyeler ve onun yetkilerini kullanabilen Çevre ve İskân Bakanlığı'nın hatta TOKİ'nin yetki alanına girmektedir. İnşaatın siyasi otoritenin ruhsatlarına bağımlı durumu, müteahhit proje ortağı seçiminde, ruhsatların verilip verilmemesinde kayırmacılık-kollamacılık ilişkisinin zeminini oluşturmuştur. AK Parti inşaat üstünden bu yetkilerini kullanarak kendi burjuvazisini oluşturmak için inşaat odaklı büyüme politikasına yönelmiştir. Kamu arsalarını yöneten Arsa Ofisi'ni TOKİ'ye bağlayarak, TOKİ'yi sınırsız bir arsa varlığı ile donatan Erdoğan, eski Emlak Bankası'nın bakiyesi Emlak Konut'u da TOKİ'nin iştiraki yaptıktan sonra en prestijli arsalarından başlayarak lüks konut üretimini Ağaoğlu, Aşçıoğlu, Varyap, İhlas, Torunlar, Kuzu, Egeyapı gibi inşaat gruplarıyla gerçekleştirmiştir. Bu model üstünden AK Parti'ye yakın ilişkileri olan müteahhit firmalar palazlandıkça, partiye olan bağlılıkları da artmıştır. Bunlara, kamu inşaat ihalelerini alan Limak, Cengiz, Kolin, Kalyon, Çeçen gibi müteahhit grupları da eklenerek, altyapı yatırımları üstünden devletten iş alıp büyüyen AK Parti'nin organik sermayedarları olarak sivrilmişlerdir (Sönmez, 2015: 30-32).

Yeni yoksul, işsiz enformel kesimde çalışan güvencesiz ya da örgütsüz kent ve kır emekçilerine dönük yardım politikalarının, sosyal güvenliğin ve kamusal hizmetlerin piyasalaştırılması sermaye için yeni bir birikim alanı açılmasını sağlamıştır. Kamudan piyasaya kaynak aktarılma mekanizması olarak işleyen ücretsiz kitap dağıtımının sosyal yardım örüntüsüne büründüğü ortamda, hanehalkı gelirindeki eğitim harcamaları payının %35'i aşması, bu yardımların temel mantığının metalaştırma olduğunu göstermektedir. Yoksul kesimlerin büyük tevaccühünü kazanan sağlık politikasının, özel sağlık kuruluşlarına ve ilaç tekellerini ihya edici özelliği, sağlık harcamalarındaki büyük artışlarla yine yurttışa ödetilmektedir. Benzer şekilde, yoksul kesimlerin ev sahibi olma arzusunun hitap eden sosyal politikalar; sermaye için kent merkezine yakın gecekondu arazilerinin yeni birikim alanları açılması anlamına gelirken, yoksul kesimlerin kentlerin çeperlerine doğru itilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu iktidar biçimi, emekçi ve mülksüzleşmiş kesimlerin bölüşüm ilişkilerinde edilgenleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla AK Parti iktidarının uyguladığı sosyal politikalar, yoksullaşmış emekçi kitleleri “en zenginler”in hegemonya projesine bağlayan bir araç görevi görmektedir (Yıldırım, 2013: 81-82).

Burjuvazi, siyaset arasında kurulan ve bağımlı sınıfların içine çekildiği bu paylaşım mekanizmasının bir diğer boyutu da gerçekleştirilen büyük yatırımlar aracılığıyla AK Parti'nin toplum nezdinde “hizmet eden iktidar” imajının sürekli güncellemesidir. Sönmez'e göre, hâkim neoliberal söylemin tüm küçülme iddialarına rağmen, Türkiye'de devlet harcamalarında bir düşüş gözlenmemiştir. Harcamalara göre milli gelir verilerinde harcama tutarları 2010'da 114 milyar TL'den 2012'de 150 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu harcamaların %40'ı devlete mal ve hizmet alımında kullanılırken, %60'ı ile de yatırım yapılmış; devletin satın aldığı mal ve hizmetlerin, milli gelire oranı %10'u aşmıştır. Kamu yatırımlarında ulaştırma ilk sırayı almıştır. Özellikle duble yollar gibi, karayolları üstüne bina edilmiş ulaştırma sisteminde dikkat çeken bir uygulama ile İstanbul başta olmak üzere büyük kentlere yapılan kamu harcamaları ile ayrıca “çalışan-çalışkan iktidar” izlenimi yaratılmıştır. Bunlara TOKİ'nin kamu arsalarını kullanarak öncülük üstlendiği konut ağırlıklı inşaat yatırımları ile sağlıkta erişim kolaylaştıran hükümet pratikleri de eklenmiştir. Bu pratik, bir yandan AK Parti'ye yakın, organik sermayedarlara inşaattan sağlığa, sanayiden hizmete birçok sektörde iş alanı açmak, buradan birikim yapmalarına olanak tanımak, bir yandan istihdamı artırmak ve seçmene de hizmet sunucu becerikli iktidar portresi çizmeyi, mümkün kılmıştır. AK Parti iktidarını

güçlendirdikçe KİK'i işlevsizleştirerek, ihale konut mal ve hizmet alımı kapsamını daraltmıştır. 2015 yılında kamu harcamalarının %44'ü ihalesiz, yapılmış dolayısıyla yolsuzluğa ve rüşvete açık duruma getirilmiştir (Sönmez, 2014b: 48; Sönmez, 2015: 262). Bunun yanı 2010 yılında yenilenen Sayıştay Yasasında yer alan bazı düzenlemelerin, mevcut işleyişin karanlık yüzünü ortaya çıkarma riski görülerek, sakıncalı maddeler ayıklanmış, bu yüzden Sayıştay Raporları 2012 yılında meclise sunulmamış, 2013 yılında özet yazılar halinde meclise gönderilebilmiştir. 2014 yılında Sayıştay Raporları'nın kamuya açıklanması engellenmiş ve yine 2016 yılında 74 kamu işletmesinin denetim raporları meclise gönderilmiş fakat kamuya açıklanmamıştır. Sayışlar Raporları'nın, kamu kurumlarından gelen eksik bilgiler ve sakıncalı görülen verilerin kılıfına uydurularak, iktidarın bilgisi dâhilinde düzenlenerek hazırlandığı açıktır. Fakat buna rağmen, AK Parti'in raporları meclis denetimi dışına taşımaya ve halktan gizlemeye yönelik girişimleri, usulsüzlüklerin ve mevzuata aykırı harcamaların nasıl bir boyuta ulaşmış olacağı hakkında fikir verebilmektedir.

5.2.4. İdeolojik Manipulasyon

Sermaye ile iktidar arasında kurulan bu paylaşım mekanizmasının önemli bir aparatı da medya sektörüdür. Ataay'a göre; medya, gerek neoliberalizmin ideolojik tekelinin kurulmasında, gerek ülke gündeminin belirlenmesinde, gerekse ülkedeki siyaset tarzını temelden değiştirilerek, siyasal pazarlama ve reklamcılık odaklı siyasetin kurumlaştırılmasında çok etkili bir rol üstlenmiştir (Atay, 2008: 78). Nihai kertede kapitalist sistemin meşruiyetini inşa etmekle malul görsel ve yazılı basın, Türkiye özelinde; iktidar partisinin toplumsal rıza/onay devşirme yükünü üstlendiği ölçüde burjuvaziye birikim kapılarını açan bir anahtar işlevi görmektedir. Dolayısıyla, giderek hukuki denetim dışına çıkarılan bu devasa rant döngüsünün ürettiği, gerek Sayıştay Raporları'nda üstü örtülmekte zorlanılan usulsüzlüklere, gerekse uluslararası boyut kazanmış yolsuzluklara varan çıktılarının toplumda yaratacağı memnuniyetsizlikleri önleme aşamasında medya merkezi bir öneme sahiptir.

Buğra'ya göre; medya sektörünün diğer sektörlerden kritik bir farkı vardır, çünkü medya sektörü işadamlarının hükümetten iyilik gördüğü değil aslında hükümete iyilik yaptığı bir alandır. Bu yüzden yeni girişimcilerin medya alımları doğrudan ekonomik

kazanç peşinde koşmalarından kaynaklanmamıştır. Ancak bu girişimciler medya sektörüne girerek siyasi ilişki ağlarındaki konumlarını güçlendirmiş ve dolaylı yoldan ekonomik çıkar elde etmiş olmaları muhtemeldir. Siyasi bağlılıklar, medya alımlarında belirleyici olmuştur. Fakat bu alımların sermayedarlar açısından asıl önemi, hükümetle iyi ilişkileri sağlamlaştırma konusundaki işlevselliğidir. Çünkü özellikle son otuz yıllık dönemde bu ilişkilerin diğer sektörlerde başarılı olmanın için kaçınılmaz bir etkisi olmuştur (Buğra, 2014:162).

Türkiye’de 1970’lerin sonlarına kadar medya alanında yatırım yapanlar başka sektörlerde faaliyet göstermezlerken, geniş bir yelpazede ekonomik faaliyetlerde bulunan Aydın Doğan tabloya dâhil olduktan sonra, durum ciddi ölçüde değişmiştir. Doğan kimi zaman Rupert Murdoch’la kıyaslanan bir medya devi haline gelmiştir. Medya yatırımları, ideolojik ve politik güç sağlayarak Aydın Doğan’ı önemli bir sermayedar grubu konumuna getirmiştir. Doğan Medya Grubu, 1990’larda siyasal İslam’ın yükselişine karşı sert bir tutum almış ve daha sonra da AK Parti hükümetini en yüksek sesle eleştiren grup olmuştur. Doğan’ın medyadaki hâkimiyeti, onun bir anlamda TÜSİAD’ın koçbaşı olmasını ve yayın organlarıyla Büyük burjuvazinin sözcülüğünü üstlenmesini de beraberinde getirmiştir. 2003 yılından itibaren Cemaat ve AK Parti çevresinin, hem yazılı hem görsel basında nüfuz kazanmalarına rağmen toplamda hâkimiyet ana akım medyada olmuştur. 2000’lerin ikinci yarısında Doğan Grubu ile AK Parti arasındaki husumet geniş çaplı vergi denetimleriyle zirveye ulaşan bir savaşa dönüşmüştür. AK Parti, Aydın Doğan’ın hem Petrol Ofisi’yle ilgili ticari faaliyetlerinde, hem de medya holdingindeki faaliyetlerinde muhtelif vergi usulsüzlüğü iddialarıyla üstüne giderek ciddi vergi borçları çıkarmıştır ve çok sert bir şekilde Aydın Doğan’ı küçülmeye zorlamıştır. Öyle ki, Aydın Doğan, Petrol Ofisi’ndeki hisseslerini Avusurya kökenli ortağı OMV’ye, Milliyet ve Vatan gazetelerini Demirören’e, Star televizyon kanalını Doğu Grubu’na satarak istenildiği gibi küçülmeye gitmek zorunda kalmıştır. Aydın Doğan özelinde girişilen bu “ticari kıyım”, büyük sermaye kesimlerini gözle görülür bir şekilde yıldırarak, aynı akıbete uğramaktan çekinen büyük sermaye kesimlerinde ciddi bir suskunluk ve gerilemeye neden olmuştur. Hatta yaratılan bu korkunun etkisiyle, Doğu ve Ciner grubu gibi TÜSİAD içinde bazı kesimlerin AK Parti’ye yaklaştıkları gözlenmiştir. Doğu Grubu’nun hem Garanti Bankası gibi önemli bir finans yatırımının olması, hem ithal otomobilde önemli bir güç olması, yeni enerji yatırımlarına girmesi, özelleştirme projelerine girmesi, sahip olduğu medya grubunu da bir anlamda AK Parti’nin istediği

formata dönüştürmesine yol açmıştır. Aynı zamanda grubu yöneten Ferit Şahenk, sırası geldiği halde, TÜSİAD Başkanlığından uzak durarak, birçok platformda AK Parti'ye olan desteğini açıkça beyan etmiştir. TÜSİAD içerisinde başkanlık rotasyonla yapılan bir görev olmasına rağmen, bu çatışma döneminde AK Parti'ye en hayırhah bakan ve muhafazakâr iş adamlarıyla yakın iş ilişkileri geliştirmiş bir ailenin üyesi olan Ümit Boyner'in başkanlığa getirilmesini TÜSİAD'ın hükümetle uzlaşma girişimini olarak görmüştür (Sönmez ve Kozanoğlu, 2012: 194; Buğra, 2014:159-160).

Modern Türkiye tarihinin büyük bir kısmında bu tür gerilimler yaşanmış, hemen her hükümet, farklı ölçülerde, medyayı kendi hegemonyasını inşa etmek ve korumak için bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Fakat AK Parti döneminde, hükümet-işadamlı ilişkilerinde meydana gelen yeni dinamiklerin de etkisiyle medya sektörü, siyasal ve ekonomik hayatı daha öncekilerine kıyasla çok daha belirleyici bir konuma yerleşmiştir. Buğra'ya göre: işadamlarının medya sektörüne girmeleri, medyayı siyasi manipülasyona daha da açık hale getirerek zaten sorunlu olan bu ilişkiye yeni bir boyut eklemiştir. Bu süreçte iflas eden medya kuruluşları TMSF havuzunda toplanarak Akın İpek, Ethem Sancak ve Fettah Tamince gibi AK Parti'ye yakın sermaye gruplarına satılmıştır (Buğra, 2014:159-160).

İktidarın medya üzerindeki baskısı, medya patrolarının muhalefet dozajını olabildiğince düşürmelerine, diğer yandan da hükümetin lütuflarından yararlanmaya çalıştıkları bir ortamın doğmasına yol açmıştır. Bu durum, AK Parti'ye “çeşitli şirketlerin talep ettikleri lisansların ve ihale tekliflerinin uygun olup olmadığı”na karar verirken “yumuşak devlet gücü” kullanma olanağını vermiştir. Türkiye'nin ikinci en büyük medya patronluğunun el değiştirmesi bunun en belirgin örneklerinden birisidir.²⁵2007'den itibaren AK Parti, bir yandan bu grubu etki alanına sabitlemiş bir yandan da yeni medyalar kurarak kitlelere “erişim kapasitesini” genişletmiştir. Cemaat bağlantılı İpek Grubu, Tuncay Özkan'dan satın aldığı Kanal Türk'ün yanına Bugün medyayı da eklemiştir. Ergenekon ve Balyoz operasyonlarında yaptığı manipülasyonlarla ünlenen Taraf gazetesi

²⁵ *ATV-Sabah'a 2007 Nisan'ında Türk hükümeti tarafından el konulmuş ve şirket Çalık Grubuna 1.1 milyar dolara satılmıştır. Çalık Grubu Genel Müdürü'nün Cemaat ile yakından ilişkisi olmasının yanı sıra Başbakan Erdoğan'ın da damadı olması nedeniyle ATV-Sabah anlaşmasında akraba kayırma iddialarını güçlendiren bir diğer uygulama satın almayı tamamlamak üzere Çalık'a verilen 750 milyon dolarlık benzeri görülmemiş bir devlet kredisi olmuştur. İhale sürecinde rakip firmalar tekliflerini geri çekmek zorunda bırakılırken, teklif edilen kredinin yönetmeliklere aykırılığını sorun eden kimi devlet bankası yöneticisi pozisyonlarını kaybetmiştir.*

de devreye sokulmuş; TRT ve Anadolu Ajansı, yani kamu iletişimi iyice kontrol altına alınmıştır (Hoşgör, 2014:241; Sönmez, 2014b: 97-98; Hendrick, 2014: 370).

AK Parti medya gücünü genişlettikçe, medya kuruluşlarında aralıksız boy gösteren ve otoriterizm eleştirisi üzerinden iktidara desteğini sunan en önemli grup “liberal” entelijansiya olmuştur. Savran’a göre: Geçmişte birçoğu sol politika ya da ideolojiye yakınlığıyla bilinen liberal entelijansiya, AK Parti yanlısı gazetelerdeki köşelerinden yüksek ücretler kazanmışlar ve televizyonlardaki tartışma programlarının müdevimi haline gelmişlerdir. AK Parti’nin demokratikliği konusundaki “yüksek fikirlerini” topluma yaymak için muazzam olanaklardan yararlanmışlardır (Savran,2014:107-108). AK Parti’nin Gezi olaylarına karşı gösterdiği otoriter tutumu savunmanın rasyonel bir zemini kalmadığını gören (hala bazı istisnaları olmakla birlikte) liberal aydınların büyük bir bölümü AK Parti ile yollarını ayırmışlardır. Fakat AK Parti’nin ideolojik istikametinde, liberal aydınların desteğine ihtiyaç kalmamış; bilakis bu ayrılık Erdoğan’ın sıklıkla kullandığı -1980 darbesiyle topluma enjekte edilmiş olan- “aydın düşmanlığı”nın halk nezdinde somut bir karşılık bulmasını sağlamıştır.

İktidar liberal aydınların arasındaki kopuştan sonra, yeniden yapılandığı ideolojisini kitlelere taşımak için organik aydınlarını ve muhtelif saflardan devşirdiği simaları seferber etmiştir. Hoşgör’e göre; gündelik hayatın tüm kurumları gibi, İslami medya da yaygınlığı, erişebilirliği ve sembolik kapasitesiyle kitlelerin günlük bilincini yönetme yetkinliğine sahip oldukça gelişmiş bir ilişkiler ağına evrilmiştir. Medyanın İslamlaşması, politik figürlerin yoğun bir dini söylem ve kültürel muhafazakâr referanslar kullanmasına olanak sağlayarak İslami hareketin resmi ideoloji ile hesaplaşmasının ve yeni manevra alanları oluşturabilmesinin önünü açmıştır. AK Parti’nin ideolojik hegemonyası, belli tutum ve davranışların sembolik olarak ödüllendirilmesi veya cezalandırılması yoluyla muhafazakâr norm ve değerlerin içselleştirilmesine katkı sağlamıştır (Hoşgör, 2014: 310-311). Tekelleşmiş medya iktidarın hegemonyasının elverişli bir aygıtı olmasının yanı sıra, burjuvazinin egemenliğini güvence altına alarak, bağımlı sınıflar üzerindeki tahakkümüne meşru kılmaktadır (Oğurlu ve Öncü, 2014:384).

Yıldırım’a göre; bağımlı sınıflarının otoriter bir biçimde siyasal sürecin dışına fırlatıldığı, siyasetin otoriter temelde ve neoliberalizmin gereksinimleri doğrultusunda yeniden yapılandırıldığı bu aşamada, AK Parti’nin yeni hegemonyası, bir yandan ideolojik referans çerçevesiyle, diğer yandan da neoliberalizmle uyumlu dağıtım

siyasetiyle birlikte inşa edilmiştir. Bu durum, siyasetin kutuplaşma ekseninin sınıfsal içeriğinden soyutlanmasını zorunlu kılmaktadır.

“Yeniden siyasallaştırma adını verebileceğimiz bu siyaset tekniği çerçevesinde, iktidar blokunun hegemonya projesi çerçevesinde siyaseti sınıflar arası bir kutuplaşma dilinden soyutlayarak “bürokratik elitler” ile “halk” arasında bir kutuplaşma eksenine yaslamakta ve bu teknikle “iktidarda iken muhalefet olma” dilini de sürdürmektedir. Nitekim sürekli olarak, görünmeyen bir düşmanla “kavga halinde” olan bu lider imajı, Erdoğan örneğinde değişim için “statükocular”la çetin bir mücadele içine girdiği izlenimini pekiştirmesi adına oldukça araçsaldır” (Yıldırım, 2013: 85).

Günlük dilde, AK Parti’nin “mağduriyet söylemi” şeklinde ifade edilen bu retorik, salt bir iktidar stratejisi olmanın ötesinde belli bir tarihselliği de içinde barındırmaktadır. Bir ideoloji olarak İslamcılığın yaklaşık 150 senelik serüveninde, sürekli muhalif pozisyonda olmanın getirdiği birikimin yansımaları AK Parti’nin söylemlerinde gözlenmektedir. Burada meydana gelen “egemen ama muhalif olma hali, İslamcılık ideolojisinin toplum tasavvurunun, AK Parti’nin iktidar dinamikleriyle örtüşmemesinden kaynaklanmaktadır. Kapitalist birikim modelinin oldukça sınır tanımaz bir varyantı üzerinde tesis edilen AK Parti iktidarı, İslamcılığın muhalif olduğu zamanlardan getirdiği asrı saadet özlemleri gibi nostaljik semboller dışında bugüne hitap edebilecek bir toplum tasavvuruna hiçbir zaman sahip olmamıştır. Dolayısıyla Erdoğan’ın “dindar gençlik” söylemiyle ima ettiği toplum tasavvuru, egemen olmak için gerekli entelektüel temelden yoksun olmanın yanında; teveccüh gördüğü kesimlerde de bireysel dindarlık kavrayışının ötesinde bir karşılık bulamamaktadır.

Medya, iletişimin belkemiği olan topluma haber ve bilgi aktarma işlevlerinin, kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen diğer sembolik üretimler yanında ikincil bir konuma indirildiği ve kamusal sorumlulukların ön plana çıktığı basın döneminden farklı olarak endüstriyel nitelik arz eden boyutlarının baskın olduğu bir döneme karşılık gelmektedir (Kaya, 2009: 111-112). Türkiye’de basının medyaya dönüşümü basın hayatının 90’lar ve sonrasında yaşanmış ve daha önce devlet tekelinde olan bilgi aktarma işlevi terk edilerek sembolik üretime odaklanarak endüstriyel bir niteliğe evrilmiştir. AK Parti, muhafazakâr kimliğine rağmen, medyanın popüler kültür üzerinden dolaşıma soktuğu ürünlere, yaratmak istediği mitlere zeval getirmediği karşı çıkmamış; eline geçirdiği medya

gücünü sayesinde sembolik üretimi kendi ideolojisi çerçevesinde şekillendirme olanağına kavuşmuştur. Din veya milliyetçilik gibi ideolojik kisveye bürünen söylemler, içerisinde maddi bir karşılığı olan eylemler dizisini barındırmaktadır. Bakırezer ve Demirer'e göre: sosyo-ekonomik konumların siyasal yönelimin temelinde olduğu kültürel/dinsel söylem, zaman zaman görece bağımsız dinamikleri içerebilse de, daha çok sınıfsal çıkar ve çelişkilerin ifade ediliş biçimleri olarak anlam bulmaktadır (Bakırezer ve Demirer, 2013: 153). Medyanın tekelleşmesi, bağımlı sınıfların maddi çıkarlarının AK Parti iktidarına endekslenmesi bakımından parti adına oldukça işlevseldir. Fakat maddi gerçeklikle yapılan manipülasyon makası açıldıkça, bu işlevsellik geçerliliğini yitirme tehlikesiyle karşılaşır. Dolayısıyla medya iktidar için oldukça elverişli ve hayati bir araç olmakla birlikte, propoganda makinasına dönüştükçe en cılız muhalif sesin dahi büyük yankılar uyandırdığı bir ortam yaratır. İktidarın en cılız sesleri dahi bastırma gereği duymasının ve bu nedenle basın/medya üzerinde sürekli artan baskısının temelinde, zayıflayan hegemonyasını güçlendirme gayreti değil, dağılmasını önleme endişesi yatmaktadır.

SONUÇ

Neoliberalizm geniş anlamıyla sermaye sınıflarının çıkarları uyarınca devleti ve kapitalist ilişkileri yeniden yapılandırma girişimi; dar anlamıyla söz konusu yeniden yapılandırmaya yönelik tüm dünya üzerinde uygulanan politikaların bir ortalaması veya standartlaşmış politika demeti olarak tanımlanabilir. Böylelikle neoliberal tanımına uyan rejimlere sahip ülkelerin kendilerine has neoliberalleşme tecrübeleri bu dar tanıma denk düşmektedir. AK Parti dar tanımıyla neoliberalizmi 2008 krizine kadar olan ilk iktidar döneminde görece eksiksiz uygularken, bu tarihten sonra bu tanımın sınırlarında dolaşan çoğunlukla da dışına taşan politikalara geçiş yapmıştır. AK Parti'nin iktidar biçimi otoriterleştiğçe artık neoliberal olmadığı veyahut otoriterizmin neoliberalizme içkin olduğu yönünde görüşler yaygınlaşmıştır. Bu farklı yorumlardaki anlaşmazlık neoliberalizm kavramına yüklenen anlamla doğrudan alakalıdır. Neoliberalizmin teorik arka planına ve dünyadaki pratiklerine bakıldığında; toplumun depolitize edilmesi, karar alma mekanizmalarının siyasal süreçlerin dışına taşınması, kolektif yapıların tasfiyesi gibi unsurları bünyesinde barındırması anlamında bir otoriterlik neoliberalizme içkindir. Fakat AK Parti politikalarında 2008 sonrasında görülen otoriter eğilimler, neoliberalizme özgü otoriterliğin boyutunu bir hayli aşmaktadır. Dolayısıyla neoliberalizme içkin olan otoriterlik, AK Parti'nin 2008'e kadar uyguladığı pratiklerde gözlenebilirken, sonrasında dozu giderek yükselen otoriter eğilimleri dar anlamda neoliberalizmin dışında değerlendirilmelidir. Ancak, sermayeye yeni birikim alanları açma maksadıyla kamusal varlıkların metalaştırılmasının; şaşmaz biçimde sermayenin çıkarına bükülen bölüşüm politikalarının; sermayenin maliyetini düşüren ve uluslararası rekabet gücünü artıran taşeronlaştırma ve güvencesizleştirme gibi politikaların AK Parti siyasetinin belirgin yüzü olduğu dikkate alındığında, AK Parti'nin geniş anlamdaki neoliberalizm çizgisinden hiç sapmadığı, bilakis istikrarlı biçimde neoliberal politikaları genişlettiği ve derinleştirdiği görülecektir.

Neoliberal politikaların AK Parti'nin iktidar pratiğiyle örtüştüğü, siyasal programıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Bunun yanısıra neoliberalizmin hediyesi olan üretim sürecindeki parçalanmalar, AK Parti'nin doğal tabanının hem emek hem sermaye sınıflarında kök salabilmesini kolaylaştırmıştır. Yine neoliberal politikalarla, bölüşüm ilişkilerinin sermaye lehine düzenlenmesi ve sosyal devletin tahrip edilmesinin yol açtığı

mağduriyetleri, yeniden dağıtım mekanizmalarını kullanarak politik desteğe dönüştürmesi, neoliberalizmin global pratiklerinde yaygın olarak görülen bir siyaset biçimidir.

Neoliberalizmin, kamusalılığı parçalayan, ulusal çapta tüm kolektif hakları ve dayanışma kurumlarını tasfiye etmeye girişmesi, bireylerin yalnızlaştırarak kendi cemaatlerine ve kültürel kimliklerine sarılmalarına neden olmuştur. Neoliberalizmin tüm dünyada kimlik ve kültür politikalarının yaygınlaştıran bu özelliği, AK Parti'nin hegemonyasını hem tahkim eden hem de tahrip eden sonuçlar doğurmuştur. AK Parti, bu yalnızlaşmış ve toplumsallığı yıkılmış bireylerin toplumsallık açığını, kimlik politikaları yordamıyla kapatmaya çalışmış ve kısmen başarılı olmuştur. Ancak AK Parti'nin benimsediği ve topluma sunduğu aidiyetler listesindeki dini hatta mezhepsel motiflerin merkezi konumu, ideolojik kapasitesinin sınırlarına işaret etmektedir. İlk iktidar döneminde AK Parti, bu kimlik listesinin dışında talepleri olan özellikle seküler kesimler ve Kürt hareketinin bir kesimini, -liberal entelijansiyanın desteğiyle- AB reformlarını kullanarak demokratiklik ve batılılaşma vaadleri çerçevesinde kendi ideolojisine eklemleyebilmiştir. Sonradan AB vizyonunun ortadan kalkması ve ekonomik büyümenin durmasıyla birlikte, bu kimlikler üzerinden yürütülen muhalefet, hegemonyasını zayıflatan bir dinamik olarak öne çıkmıştır. Ancak kimlik siyasetinin makul sınırlar dâhilinde tutulduğunda, politikanın sınıfsallığını gizleyen bir boyutu vardır. Kimlik üzerinden gerçekleşen politik cereyanlar, sınıf siyasetini gizleyen bağlamda neoliberalizmde şahikasını bulan bir siyaset türüdür. Dolayısıyla AK Parti'nin kimlik politikaları üzerinden yürüttüğü siyasetin kendine has kutuplaşmayı derinleştirici etkisi bir tarafa bırakılırsa, bu dönemdeki Türkiye'deki kimlik siyasetinin serüveni neoliberalizmin sınırları dâhilinde bir sürece tekabül etmektedir.

AK Parti'nin uzun soluklu iktidarı ile neoliberalizm arasında kurulan nedensellik ilişkisi diğer değişkenleri içermediği sürede bir tür indirgemecilikle sonuçlanacaktır. AK Parti'nin iktidar serüveninde neoliberalizmin doğrudan kaldıraç görevi görmediği özgün yanlarından ilki Türk toplumunun kapitalizme intibak sürecinin muazzam süratidir. Neoliberalizmle beraber yeni bir mertebeye ulaşan bir nevi yeni kapitalizme karşı, özellikle emekçi kesimler tarafından gösterilen direncin zayıflığı bir yana, kapitalistleşmenin bu denli arzulan bir yanının olması, yine Türkiye'ye has bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Buna ek olarak, birkaç istisna dışında Türkiye'de parlamenter siyasetin iktidar algısıyla adeta özdeşleşmiş olan muhafazakâr sağ partilerin imar üzerinden geliştirdiği ideolojik mirası devralması, AK Parti iktidarının hem ekonomik

hem de ideolojik kapasitesini genişletmiştir. Söz konusu nedenselliği incelerken AK Parti'yi iktidara getiren ve iktidarda tutunmasını kolaylaştıran tarihsel şartları da dikkate almak gerekmektedir. AK Parti'nin merkez partilerin dağıldığı büyük bir iktisadi ve siyasal kriz sonrası iktidara gelmesi; iktidara geldiği dönemde dünyada yaşanan konjonktürel finansal genişlemeden istifade etmesi; AK Parti'ye demokratik görünüm sağlayan ve uluslararası ilişkilerde avantaj sağlayan AB'ye üyelik sürecine yönelik toplumsal taleplerin daha önce hiç olmadığı kadar yükselmiş olması gibi olgular, doğrudan neoliberalizme atfedilemeyecek koşullardır.

2008 Krizi sürecinde sermaye sınıfları arasındaki gerilimlerin su yüzüne çıkmasıyla birlikte; AK Parti'nin burjuvazinin hegemonik kanadı olan Büyük Burjuvazi'nin çıkarlarını merkeze alan politikalarından uzaklaşmaya başlamıştır. AK Parti'nin sermaye sınıfları arasındaki bu tercihi, birikim rejiminin devamlılığı için uygun bir strateji olmadığı görülmektedir. Sermayenin yeniden üretiminin ve birikimin garanti altına alınması için, iktisadi politikaların burjuvazinin hegemonik kanadının çıkarlarını incelemesi gerekmektedir. Burjuvazinin hegemonik kanadının, kapitalist sistemle eklemlenmenin baş aktörü konumunda olması, ona uluslararası ekonomik ilişkileri örgütleyici bir işlev ve yetki kazandırır. Dolayısıyla AK Parti'nin dış güçler ve üst akıl söylemleriyle tepki gösterdikleri gerilimler aslında büyük burjuvazinin çıkarlarının ihmal edilmesinin bir yansımasıdır.

AK Parti'nin hem organik burjuvazisini güçlendirmek, hem de sermayeye yeni birikim alanları açmak için yöneldiği inşaat odaklı politikalar, birikim rejiminin hegemonik olma şartı olan sanayi sermayesinin çıkarlarının öncelenmesi şartını da ihlal etmektedir. Döviz kazandırmayan yatırımlara ağırlık vermesi ve finansmanı ancak yüksek faizlerle karşılayabilmesi ekonominin tıkanmasına yol açmaktadır. Bu yüzden AK Parti bir yandan sermayenin genel çıkarını sağlamak amacıyla sömürü oranını artırmakta, diğer yandan da bu politikalarına karşı yükselen tepkileri bastırmak için otoriter politikalara yönelmektedir. İnşaat odaklı politikalarının bir uzantısı olarak kentsel dönüşüm projeleri, toplumsal memnuniyetsizlikleri artırmış, siyasal ittifaklarının dağılması ve burjuvazi içindeki gerilimlerin artması da ideolojik yönetim mekanizmalarına daha fazla ağırlık vermesine neden olmuştur.

AK Parti'nin iktisadi tıkanıklığın yarattığı sorunları ideolojik aygıtlar yoluyla aşma çabaları, görece özerklik kapasitesinin önemine işaret etmektedir. AK Parti'nin,

iktidar bloğunu bir arada tutma stratejisi, burjuvazinin hegemonik kanadını kentsel rantlar ve büyük ihalelerden uzak tutmanın bedeli olarak ücretlerin ve sosyal güvencelerin geriletilmesi yoluyla tatmin edilmesine dayanmaktadır. Büyük rant ve birikim alanlarından uzak tutulan büyük burjuvazinin AK Parti'nin bu görelî özerkliğine karşı alternatif bir projenin sürükleyicisi olamamasının iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi, tarihsel olarak Türkiye'de ekonomik ilişkiler ve faaliyetlerin tam anlamıyla korunmayan yasal sınırların dışında gerçekleşme geleneğine dayanmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de yasal sınırlar içerisinde faaliyetlerini sürdüren –özellikle büyük ölçekli- kapitalistler rekabete yenik düşmekte, diğerleri de herhangi bir hukuki denetime tabi tutulduklarında büyük cezalarla karşılaşma tehtidi altında faaliyetini sürdürmektedir. Bu durum iktidar açısından özellikle –medya tekelinin kırılması gibi- burjuvazinin karşı hamle olanakları kısıtlandığı ortamda çok ciddi bir pasifizasyon aracıdır. İkinci neden ise burjuvazinin açıktan bir mücadeleye girişmesinin siyasetin kutuplaşması, toplumsal eylemlerin başlaması gibi birikimini tehlikeye atacak riskler içermesidir.

AK Parti doğrudan destekçisi olan sermaye kesimleri karşısındaki özerkliği de dikkate alınmalıdır. Dünya kapitalizmiyle eklemlenmiş bir ekonominin, uluslararası ilişkilerdeki dalgalanmalardan, müsadere usullerini andıran mülkiyet ihlallerinden, toplumda yaşanan kutuplaşma ve çatışmalardan olumsuz etkileneceği açıktır. Özellikle finansmanını sıcak para ile sağlayan bu kesimlerin, kısa vadedeki ihale ve rantlardan ziyade uzun vadedeki çıkarlarını düşündüklerinde AK Parti'nin kendileri için elzem olmayan bazı politikalarına mesafeli durmaları gerekir. Bu durumun gerçekleşmemesinin nedeni, Türkiye'de örgütlü çıkar temsilinin meşruiyet algısının zayıflığından ileri gelmektedir. Sermayedarlarla tek tek ilişki kurmayı tercih eden iktidar pratiğinin, AK Parti'nin sermayeye olan yaklaşımında da izlerini sürmek mümkündür. Dolayısıyla sermaye örgütlerinin iktidar partisinin politikalarına yön verme kapasiteleri oldukça kısıtlıdır. Bu sermaye sınıfının diğer bir dezavantajı ise, AK Parti'nin iktidardan düştüğü koşullarda, mevcut birikim imkânları ve büyük burjuvazi ile rekabet şanslarının bulunmamasıdır.

AK Parti zayıflayan hegemonyasını tahkim edebilmek için; ekonomideki tıkanmayı çözebilmek ve burjuvazinin sınıf içi gerilimlerinin yarattığı gerilimleri azaltmak için bir yandan bağımlı sınıflar üzerindeki sömürüyü ve baskıyı artırırken diğer taraftan da özerklik kapasitesini kullanarak rıza üretme mekanizmalarındaki tıkanıklığı ideolojik hegemonya yöntemleriyle aşmaya çalışmıştır. İslamcı-muhafazakâr politikaları

hem de bu motiflerin hâkim olduğu milliyetçi yönelimlerinin dozajını artırarak toplumsal desteğini sağlamlaştırma gayretine girmiştir. Fakat bu girişim belli ideolojik hatlarındaki kısıtlar nedeniyle kapsayıcı olamamış, toplumda yapıştırıcı işlev görememiştir. Bağımlı sınıflar üzerindeki baskının, ideolojik mekanizmalarla hafifletilmesi belli sınırlara tabiidir. İfade özgürlüklerinin kısıtlanması, gösteri ve yürüyüşlerin şiddetle bastırılması, toplumsal muhalefetin her türlüşünün kriminalize edilmesi gibi baskıcı politikalar bu sınırlar çerçevesinde sürdürülebilir değildir. Dolayısıyla bu baskı kırılılabildiği anda egemen sınıflar arasındaki gerilim ve çatlakların genişleyecek olması, bağımlı sınıflara hem AK Parti'nin zayıflayan hegemonyasını hem de neoliberal birikim rejiminin adaletsiz koşullarını tersine çevirme fırsatı sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akça, İ. (2011). "1980'lerden Bugüne Türkiye'de Siyaset ve Hegemonya: Bir Çerçeve Denemesi", *İktisat Dergisi*, no. 515-516: 25-36.
- Akça, İ. (2013). *Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları*, Bilmez (der). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 49-71.
- Akça, İ. (2014). "Gezi ve Siyasal İktidar Üzerinde Etkileri " *Başlangıç Dergi*, no.1: 127-147.
- Akça, İ., Özden, B. (2014). "AKP ve Türkiye'de Neoliberal Otoriterizmin Sınıfsal Dinamikleri", *Başlangıç Dergi*, no. 2: 13-37.
- Aker, Z. (1975). "12 Mart Döneminde Dışa Bağımlı Tekelleşme", *Günümüz Sorunları Dizisi*:8 İstanbul: Sander Yayınları.
- Arslan, A. (2004). "Küreselleşmenin Emek Üzerindeki İdeolojik Etkileri ve Seçenek Sorunu", Tonak (der.) *Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*, Ankara: İmge Kitabevi, 163-285.
- Ataay, F. (2008). *Neoliberalizm ve Muhafazakâr Demokrasi: 2000'li Yıllarda Türkiye'de Siyasal Değişimin Dinamikleri*, Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Ataay, F. (2009). *Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması: Türkiye'de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler*, Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Ataay, F., Kalfa, C. (2009). "Neoliberalizmin Krizi ve AKP'nin Yükselişi", Sinan Sönmez ve Nergis Mütevellioğlu (der.), *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul: 303-333.
- Avcuoğlu, Ö. (2009). "Belediyeler ve Sosyal Yardımlar Üzerine" *Birikim Dergisi*, no. 241: 32-39.
- Bahçe, S. Yücesan-Özdemir, G., Voyvoda, E., Özdemir, A.M., Candan, A.M., Kurt, İ.H. (2011). *"Emek Politikaları: Ne Oluyor? Ne Yapmalı?"*, Ankara : Belediye-İş Yayınları.
- Bakirezer, G., Demirer, Y. (2013). "AK Parti'nin Sosyal Siyaseti", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Üzgel, Duru, (der.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 153-178.
- Balaban, N.B. (2010). "Serbest Piyasanın Muhafazakarlığı", Sümer, Yaşlı, (der), *Hegemonya'dan Diktatoryaya AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak*, Ankara: Tan Kitapevi Yayınları, 29-60.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2008). *2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Balseven, H., Önder, İ. (2009). "Türkiye'de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm", Mütevellioğlu, Sönmez, (der.), *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm* , İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları, 77-128.

- Bank, B. (2012). Poulantzas'ın Kapitalist Devlet Kuramı: Sivil Toplum Ve Devlet Arasındaki İkiliğin Aşılması, Sosyal Bilimler Dergisi, no:2, Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 21-52.
- Bedirhanogulları, P. (2009). "Türkiye'de Neoliberal Otoriter Devletin AKP'li Yüzü", Uzgel, İ. Ve B. Duru (der.), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Ankara: Phoneix Yayınları, 40-65.
- Boratav, K. (2000). "İktisat Tarihi: 1981-1994", Türkiye Tarihi, Cilt 5, Tanör, Boratav, Akşin (der.), *Bugünkü Türkiye: 1980-1995*, İstanbul: Cem.
- Boratav, K. (2015a). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, K. (2015b). *Dünyadan Türkiye'ye, İktisattan Siyasete*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Boratav, K. (2015c). *Türkiye'nin Faşizmleri ve AKP*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Boratav, K., Şenses, F., Türel, O., Voyvoda, E. (2015). *AKP'li Yıllarda Emegın Durumu*, İstanbul: Yordam Kitap Basın Yayın.
- Buğra, A. (2007). "AKP Döneminde Sosyal Politika ve Vatandaşlık", *Toplum ve Bilim*, no. 108: 143-166.
- Buğra, A. (2014). *Türkiye'de Yeni Kapitalizm: Siyaset, Din ve İş Dünyası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (2015). *Devlet ve İşadamları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Callinicos, A. (2004), *Toplum Kuramı Tarihsel Bir Bakış*, çev. Yasemin Tezgiden, İstanbul: İletişim Yayınları
- Campbell, A. (2014). "ABD'de Neoliberalizmin Yeniden Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi", Saad-Filho, Johnston, (der.), *Neoliberalizm Muhaliif Bir Seçki* , (çev. Ş.Başlı, T. Öncel), İstanbul: Yordam Kitap, 305-324.
- Caymaz, B. (2015). "Mücadele Alanı Olarak Parti Gençlik Kolları AKP Gençlik Kolları ve Ülkü Ocakları'nda Gençlik" İstanbul: *İletişim Dergisi*, no.22: 31-62.
- Çulhaoğlu, M. (2010). "AKP'nin Yürüdüğü Yer: Bir Model ve Açıklama Denemesi", Sümer, Yaşlı, (der.), *Hegemonya'dan Diktatoryaya AKP ve Liberal-Muhafazakar İttifak* , Ankara : Tan Kitabevi Yayınları, 225-236.
- Daldal, Ş. (2010). *Kuralsız Kapitalizm Batağında Emek*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Değneli, F. (2016). "Türkiye'de Kamu Bütçesi ve Maliye Politikası", Simay, Güneş, Karaalp (der.), *Türkiye Ekonomisi ve Güncel Makroekonomik Konular*, Bursa: Akademi Yayın, 292-319.
- Demir, G., Göymen, A.Y. (2012). "Antonio Gramsci'nin Organik Bütünlük Anlayışı Çerçevesinde Devrimi Yeniden Düşünmek", *Yeniden Gramsci: Hegemonya, Devlet ve Pasif Devrim Sorunu*, *Praksis Dergisi*, no:27, Ankara: Dipnot Yayınları, 85-106.

- Doğan, A.E. (2007). *Eđreti Kamusalılık: Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Doğan, A.E. (2010/2). "AKP'li Hegomonya Projesi ve Neoliberalizmin Yeniden Diriliş", *Liberalizm: Tarihte, Kuramda, Türkiye'de, Praksis Dergisi*, no:23 Ankara: Dipnot Yayınları, 85-110.
- Doğan, A.E. (2013). "Hegemonya Krizine Geri Dönülürken Tarihsel Momentin Gereklere", *Praksis Dergisi*, no: Ağustos Özel Sayı, 95-104.
- Doğan, S. (2016). *Mahalledeki AKP: Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durak, Y. (2013). *Emeğin Tevekkülü: Konya'da İşçi İşveren İlişkileri ve Dindarlık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eralp, A. (1980). "Türkiye'de İzlenen İthal İkameci Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1-2.
- Ercan, A. (2004). "Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiye'nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış", Balkan, Savran (der.), *Neoliberalizmin Tahribatı*, İstanbul: Metis Yayınları, 9-43.
- Ercan, A. ve Tuna, Ş.G. (2007). "İç Burjuvazinin Gelişimi: 1960'lardan Günümüze Bakış", Ercan, Tören, Paçacı, Taştan, Tümtaş, Tezcek (der.), *Türkiye'de Kapitalizmin Sorunları*, Ankara: Dipnot Yayınları, 315-361.
- Gülalp, H. (1983). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Güler, A.G. (2005). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarlama Politikaları 1980-1995*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Güner, B. (2010). "Siyasetin Yerel Boyutları Ve Ulusal Siyasetle Etkileşimi", *Nizip İlçesi Alan Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi.
- Gürel, B. (2014). "İslamcılık: Uluslararası Bir Ufuk Taraması", Balkan, N., Balkan, E., Öncü, A., (der.) *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 19-52.
- Gürgen, M. (2013). "Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikalarının Uygulanması Sürecinde Bir Yönetim Stratejisi Olarak Apolitizasyon ve Depolitizasyon", 2000'li Yıllarda Türkiye'de Kamu Politikaları, *Praksis Dergisi*, no:30-31, Ankara: Dipnot Yayınları, 43-76.
- Hall, S., Lumley, B., McLennan, G. (1984). "Siyaset ve İdeoloji 'Gramsci'", (çev; S.Emrealp), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Harman, C. (2009). "Neoliberalizmi Yorumlamak" G.Akalın, U.S. Akalın (der.), *Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 71-120.

- Harman, C. (2012). *Zombi Kapitalizm: Küresel Kriz ve Marx'ın Yaklaşımı*, (çev; A. Çakıroğlu), İstanbul: Marx-21 Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (çev; A. Onacak), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hendrick, J. (2014). "Küreselleşme, İslami Aktivizm ve Türkiye'de Pasif Devrim", Balkan, N., Balkan, E., Öncü, A., (der.) *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 337-382.
- Hoşgör, E. (2014). "İslami Sermaye", Balkan, N., Balkan, E., Öncü, A., (der.) *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 215-250.
- İnsel, A. (2011). *Neoliberalizm Hegemonyanın Yeni Dili*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Jessop, B. (2002). *The Future of The Capitalist State*, Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Jessop, B. (2005). *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, Yarar B., Özkazanç A.(der.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jessop, B. (2013). *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, (çev; A.S. Özcan), Ankara: Epos Yayınları.
- Johnston, D. (2014). "Yoksulluk ve Bölüşüm: Yeniden mi Neoliberal Gündemde ?", Saad-Filho, Johnston, (der.), *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, (çev; Ş.Başlı, T. Öncel), İstanbul: Yordam Kitap, 225-235.
- Karahanogulları, Y. (2012). "Neoliberal Popülizm: 2002-2010 Kamu Maliyesi, Finans, Dış Ticaret Dengesi ve Siyaset", *Toplum ve Bilim*, no. 123.
- Kaya, R. (2009). *İktidar Yumağı: Medya-Sermaye-Devlet*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaygusuz, Ö. (2013). "Türkiye AB İlişkilerinin 'Möbiüs' Şeridi: Akp Reformculuğu ve AB Çokkültürlülüğü", Üzgel, Duru, (der.), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 153-178.
- Köymen, O. (2007). *Sermaye Birikirken: Osmanlı, Türkiye, Dünya*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Lapavitsas, C. (2014). "Neoliberal Dönemde Anayolcu İktisat Kuramı" Saad-Filho, Johnston, (der.), *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, (çev; Ş.Başlı, T. Öncel), İstanbul: Yordam Kitap, 59-75.
- Lazzarato, M. (2014). *Borçlandırılmış İnsanın İmalı: Neoliberal Durum Üzerine Deneme*, (çev; M.Erşen), İstanbul: Açılım Kitap.
- Marx, K., Engels, F. (1972) "The German Ideology", Tucker, R.C. (der.), *The Marx-Engels Reader*, Londra-New York: W.W. Norton&Company, 146-200.
- Mütevellioğlu, N., Işık, S. (2009). "Türkiye'de Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm", Sinan Sönmez ve Nergis Mütevellioğlu (der.), *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul: 159-198.

- Oğurlu, A., Öncü, A. (2014). "İtürkiye Egemen Sınıfında Laik/İslami Hizipleşme ve Medya", Balkan, N., Balkan, E., Öncü, A., (der.) *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 383-407.
- Öngen, T. (2004). "Türkiye'de Siyasal Kriz ve Krize Müdahale Stratejileri: Düşük Yoğunluklu Çatışmadan Düşük Yoğunluklu Uzlaşma Rejimine", Balkan., Savran., (der.) *Sürekli Kriz Politikaları*, İstanbul: Metis Yayınları, 76-104.
- Öngen, T. (2011). "‘Yeni Liberal’ Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi", Köse, Şenses, Yeldan, (der.), *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 163-192.
- Özkazanç, A. (2011). *Neoliberal Tezahürler: Vatandaşlık-Suç-Eğitim*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Öztürk, Ö. (2014). "Türkiye'de İslamcı Büyük Burjuvazi", Balkan, N., Balkan, E., Öncü, A., (der.) *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 181-214.
- Polat, F. (2010). *Din Siyaset ve Seçmen*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Poulantzas, N. (2014). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, (çev; Ş. Ünsaldı), Ankara: Epos Yayınları.
- Sabuktay, A. (2014). *Mülksüzleştirilmenin Yönetimi: 2000'lerde Türkiye'de Devlet ve Kamu Yönetimi*, Ankara: NotaBene Yayınları.
- Saraçoğlu, C. (2011/2). "İslami Muhafazakar Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AKP Döneminde Kürt Politikası", *Siyasal İslam, İktidar ve Hegemonya*, Praksis Dergisi, no:26, 31-54.
- Savran, S. (1994). "Türkiye Kapitalizminin Krizi", *Sınıf Bilinci*, no:14.
- Savran, S. (2004). "20.Yüzyılın Politik Mirası", Balkan., Savran., (der.), *Sürekli Kriz Politikaları*, İstanbul: Metis Yayınları, 13-43.
- Savran, S. (2014). "İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı", Balkan, N., Balkan, E., Öncü, A., (der.) *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 53-142.
- Silier, O. (1977). "Genel Olarak ve Türkiye Sanayiinde Yoğunlaşma, Toplulaşma, Tekelleşme", *Türkiye Sanayiinde Tekelleşme*, TMMOB Makine Mühendisleri Odası Yayın No: 106/2, 1977, Ankara
- Sönmez, M. (2014a). "Yeni Rejim", Karaduman, Dinçer, (der.), *18 Brumaire'den Taksim Direnişi'ne Gezi'yi Soldan Kavramak*, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 169-202.
- Sönmez, M. (2014b). *AKP-Cemaat*, Ankara: NotaBene Yayınları.
- Sönmez, M. (2015). *Ak Faşizmin İnşaat iskelesi*, Ankara: NotaBene Yayınları.
- Sönmez, M., Kozanoğlu, H. (2012). *Neler Oluyor Hayatta?: 10 Başlıkta Türkiye ve Dünya Analizi*, Ankara:NotaBene Yayınları.

- Sönmez, S. (2009). "Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri" Sinan Sönmez ve Nergis Mütevellioğlu (der.), *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul: 25-76.
- Şenalp, M. (2012). "AKP'nin Ekonomi Politikasına Eleştirel Bir Bakış", *Birikim Dergisi*, no:283, 72-78.
- Tanyılmaz, K. (2014). "Türkiye Büyük Burjuvazisinde Derin Çatlak", Balkan, N., Balkan, E., Öncü, A., (der.) *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap,143-180.
- Taşkale, A. (2015). *Neoliberal ve Militarist Post-Politika*, Ankara: Notabene Yayınları.
- Taşkın, Y. (2006). "Türkiye Sağ'ını Anlamak: Soğuk Savaş Sonrası İçin Bir İzah Denemesi", Burak Ülman ve İsmet Akça (der.), *İktisat Siyaset ve Devlet Üzerine Yazılar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Timur, T. (2014). *AKP'nin önlenbilir Karşı Devrimi*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Tuğal, C. (2006). "AKP İktidarı: Sermayenin Pasif Devrimi", *Birikim Dergisi*, no: 204, 26-31.
- Tünay, M. (2002). "Türk Yeni Sağ'ının Hegemonya Girişimi", *Praksis Dergisi*, no:5.
- Türk Tabipler Birliği (2009). "Hekimlerin Değerlendirmesi ile Performansa Dayalı Ödeme", Haziran Sayısı, Ankara: *Türk Tabipler Birliği Yayınları*.
- Uysal, A., Topak, O. (2013). *Particiler: Türkiye'de Partiler ve Sosyal Ağların İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üzgel, İ. (2013). "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Üzgel, Duru, (der.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 11-39.
- Yankaya, D. (2014). *Yeni İslami Burjuvazi: Türk Modeli*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yeldan., E. (2008). *Küreselleşme Kim İçin?*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Yeldan., E. (2013). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşlı, F. (2014). *AKP, Cemaat, Sünni-Ulus: Yeni Türkiye Üzerine Tezler*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Yetiş, M. (2003). "Gramsci ve Devletin İki Görünümü", *Mülkiye Dergisi*, no. , Praksis Dergisi, no:9 Ankara: Dipnot Yayınları, 35-72.
- Yetiş, M. (2009). "Marx ve Sivil Toplum", *Türkiye'de Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Devletin Değişen Rolü*, , *Praksis Dergisi*, no:264 Ankara: Dipnot Yayınları, 35-72.
- Yeşilyurt, Z. (2014). "Avrupa Birliği ve AKP: Neoliberal Bir Aşk Hikayesi" Coşar ve Özdemir (der.), *İktidarın Şiddeti: AKP'li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar*, İstanbul: Metis Yayınları, 229-248.

- Yıldırım, D. (2013). "AKP ve Neoliberal Popülizm", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Üzgel, Duru, (der.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 66-107.
- Yılmaz, Z. (2013). "AKP ve Devlet Hayırseverliği", *Toplum ve Bilim Dergisi*, no:128, 32-70.
- Yücesan, G. (2014). "AKP'li Yıllarda Sosyal Politika Rejimi: Kralın Yeni Elbisesi", Coşar ve Özdemir (der.), *İktidarın Şiddeti: AKP'li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar*, İstanbul: Metis Yayınları,117-138.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Mehmet Melih BASMACI

Doğum Yeri: Denizli

Doğum Tarihi: 05.02.1984

Medeni Hali: Bekâr

Eğitim Durumu:

Lise: 1995-2002 Denizli Anadolu Lisesi

Lisans: 2002-2007 Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Ekonometri Bölümü

Yüksek Lisans: 2013-2016 Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yabancı Dil Düzeyi:

İngilizce (Orta iyi)